शङ्खधरकृत नेपालसंवत्

च्वमि

काशीनाथ तमोट

पिकाक

नेपालमण्डल अनुसन्धान गुथि

नेसं ११२९

पिकाक :
नेपालमण्डल अनुसन्धान गुथि, यल

तिथि : नेसं ११२९ कछला

न्हापां - न्यासः (५००)

मू - १००/-

कम्प्यूटर - मनिसमान श्रेष्ठ, निमित्त विजय कम्प्यूटर सेवा, बाग्डोल,
ललितपुर । फोन ५५३३५४४

ISBN : 978-9937-2-0944-1

मुद्रित - डट्स् प्रिन्टिङ्ग हाउस, प्रयागपोखरी २१२०२३५

देवःकिपा सौजन्य : देशय्मरुभ्याः वाःपौ

शङ्खधरया ऐतिहासिकता

नेसं ११२० कछला १० वसुवारय् च्वंगु प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराईया नियमित मन्त्रीमण्डलया मुँज्यां नेपालसंवत्या प्रवर्तक शङ्खधरयात नेपालया राष्ट्रिय विभूति घोषणा यात । थबलेनिसें नेपालसंवत्या ब्वँज्याय् ह्यूपा वल । शङ्खधरया ऐतिहासिकताय् शङ्का उपशङ्का पिदन । उकिं इतिहासकारतय् न्ह्योने शङ्खधरया इतिहास मालेगु न्हापांगु कर्तव्य जूवल । थ्वस्वयां न्ह्यो ने पालसंवत्या ऐतिहासिकताया मालेज्या जुयाच्वंगु खः ।

नेसं ११२०स राष्ट्रिय विभूति घोषणा यासेंलि शङ्खधरया ऐतिहासिकता प्रमाणित याय्गु हाथ्या दंवल । उगु दँय् थ्व प्रमाणित याय्गु कुतः जुल । थुगु सफू मूल रुपं उगु दँया देशय्मरु भ्याः (वाःपौ)या पिथनाया लिसा मुना खः । उकी नेपालसंवत्या अन्तर्राष्ट्रिय छ्यलासम्बन्धी न्ह्यव (नेसं १११२-१११९) पिदंगु प्यंगू च्वसु व लिपा लुयावःगु (नेसं ११२४-११२७) शङ्खधरसम्बन्धी न्हून्हूगु ऐतिहासिक ज्वलं तनाः थुगु सफूयात आकार बियागु दु । नेपालभाषाय. पिकाय् मखंनिगु वयांलिपाया ज्वलं तँसाकथं न्ह्यथनागु दु ।

थन शङ्खधरसम्वन्धी लूगु अभिलेखं वया खास नां शङ्कुदत्त खः धैगु सीदत, तर मनूतय्सं वयात ई पानावंलिसे 'शङ्कु'यात शङ्ख व 'दत'यात धर न्वसः पिकयाः शङ्खधर धयाबिल । थ्व शङ्ख-धर नां शङ्ख धारणयाःगुलिं छ्गु मखु । हाकनं शङ्कु खँग्वःया ब्यागलं शङ्ख्वा जुयाः साख्वा (साख्वाल) नं धाय्गु यात । थुकथं शङ्खधरया निथी नां दत, तर लिपा थ्व निथी नांयात नां व जात (थर) ताय्काः शङ्खधर साख्वाल धाय्गु यात, गुगु पाय्छि मखु धैगु थुगु ब्वँज्यां सीदु ।

हालय् मल्लकालया भट्टोत्पलरत्नमालाटीका ज्योतिष सफुती "श्री शंखधराब्दे संवत् ८३०" छ्यलातःगु लुयावःगु दु ।

थ्व ऐतिहासिक दसु स्वरुपया च्वसु मुना जूगुलिं उपलब्ध ऐतिहासिक ज्वलंया मूलया किपा नं थन बीगु ज्या जूगु दु ।

थ्व मुना सफू जुगुलिं ब्यागलं ब्यागलं च्वसुइ मतःसे छक्वलं लिउने लिधँ-धलः बियागु दु । लिधँ स्रोत नं फुक नेपालसंवतय् हिले नं मखं ।

च्वमि

मुना च्वसुया न्ह्यव पिथना

(पिथना ई छ्सिंकथं)

१. "कोचविहार पश्चिम वङ्गाल, भारतया जुजुं नेपालसंवत् छ्यःगुया पृष्ठभूमि" । पलिस्था (स्मारिका) ल्याःइ (नेसं १११२), पौ ३१-३२ ।
२. "नेपालसंवत्या अन्तर्राष्ट्रिय प्रयोग ।" पलिस्था (स्मारिका), ल्याः ४ (नेसं १११३), पौ २३-२४ ।
३. "नेपालसंवत्या म्हसीका" । नसना, १:१९ (नेसं १११८ कछला २), पौ २ ।
४. "प्राणनारायणया लुँमुद्रा" (भाय्हिला) । च्वमि भि.भि.मिराशी, नागपुर, भारत । पलिस्था (स्मारिका), ल्याः ७ (नेसं १११९), पौ १३-१५ ।
५. "शंख्वासम्वत् ८२७ अभिलेखय् छ्पुलु १-१०" । देशय्मरु भ्याः, ६:४५ (नेसं ११२० थिंला ८), पौ ३-७ निसें ७ : ७ (सिला २७), पौ ३ ।
६. "राष्ट्रिय विभूति शङ्खधरप्रणित नेपालसंवत्सम्वन्धी ब्वँज्या १-६" । देशय्मरु भ्याः, ७ :९ (नेसं ११२० चिल्ला ११), पौ ३ निसें ७ :१९ (बछला २२), पौ ३ ।
    १: "कलिसंवत् व नेपालसंवत्", ७ :९ (चिल्ला ११), पौ ३ ।
    २: "सुमतितन्त्रकथं ३०४ मानदेवाब्द धुंकाया संवत्", ७ :११ (चिल्ला २५), पौ ३ ।
    ३: "शंख्वासम्वत् ८२७या अभिलेख नकली मखु", ७ :१३ (चौला १०) पौ ३ ।
    ४: "लिच्छवि सार्थवाहतय् भ्वलय् शङ्खधर महाजन", ७ :१५ (चौला २३), पौ ३ ।
    ५: "नेपालसंवत्सरस तने (नेसं पूर्व) छ्यलाया छगू दसु", ७ :१७ (बछला ८), पौ ३ ।
    ६: "'नेपालसम्वत्' व तिथिं न्ह्याःगु गोरखापत्रया सच्छिदँ बुन्हि", ७ :१९ (बछला २२), पौ ३ ।
७. "मल्लकालीन स्वंगू अभिलेखय् शङ्खधर लुल" । देशय्मरु भ्याः, ११:३६

(नेसं ११२४ कौला ७ विहीवार), पौ १,३ ।

८. "शङ्कुदत्तसंवत् ७६६ या वासिष्ठलैङ्गोपपुराण" । देशय्मरु भ्याः, ११:३७ (नेसं ११२४ कौला २९ विहीवार), पौ १,२ ।

९. ""सम्वत शङ्कुदत्तके" छ्यलातःगु मूलपाठ" । देशय्मरु भ्याः, १२:४ (नेसं ११२५ सिला २ विहीवार), पौ ।

१०. ""नेपालिके शङ्खधराब्द" छ्यलातःगु मूलपाठ" । देशय्मरु भ्याः, १२:५ (नेसं ११२५ सिला ९ विहीवार), पौ ।

११. "शङ्कुदत्तनिसें शङ्खधरतक" । मध्यपुर, ९:१ (नेसं ११२६ कछला), पौ १७-२० ।

१२. "२५१/२९१ ऋणमोचन दँ अर्थात् नेपालसंवत्" । देशय्मरु भ्याः, १४: (नेसं ११२७ सिला २१ विहीवार), पौ १ ।

चीहानां

ईसं - ईशवीसंवत् (शुरु विसं ५७)

नेजहसंप - नेपाल-जर्मन हस्तलिखितग्रन्थ संरक्षण परियोजना (ईसं १९७०-२००१)

नेजहसूप - नेपाली-जर्मन हस्तलिखितग्रन्थ सूचीकरण परियोजना (ई.२००२-निरन्तर)

नेसं - नेपालसंवत् (शुरु ईसं ८७९)

मासं - मानदेवसंवत् (शुरु ईसं ५७६)

राअ - राष्ट्रिय अभिलेखालय, काठमाडौ

विसं - विक्रमसंवत् (ईसं पूर्व ५७)

शसं - शकसंवत् (शुरु ईसं ७८)

सेमि - सेन्टिमिटर

विषय-धलः

	विषय	पृष्ठ
प्रारम्भिक विषय		
	शङ्धरया ऐतिहासिकता	
	मुना च्वसुया न्हय्यव पिथना	
	चीहा नां	
१.	शङ्खधर प्रसंग	९-३५
१.१	“शंख्वासम्वत् ८२७”या अभिलेखय् छपुलु	९
१.२	“शंख्वासम्वत् ८२७”या अभिलेख नकली मखु	२२
१.३	मल्लकालीन स्वंगु अभिलेखय् शङ्खधर लुल	२४
१.४	शङ्कुदत्तसंवत् ७६६या वासिष्ठलैङ्गोपपुराण	२६
१.५	“सम्वतशङ्कुदत्तके” छ्यलातःगु मूलपाठ	२७
१.६	“नेपालिके शंखधराब्द” छ्यलातःगु मूलपाठ	२८
१.७	“शङकुदत्त”निसें ‘शङ्खधर’तक	२९
१.८	लिच्छवि सार्थवाहतय् भ्वलय् शङ्खधर ‘महाजन’	३२
१.९	कलिसंवत् ३९८१स साख्वान हिला नेपालसंवत्	३३
१.१०	२५१/२९१ ऋणमोचन दँ अर्थात् नेपालसंवत्	३५
२.	नेपालसंवत् प्रसंग	३७-५५
२.१	नेपालसंवत्या म्हसीका	३७
२.२	सुमतितन्त्रकथं ३०४ मानदेवाब्द धुंकाया संवत्	४१
२.३	नेपालसंवत्सरस तने (नेसं पूर्व) छ्यलाया छगू दसु	४३
२.४	कूचविहारया जुजुं नेपालसंवत् छ्यःगुया पृष्ठभूमि	४४
२.५	नेपालसंवत्या अन्तर्राष्ट्रिय प्रयोग	४६
२.६	प्राणनारायणया लुँमुद्रा	५०
२.७	“नेपाल सम्बत” व तिथिं न्हय्याःगु गोरखापत्रया सच्छिदँ बुन्हि	५५
३.	तँसा ज्वलं	५७-६०
३.१	तन्जूर (नार्थाङ संस्करण)या मूलपाठ	५७
३.२	नेपालया चौरासी सिद्ध परम्पराया परिचययया खँधी	५८
३.३	चौरासी सिद्धबारे हिन्दी च्वसुया लिब्व	५९
३.४	भट्टोत्पलरत्नमालाटीकाया सूची-विवरण	६०
४.	मूल अभिलेख ज्वलं	६१-७४
लिधँ-धलः		७५-८३

१ शङ्खधर प्रसंग

१.१ "शंख्वासम्बत् ८२७"या अभिलेखय् छपुलु

१.१.१. म्हखँ (परिचय)

ख्वप नगरपालिका वडा ल्याः ३ दत्तात्रेय देगःया दक्षिण पुजारीमठया म्हय्खा भ्याः दुथासं क्वस्सं जेलात्वालय् गणेद्यो - नरायणद्योया च्वस्सं विष्णु देगःया १० फुटति पश्चिमपाखे, दक्षिण स्वःगु छगू फलेय् दथुइ अंगलय् थ्व ल्वहंपौ तयातःगु दु। थुकिया अभिलेख दुगु ब्वया नाप १६X१६ सेन्टिमिटर दु। आखः भ्वः १३ दु। अभिलेखया च्वय्क्वय् पद्मदल व जवंखवं ग्वःग्वःलाःगु चिंया माःहना बुट्टा कियातगु दु। थुकी नेपालसंवत्यात "शंख्वासम्बत्" धयातःगु दु व मिति ८२७ बछलागा दशमी बसुवाः बियातःगु दु। थन थ्व पाठ मूल ल्वहंपौ व दे शय्मरु भ्याः (दँ ६ ल्याः ४४/नेसं ११२० थिंलाथ्व २) स पिदंगु किपां ब्वनाः बियागु खः। थ्व सुथां अभिलेख प्रकाश ब्व १ अभिलेख ल्याः २३ स भ्रष्ट रुपं पिदंगु दु।

१.१.२. अभिलेख पाठ

१. (सिद्धि) स्वस्ति ॥ ॐ अद्य वाराहकल्पेत्यादि ॥ (शं)खा जोग वसु
२. श्चैव मासि माधवकृष्णयोः। ब्रह्मार्तिथि तस्या जीव जी
३. र्ण्ण उद्धारते दिने। अथ नेपालभाखा शंख्वा सम्ब
४. त् ८२७ बैश्राखकृष्णदशमी उर्त्तभद्रनक्षत्र वृ
५. हस्पतिवार थ्वकुन्हु, श्रीश्रीश्री विष्णु प्रीतिन, श्री २
६. जय भूपतीन्द्र मल्लदेव महाराजा, प्रमान हाकु
७. भारोया वेलस, चुकुति प्रमुखन, मनहोलसिं जी
८. (व?) त्वारनायक, रामचंद्र त्वारनायक, जेलाटोल

९. या पञ्च सकरस्यनं थ्व फले जीर्ण्ण उद्धार याङा ॥
१०. थ्व फले सुनानं कचंगल उपर्द्रव याङाव सेनक
११. रसा पञ्च माहापातक, जेलाटोलया लोकन वि
१२. चार याङाव सेल्हो आदिन याङाव यातसा श्री ३
१३. शिवलिंग थापना याङाया पुण्य लाकः ॥ शुभ ॥

१.१.३. न्हूगु भाषाय् हिला

(सिद्धि) कल्याण जुइमाः। ॐ थौं (श्वेत)वराहकल्प इत्यादि। (संक्षिप्त संकल्पवाक्य।) ब्रह्माया छन्हु अर्थात् 'मनु'तय् ४ अरव ४९ कोटि ४० लाख ८० द्वः दँयात कल्प धाइ। श्वेतवाराहकल्प ब्रह्माया ५१ गूगु दँया छन्हुयात धाइ। शंख (शाङ्ख-शङ्खया सः=७), योग (जोड=२), वसु (देवगण पुचः=८),माधव वैशाख (महीनाय् कृष्णपक्षय्) ब्रह्मा (कर्म्म=१०) तिथी जीव (देवगुरु वृहस्पति, गुम्हेसिन सीम्हेसित जीवन बीफु=वृहस्पतिवार) खुन्हु उकि(फले)या जीर्णोद्धार (याःगु जुल।)

आः नेपालभाषा शंख्वासंवत् ८२७ बछलागा दशमी उत्तरभाद्रपद (२६गूगु) नक्षत्र बसुवाः थुखुन्हु श्री ३ विष्णु लय्ताय्केत जुजु भूपतीन्द्र मल्लदेव महाराज, प्रमान (पःमां) हाकु भारोया इलय् चुकुति न्त्यलुवा जुयाः मनोहरसिंह जी(व?) त्वाःनायः, रामचन्द्र त्वाःनायः जेलात्वाःया पञ्च सकसिनं थ्व फले जीणोद्धार याना। फले सुनानं कचिंगः (थनाः), उपद्रो यानाः स्यंकुसा न्यागू महापातक (ब्रह्महत्या, सुरापान, खुँज्या, गुरुया कलाः तइम्ह, थुपिं प्यथीया संगत याइम्ह) (लाइ)। जेलात्वाःया मनूतय्सं विचाः यानाः सेल्हो आदि (यानाः) तल। श्री ३ शिवलिङ्ग थापना याःगुया पुण्य लाइ। भिनेमा।

१.१.४. संस्कृत सिलः

प्रचलित नेपाललिपिं च्वयातःगु थुगु अभिलेखय् मंगलसूचक चिं (?) व मंगलवाची खंग्वः स्वस्ति धुंकाः संक्षिप्त संकल्प वाक्य च्वयातःगु दु। वयां लिउ संस्कृतं तिथिमिति वयान यानातःगु दु। गुलिं अभिलेखय् मिति स्वयां न्त्यो कृतिया सम्बन्धित द्योया स्तुति सिलः बियातइ। जुजुं तःगु अभिलेख जूसा प्रशस्ति नं दइ। थन छक्वलं मिति बियातःगु दु। थुकी च्यागः आखःया छगू पाद जुइ। अनुष्टुप् छन्दय् प्रत्येक पादया न्यागःगु तःहा (दीर्घ) जुइ, न्हय्गःगु धाःसा न्हापांगु व स्वंगूगु पादय् तःहा व निगूगु व प्यंगूगु पादय् चीहा जुइ। मेगु आखः

न्त्यागु जूसां ज्यू । थ्व नियम थ्व सिलकय् बांलक नालातःगु दु । गथे

१. शंखा - जोग - वसुश्चैव
२. मासि माधव-कृष्णयोः ।
३. ब्रह्मा-तिथि तस्या जीव
४. जीर्ण्ण उद्धारते दिन ॥

अभिलेखय् संवत् स्वथिकं च्वय्गु चलन दु -

१. ल्याःथ्वीक आखलं (गथे अ १००, आः २००, आदि)
२. ल्याःथ्वीक खँग्वलं (गथे-पृथ्वी १, भिखा २, आदि)
३. ल्याःग्वलं (अंकं, गथे ८२७ आदि)

थन अभिलेखया प्यभ्वलय् ल्याःग्वलं ८२७ च्वयातःगु दु, तर थ्व सिलकय् ल्याःथ्वीक खँग्वलं संवत् बियातःगु दु । व खः -शंखा जोग वसु । शंखा धात्थें ला शाङ्ख च्वःगु खः । शङ्खपाखें थीथी खँग्वः दय्का, छ्यलेगु चलन संस्कृतय् दु । शङ्ख ज्वनातःम्ह (नारायण)यात शङ्खी धाइ । शङ्खया सःयात शाङ्ख धाइ । सः (स्वर) न्हय्थी दइ । सप्त स्वर धाय्गु चलन दु । थ्व अभिलेखय् शाङ्खयात शया आकार ख आखलय् तयाः शंखा च्वय्लात, थ्व शंखायात सुथां अभिलेख प्रकाश (पौ १३४)स मखुकथं "शिखा" ब्वनातःगु दु । "जोग" योग वा युगया मेगु रुप खः । थुकिया अर्थ २ ल्याः जुइ, तर अंकनिघंटुइ युग्म, युगल आदि जक नसि(२)वाची खँग्वः कथं बियातःगु दु । (राजवंशी २०३१:३६-३७) योग वा युगयात २ ल्याखं च्वयेगु परम्परा मल्लकालय् दुगु खँ थ्व अभिलेखं कं । छथी च्याम्ह देवगणयात "वसु" धाय्गु चलन प्रशिद्ध जू । थन वसुनाप मेगु खँग्वः नं स्वानाच्वंगु दु - वसुश्चैव अर्थात् वसु+च+एव ("वसु-नापं-हे") । सुथां अभिलेख प्रकाशय् थुकियात "वसुस्वेत" ब्वनातःगु दु । संस्कृतय् खँग्वलं ल्याः च्वय्बले अःखतं च्वय्माःगु चलन दु । उकिं थन शंखा (७), जोग (२), वसु (८) च्वःगु ८२७ ल्याः थुइकेमाःगु दु ।

थन निगूगु "मासि माधवकृष्णयोः" पादय् मास(ला)या छ्वबचं सप्तमी रुप मासि वा मासे मध्ये मासि छ्यलातःगु दु । अमरकोश न्हापांगु काण्ड, प्यंगूगु (काल) वर्ग व झिंखुगूगु सिलःया न्हापांगु पर्यायय् (१.४.१६.१) वैशाखयात माधव व राध नं धाइगु खँ च्वयातःगु दु । उकथं थन माधव धयागु वैशाख महीना धाःगु जुल । थ्व नां च्वंगु बारे अमरकोशया छगू टीकाय् गुगु इलय् मधु रसं जाइ उकियात माधव धाइ धयातःगु दु । (शिवदत्त १९२९) बछलाय् स्वां

रसं जाइगु ई खः । कृष्णयोः कृष्ण (गाक) खँग्वःया द्विवचं सप्तमी रुप खः । थुकी लिपी लिनिफुति (विसर्ग) तये ल्वमंसे लिपा तंगु सीदु व चिं अर्धबिराम (;) थें च्वं । तर थन रुपावली माःकथं लिनिफुति नालेबह जू ।

थन तिथिया नां ब्रह्मा धयातःगु दु । नेपालभाषाया ब्वय् दशमी धयातःगु खने दुगुलिं ब्रह्मायाा अर्थ १० जुइमाःगु जुल । अंकनिघण्टुइ पितामह १ ल्याः धःयातःगु दु । उकथं अर्थ पितामह (बाज्या) जुल धाःसा १ जुइगु जुल, उकिं थन ब्रह्मायाा अर्थ विधाता अर्थात् कर्म थुइकेमाः धैगु खँ पण्डित ऐश्वर्यधर शर्माजुं कनादीगु दु । थुकथं कर्म दशकर्म ल्याखं ब्रह्मायाा १० (दशमी) जुइ । थन वारया नां "जीव" धयातःगु दु । थ्व छ्वचं सप्तमी जीवे जुइमाःगु, तर लिपि जीव जक हे दु । अमरकोश न्हापांगु काण्ड स्वंगूगु (दिग्) वर्ग नीप्यंगु सिलकय् (१.३.२४) बृहस्पतिया गुंगु पर्याय नां बियातःगु दु - वृहस्पति, सुराचार्य, गींपति, धिषण, गुरु, जीव, आङ्गिरस, वाचस्पति, चित्रशिखण्डिज । बृहस्पति खँग्वलं नेपाली विहीवार व नेपालभाषाय् वसु (वार) कथं ब्वलंगु दु । वृहस्पतियात मृतसंजीवन मन्त्रपाखें सीम्ह म्वाके फुम्ह जूगुलिं जीव धागु खः धकाः अमरकोशया छगू टीकाय् न्त्यथनातःगु दु । (शिवदत्त, १९२९) सिलःया स्वंगूगु पादय् जीव व प्यंगूगु पादया दिने (खुन्हु) नाप स्वापु दु । स्वंगूगु पादया तस्या (उकिया)या अर्थ फलेया धाःगु जुइमाः धैगु ऐश्वर्यधरजुया विचाः दु । धर्मशाला (फले) व्याकरणिक मिसावाची खँग्वः जूगुलिं थन तस्या धाःगु जुइ । प्यंगूगु पदया जीर्ण खँग्वः जीर्ण (छ्वचं द्वितीया विभक्ति) जुइमाःगु थन शीरविन्दु मदु । उद्धारते आत्मनेपद लट्लकार (वर्तमान काल) छ्वचं तृतीय पुरुष रुप खः, गुकिया अर्थ ल्ह्वनेज्या याय्गु खः ।

१.१.५. नेपालसंवत्या थीथी नां

नेपालसंवत्या इलय्वेलय् थीथी नामं थुइकेगु याना वयाच्वंगु दु । थ्वहे भ्वलय् शंख्वा-संवत् नं छगू खः । थ्व संवत् न्त्याये धुंकाः दक्वसिवय् न्हापां राष्ट्रिय अभिलेखालय लङ्कावतार सफुती थ्व "सम्वत् २८ कार्तिककृष्णदिवाष्टम्याम्" धकाः छ्यल । थुकिया नां दक्वविसय् न्हापां नेसं १४८ स "नेपालवत्सर" धकाः खने दत । थ्व कलकत्ताया एस.के. सरस्वतीयाके दुगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता सफुती खने दुगु खः - "राजा वसुमनु प्रथिति श्रीमन्मेपालवत्सरे प्रगते माघ शुक्ल दशम्या राजश्रीरुद्रदेवस्य" । (पेटेक १९८४) । थुकथं नेपालसंवत् नां भचाभचा पाक्क छ्यलावन ।

नेसं ५३५ आषाढ शुक्ल दशमी चीनया मीङवंशी जुजु तायि मिङं सँदे य् लामा तिङ तासि रिजिनमार्फत् संस्कृत भाषां रञ्जनालिपिं भ्वँतया स्थानीय शासक शक्तिसिंहराम (नेसं ५०२-५४७)यात छ्वयाहःगु परवाना (राजादेशपत्र)य् "महाचीनाब्द" (महाचीनया संवत्) धकाः ५३५ बियातःगु दु । वास्तवय् थ्व चीनिया पद्धति कथं युङ्लो १४ वर्ष ५ महिना जेन - जू दिनयात नेपालसंवतय् हिलाः चीनया संवत्कथं उलि बराबर धकाः बोध यायत संक्षिप्तीकृत याना अथे च्वःगु सी दु ।

कूचबिहारया जुजु प्राणनारायणं थःगु लुँया मुद्रा पिकाःवले "शाके ७५३" धकाः च्वयातल, तर व नेपालसंवत् खः धकाः प्रमाणित जूगु दु । (भीभी मिर ाशी, १९४१) थ्व लुँया मुद्रा उत्तरप्रदेशया हमीरपुर जिल्ला, महोबा तहसील, भटिनुरा गामय् लुयावःगु खः । मुद्रायत नेपालसंवत् छ्वयःगु थ्व न्हापां खुसि खः । थ्वयां लिउ सिद्धिनरसिंह मल्लं नेसं ७५९स थ्व संवत् छ्वयल । (ह्वोडेस व मे पिं, १९८९, पौ ८१) । थन छ्वयःगु शंख्वासंवत्या विशेष महत्व दु । नेपालया पञ्चांगय् विसं १९५१ निसें "शंखधरकृत नेपालीय संवत्" धकाः छ्वयलातःगु खने दुगु नांया थ्व पूर्व रुप व संक्षिप्त रुप खने दु । थुकिं न्हापां खुसि नेपालसंवत् शंख्वां (शंखधरं) न्ह्याकूगु खँ पुष्टि यागु दु ।

१.१.६. "विष्णु प्रीतिन"या संकेत

थुगु अभिलेखय् स्पष्ट रुपं "हे श्री श्री श्री विष्णु प्रीतिन..... थ्व फले जीर्ण्ण उद्धार याङा" धकाः च्वयातःगु दु । ख्वपय् जेलात्वालय् थुगु फल्चाया दक्षिण पूर्व कुनय् १०-१२ फीट दुने नारायण, गणेद्योया देगः दु व पूर्वय् फः दय्काः तःजाय्काः तःगु मेम्ह नारायणद्यो (विष्णु) देगः दु । थ्व अभिलेख पूर्वय् च्वंगु विष्णु देगःनाप स्वापू दु थें च्वं । व अभिलेखय् हे विष्णु प्रीतिन धयातःगुलिं सुथांया ज्याकु नायः योगेशराजं थ्व फलेयात "भैलः फल्चा" धाइ धकाः पितब्यूगु प्रेस विज्ञप्ति (स्वनिगः ११२० थिंलाथ्व ७ व सन्ध्या टाइम्स) तथ्यनाप ज्वः मलाःगु खँ स्वतःस्पष्ट जू ।

थ्व फलेया प्रसंगय् थन जीर्णोद्धार व सेल्होया खं वःगुलिं न्हापानिसें थन थ्व फल्चा दुगु सी दु । थ्व स्यना च्वंगुलिं नेसं ८२७ वैशाखकृष्ण १० विहीवार संभवतः विष्णु स्वनाः थुकिया जीर्णोद्धार याःगु क्यं । थ्व द्यो स्थापनाया इलय् याःगुलिं अभिलेखय् संकल्प वाक्य नं दु । थ्व संकल्प विष्णु स्वनाः याःगु थें च्वं ।

नांजाःम्ह कलाकार लैनसिंह वांगदेलं मुनाः नेपाल राजकीय

प्रज्ञा-प्रतिष्ठानं पिकाःगु Inveytory of Stone Sculptures of the Kathmandu Valley, 1995 स ख्वपया जेलात्वाःया निगू मूर्तिया किपा बियातःगु दु । उकी मध्ये छगू खः - Bhaktapur, Section 18, Jelatol 2. Vishnu with Laksmi and Saraswati ca. 19 Century 18.5X 10.5 Inch

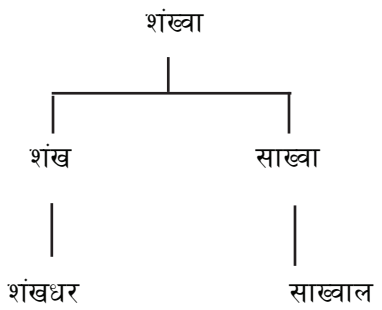
थन कलाकार बांगदेलं १९औं शताब्दिया अनुमान यानादीगु विष्णु मूर्ति थ्वहे नेसं ८२७ (ईसं १७०७) १८ शताब्दिया खः । उकिं वय्कःया संफुती थुगु मूर्तिया मिति संशोधित जूवंगु दु ।

१.१.७. शंख्वानिसेँ शंखधरतक

नेपाल सरकारं नेसं ११२० कछलाथ्व १० विहिवार (विसं २०५६ मंसीर २) नेपालसंवत्या प्रणेता शंखधर साख्वाःयात राष्ट्रिय विभूति नालेगु क्वःछ्यूसेंलि शंखधरबारे राष्ट्रिय रुपं विशेष चर्चा जुयावयाच्वंगु दु । थ्वहे भ्वलय् वंशावली जक खनेदया च्वंम्ह वय्कःया नां शंख्वा नामं नेसं ८२७ या ख्वप जेलात्वाःया फलेय् खनेदुगु खँ देशय्मरु भ्याः (६:४४/११२० थिंलाथ्व २, पौ १) स किपा सहित पिदन । थन शंख्वानिसें शंखधरया नां इलय्ब्यलय् क्वय्वियाकथं खने दःवःगु दु -

१. नेसं ८२७ या ख्वप जेला त्वाःया फलेया अभिलेखय् शंख्वा
२. ईसं १८२५ (नेसं ९४५)पाखे पद्मगिरि च्वःगु भाषा वंशावली साफा (? safa) (हजरत, १९७०:५०)
३. नेसं ९६४स अष्टपाणिया सफुतिं (नेसं ८०८?) ल्ह्यःगु आर्यावलो कितश्वरया घटनावली (देशय्मरु भ्याः ६:४६, पौ १, पासुका ३:९, पौ ८) स "साख्वा धायाम्हन हिल" (पौ २)
४. भाषा वंशावली (भाग २)-देवीप्रसाद लंसाल, २०२३ पृथ्वीनारायण शाहया यँ देय्या प्रवेश (नेसं ८८८) तक वयान यानातःगु राष्ट्रिय अभिलेखलययया ४-३३२ ल्याःया वंशावली - साख्वा (पृ.२५) ।
५. विसं १९०४(नेसं ९६७) तकया वयान दुगु डेनियल राइटं पिकाःगु वंशावली साख्वाल (राइट, १८७७ :१६४/मूल वंशावली, पौ ८६-८७)
६. थीथी मेमेगु लिपा लिपाया वंशावली -शंख नामक साख्वाल ।
७. राष्ट्रिय अभिलेखालययय् दुगु विसं १९५१या "नेपालदेशीय पञ्चाङ्गम्"स

च्वयातःगु -"श्रीशङ्खधरकृत नेपाली संवत् १०१४" ।
थुपिं दसुं शंखधरया नां शंख्वा खँग्वलं निथिकं ब्वलंगु सी दु । गथे-

थथे ता शंख मूल नां पाखें न्हापां शंख्वा ल्याखं लोक प्रचिलित नां च्वन अनंलि व हे खँग्वलं ई पानावंलिसे साख्वा- साख्वाल ल्याखं ब्वलनं व शुद्धीकरण याना शंख्वा, शंखधर नां नं मेकथं ब्वलन । हाकनं इपिं निगुलिं नां स्वानाः शंखधर साख्वाःयात साखः नं धाय्गु याःगुलिं नेपाल सरकारं राष्ट्रिय विभूति घोषणा याःबले थ्व थौंकन्हय् ब्वलंगु नां पितविल गुगु नां ऐतिहासिक विकासय् तस्सकं न्हूगू खनेदु ।

संस्कृत परम्पराय् शंख कुवेरया गुंगु मध्ये छगू खानीयात धाइ । थ्व खँग्वलं १० अरव ल्याः नं थुइकी । न्ह्यागुसां शंखधरयात थौं राष्ट्रिय विभूति नालाकाःगु दु ।

१.१.८. प्रमान हाकु भरोया वेलस

थुगु अभिलेखय् जुजु जक मखु, अबलेया मुख्य मन्त्रीया नां समेत बियातःगु दु । जनस्तरं तःगु थुगु अभिलेखय् थथे जनताया दक्वसिवय् च्वय् या पदय् थ्यंम्ह काय्मचाया नां नं उल्लेख याय्गु नेसं ७००-८०० (ईसवी १७-१८ शदी) या मल्लकालया छगू विशेषता खनेदु । अभिलेखया भ्वः ५-७ स च्वयातःगु दु "श्री २ जय भूपतीन्द्र मल्लंदेव महाराजा, प्रमान हाकु भारोया वेलस" हाकु भारोयात नेसं ८२८ या अभिलेखय् प्रधानाङ्ग हाकु भाजु (राजवंशी २०२०:२८, योगेशराज १११९:१४) थन हाकुजु व जयसिंह भारो छम्ह थें च्वं अनौपचारिक नां हाकुजु व औपचारिक नां जयसिंह, तर A Report on the survey and study of Newari Script, 1995 या तँसापौ ल्याः ७ या

Some Inscriptions या अभिलेख ९२ स थुकियात निथी नां कथं न्ह्यथना तःगु दु- प्रधानाङ्ग हाकुजु व मेम्ह जयसिंह भारो । हाकु भारोस्वयां न्ह्यो ख्वपय् जितामित्र मल्लया पालय् प्रधानाङ्ग भागिराम दुगु खः । (नेसं ७९८ राजवंशी २०२०:२०) ख्वपय् प्रमान/प्रधानाङ्ग धकाः मुख्य मन्त्रीयात धाय्गु चलन दुगु सी दु । श्रीनिवास मल्लं यलय् तःवहालय् मत्स्येन्द्रनाथया दच्छियकं याय्माःगु व्यवस्था यानातःगु संवत्सरलोहो नेसं ७९३ चिल्लाथ्व १० आइतवार तःबले उकी युवराज योगनरसिंह व चौतारा भगीरथ भायिययाया साहुतिं तयागु धकाः ६५ भ्वःया उगु अभिलेखय् १० थाय् नां कयातःगु दु । ६२ भ्वलय् धयातःग दु - "राजा प्रमानयाके बिनति यायमदो । (वज्राचार्य २०५६:१७०-१७४) थुकिं प्रमान व चौतारा छगू हे तहया पद खः धैगु स्पष्ट जू । यलय् नेसं ८०५ विष्णु मल्लया पालय् "देशप्रमान" व नेसं ८०८ योगनरेन्द्र मल्लया पालय् "देशया प्रमान" या उल्लेख नं वःगु दु । (वज्राचार्य, २०५६:२५३, २६५)

ख्वपय् हाकु भारो प्रमान जुयाच्वंगु जःखः यँय् मूलचुकय् चौतारायाा वे तालिं च्यूपिं थथे खने दु- लक्ष्मीनारायण जोशी (८०७), रघुविर भारो (८१३), नवमीसिंह, (८१८) वंशीधर कुम्हा (८३३) (वज्राचार्य, २०३३ :११० व वज्राचार्य, २०५६:३११)

अभिलेखय् जुजुयात धाय्माल धाःसा "विजयराज्यस" व "पयार्यस/पर्ज्यायस" (पालय्) व प्रमानयात धाय्माःसा "वेलस" (इलय्) धैगु खँग्वः छ्यलेगु याः । च्वय् न्ह्यथना खं सीदत ईसवी १७-१८ शदी नेपालमण्डलय् कार्यपालिका प्रमुखयात प्रमान/प्रधानाङ्ग/चौतारा धाय्गु याः व जनसरोकारया अभिलेखय् इमिगु नां उल्लेख याय्गु परम्परा दुगु खः ।

१.१.९. पञ्चमहापातक

थुगु अभिलेखय् दय्माःगु छगू अंग "दानश्लोक" (दातां थःगु दत्त ताःतक च्वनेमा धकाः लिपाया मनूतय्त ख्यानातःगु खँ) नं दु । शुरुशुरुइ संस्कृतं सिलः कथं च्वय्गु याःगु लिपा गद्यं भाषां च्वय्बले छगः निगः खँग्वः वा खँपुकथं न्ह्यथनेगु याय्गु चलन दु । अभिलेखय् छ्यलातइगु नां जाःगु दानश्लोक खः-

स्वदत्तां परदत्तां वा ये हरन्ति वसुन्धरां ।
षष्ठिवर्ष सहस्राणि विष्ठायां जायते कृमि ॥

(थम्हं तःगु वा मेपिसं तःगु जग्गा गुम्हेसिनं हरण याइ, व खुइद्वः दँतक खिइ की जुयाः च्वनेमा ।)

मेगु हे थुगु अभिलेखय् धाःसा लोकय् चलन दुगु मेगु हे खँया दानश्लोक (सराःबीज्या) न्ह्यथनातःगु दु । हिन्दु परम्पराय् थ्व मनुस्मृतिया अध्याय ११ प्रायश्चित निरुपण विषयया ५४ सिलकं कयातःगु खः-

ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङगनागमः ।
महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह ॥

(ब्रह्महत्या, सुरापान, खुँज्या, गुरुमां कलाः तय्ज्या व थुपिं ज्या याइपिं नाप संगत याइम्ह महापातक खः ।)

थुगु अभिलेखय् थ्व खँयात थुकथं धयातःगु दु- थ्व फले सुनानं कचंगल उपद्रव याङाव सेनकरसा पञ्च महापातक, जेलाटोलया लोकन विचार याङाव सेल्हो आदिन याङाव यातसा श्री ३ शिवलिंग थापना याङाया पुण्य लाक ।

थन पञ्च महापातक धाःगु हिन्दु न्यायपद्धती नालेगु याइगु च्वय् न्ह्यथना न्याथी "पातक" खः । पातकया ज्याखँ खः । पञ्च महापातकयात महापाप नं धाय्गु याः । (टण्डन २०५२ :११२) हाकनं मध्यकालया अभिलेखय् पञ्च महापाप/महापातकया नापनापं न्याथी हत्यायात थुइके कथं नं ब्वलनावन-ब्रह्महत्या, बालहत्या, स्त्रीहत्या, गोहत्या, भ्रूणहत्या अथवा गुरुहत्या । गुलिं गुलिं अभिलेखय् थुपिं पञ्च महापातक/महापाप त्वःता मेमेगु खँ नं च्वयातःगु दइ, गथे यँ लाय्कूया प्रतापध्वजय् च्वयातःगु दु- कोटि अगम्यागमन, कोटि अभक्षाभक्षन, कोटि शिवलिंग ध्वंसन, कोटि श्रीश्रीश्री परमेश्वरीस देवालय देवी ध्वंसन याङा पाप, पृथ्वीस दक्व शास्त्रस ल्हाक्व पाप, कोटि अश्वमेध यज्ञ आदिन समस्त यज्ञध्वंसन याङा पाप थ्वते पाप राक जुरो । (वज्राचार्य २०३२:२२३)

गुलिं गुलिंसिनं थथे महापातक लाय्मा धाय्गु पलिसा महानरक लाय्मा धकाः च्वय्यः । मरुसतःया नेसं ४५४ या अवलेया स्थिति बन्धेज यानातःगु सिजःपौ अभिलेखय् २१ गू महानरक मध्ये न्यागू नरकय् लाय्माः धकाः च्वयातःगु दु- थ्व थिति लोप याकया रौरव, महारौरव, तपन, महातपन, अवीचि महानरकस पह्लहपौ थजुर (वज्राचार्य, २०३३: १९६) थन रौरव चलाया छ्यगुलिं जाःगु, महारौरव (तःधंगु रौरव) तपन च्यानाच्वंगु व अवीचि लःया लहर मवैगु थाय्या नरक खः । जेला त्वाःया अभिलेखय् तस्सकं चल्तीगु पाप (सराः) बीगु खँग्वः महापातक

छ्यःगु जुल ।

१.१.१०. संक्षिप्त संकल्पवाक्य

छुं नं दान ज्या पूवनीबले उकियात सार्वजनीकरण याय्त आर्य परम्पराकथं पुण्यकाल पुण्यभूमि उल्लेख यानाः पुरोहितं ब्वनीगु खँयात संकल्प वाक्य धाइ । उकी दक्वसिबय् न्हापां अद्य(थौं) खँग्वः दइगुलिं जनसाधारणं उकियात "अद्य काय्गु" धाइ । थ्व अद्य काइबले छ्यल्लीगु खँपु तःहा । जुजुपिं वा मेपिं तंतःधंपिसं तइगु तःहागु अभिलेखय् पूवंक संकल्प-वांक्य च्वयातःगु दइ । लिपाया मध्यकालय् चिचीधंगु अभिलेखय् व फुक खँ न्ह्यमथंसें दक्वसिवय् न्हापांगु खँत्वाः छत्वाःचा बिया अनंलि "इत्यादि" धयाः चीहाकलं क्वचाय्कीगु चलन दु । थुगु अभिलेखय् "ॐ अद्य वाराहकल्पे-त्यादि" धकाः चीहाकलं संकल्प-वाक्य बियातःगु दु । पूवंगु अद्य क्वय्बियाकथं जुइ -

"ॐ अद्य ब्रह्मणौ द्वितीयपरार्द्धे श्वेतवराहकल्पे, वैवस्वतना राष्टविंशतितमस्य चुतुर्युगस्य कलेः प्रथमपादे जम्बुद्वीपे, भरतखण्डे, भारतवर्षे, आर्यावर्तदेशे हिमवत्दक्षिणपादे, नेपालमण्डले, श्रीश्रीपशुपतिसन्निधाने, वासुकीक्षेत्र वाग्मत्याः पूर्व्वकुले, श्रीभक्तपट्टने राजधान्यां, इहैव पूण्यभूमौ ॥

("मालतीचोकको अभिलेख", अभिलेख-संग्रह ४।२०१८ माघ, पृ.,नेसं ८१८ भूपतीन्द्रमल्लं तःगु ।)

थन निथी पुण्य प्रसंग दु - (१) पुण्यकाल व (२) पुण्यभुमि ।

पुण्यकालय् न्ह्यथनातःगु दु ।-

(१) परार्द्ध (पर+अर्थ)- ब्रह्मायाआयु सच्छिदँय् लिपागु (५१-१००)
(२) कल्प- श्वेतवराह (ब्रह्मायाया ५१गूगु दँ) ।
(३) मन्वन्तर- ७१गू मध्ये २८गूगु महायुगय् वैवस्वत मनुया इलय् ।
(४) युग- प्यंगू युगमध्यय् कलियुग, कलियुगया नं न्हापांगु पादय् (जःछि)

पुण्यभूमी न्ह्यथनातःगु दु-

(१) द्वीप- जम्बु (न्हय्गूमध्ये छगू)

(२) खण्ड- भरत

(३) वर्ष- भारत

(४) देश- आर्यावर्तया हिमालया दक्षिण पाक्वय् नेपालमण्डलय्

(५) देवस्थल- पशुपति सत्तिक

(६) क्षेत्र- वासुकी नागवासमा थाय् ।

(७) नदी- वाग्मतिया पूर्व किनारापाखें भक्तपट्टनया रानधानी, थ्व हे पुण्यभूमि ।

थ्वया लिउ मा:कथं वास्तवभूमिया वयान वइ- विषय (जिल्ला)/महानगर । पुर/गाम, टोल आदि ।

पुण्यकालय् न्ह्यथनात:गु युग मन्वन्तर कल्पया दँ थथे ख:-

युग- मनूतय् १०८०००० दँ

महायुग- ४ X युग

मन्वन्तर- ७१ X महायुग

कल्प- १४ X मन्वन्तर = ब्रह्माया छन्हु ख: ।

-कल्पया अन्तय् (कल्पान्तय्) संसार ध्वस्त जुइ, अले हाकनं मेगू कल्प शुरु जुइ ।

थुकथं मल्लकालया लिपा लिपाया अभिलेखय् संकल्पवाक्य पूरा मच्वसें संक्षिप्त च्वय्गु बांलागु उपाय पिका:गु ख: । थुकी च्वय् न्ह्यथना उलिमछि खँ न्ह्यथनी ।

१.१.११. पञ्च सकर

थुगु अभिलेखय् जुजु भूपतीन्द्र मल्ल व प्रमान हाकु भारोया इलय् धाय् धुंका: "पञ्च-सकर" या खँ व:गु दु । उगु फल्चा पञ्चसकलं ल्ह्वनेज्या या:गु ख: । थ्व खँग्व:या अर्थ छु ख:, थन दुवालेगु ज्या जुइ । थ्व फल्चा चुकुति प्रमुख जुया: त्वा:नाय: मनोहरसिंह, रामचन्द्र समेत नापं जेलात्वा:या पञ्चसकल जाना: भिंकुगु ख: । थन पञ्चसकल धा:वले च्वय् नां न्ह्यथनापिं ला: मला: थथे हे धाय् थाकु । इपिं त्व:ता जेलात्वा:या मेपिं पञ्चभलाद्मी धा:गु नं जुइफु ।

"पञ्च सकर"या अर्थ सामान्य न्या(५) ल्या: धा:गु जक मखु । थुकिं न्याम्ह वा म्हो अप्पो न्ह्यागुं अर्थ जुइफु, सम्बन्धित ज्याखँय् ब्वतिका:पिं भद्रभलादमी जुइ । थ्व खँग्व: शुरु जूबले धा:सा न्याम्ह हे दइगु ख:, लिपा ल्या: स्वयां उपस्थित व्यक्ति पुच: थुइगु जुल ।

अभिलेखय् पञ्च खँग्व: छ्य:गुया विस्तृत ब्वँज्या धनवज्र वज्राचार्य व टेकवहादुर श्रेष्ठं वय्क:पिनि "पाञ्चाली शासन पद्धतिको ऐतिहासिक विवेचना"स यानादी धुंकुगु दु । लिच्छविकालय् पञ्चसकल थुइकेत पाञ्चालिक धाइगु ख:, उकिया अर्थ पञ्चतय् आली (इलाका) या अधिकारी ख: । पञ्चतय् छगू खास लागा दइ, उकी दुने इमिगु अधिकार क्षेत्र जुइ । मध्यकालया शुरुइ नं पाञ्चाली गबलें गबलें छ्यल । लिपा आपालं आपा: "पञ्चसमुचय" धाय्गु यात । अभिलेखय् पञ्चया अर्थय् गबलें प्रजा जक नं छ्य: । थ्व नितां स्वाना: नं छ्य:- पञ्चप्रजा वा प्रजापञ्च । मध्यकालय् नेपालया थीथी राज्यय् चौतारा खँग्वलं मुख्य मन्त्री थुइकेगु यात । थ्व पञ्चचत्वर (पञ्चायत च्वनीगु चौतारा) खँग्वलं ब्वलंगु ख:, उकिया अधिकारी मुख्यमन्त्री जुइगु ख:- पञ्चच्वनीगु चौतारांया अधिकारी ।

थन न्ह्यथना पंञ्च-सकर/पञ्चसकल अभिलेखय् तस्सकं म्होजक छ्य:- पञ्चसमूह, पञ्चप्रमान, पञ्चप्रधान आदि । सकल समूह, समुदाय त्व:ता प्रमान, प्रधान, धाल धा:सा उगु पदया न्याम्ह हे धैगु अर्थ जुइ । पञ्च खँग्व लिउने नं छ्यले य: गथे-विर्तवारपञ्च, आदि । जातनाप नं पञ्च/पाँच खँग्व: छ्यलेगु या: गथे ब्रह्मण पाँच, प्रधानपाँच, खसमगर पाँच (दानीमुखू अभिलेख) नेवार पाँच (गोरखाय् प्राप्त अभिलेख) आदि । देय्छिंया पञ्च थुइके माल धा:सा "देश पञ्च समुच्चय" धाय्गु या: । गबलें गबलें "पञ्च-सकर"यात छगू एकाइ नाला: उकियात पुच: थुइकेत "पञ्च-सकर समुह" नं धाय्गु या: । थुकथं मल्लकालया नेपालय् पञ्चसकर छगू पारिभाषिक खँग्व: ल्याखं छ्य:गु खनेदु । उकिया अर्थ न्याम्हसिगु पुच: जक मजूसे भद्रभलादमीतय् पुच: धैगु अर्थ समेत थुइ ।

१.१.१२. अभिलेख धाँचा

अभिलेख छगू खास धाँचाय् च्वय्गु याइ । उत्कीर्ण (कियात:गु) अभिलेख व लिखत (ताडपत्र) अभिलेखया धाँचा नं पाइ । थन उत्कीर्ण अभिलेखय् खनेदुगु न्ह्यथने त्यनागु दु । विषयअनुसार थ्व धाँचा पाइ । छता हे विषय जूसां अप्पो व म्हो वयान याय्कथं छतानिता खँ अप्पो वा म्हो जुइ । थनया धाँचा क्वय् वियाकथं दु-

१. सिद्धि चिं (न्ह्यस: चिं थें च्वंगु चिं) -भिनेमा धैगु क्यनेगु चिं ।

अर्नलि "स्वस्ति" (कल्याण जुइ-माः) धकाः मंतुनातःगु दु ।

२. संकल्प वाक्य- थन चीहाकलं ॐ अद्यवाराहकल्पेत्यादि धकाः सिधय्कातःगु दु ।

३. संस्कृत सिलः- थन सिलकय् प्रायः सम्वन्धित द्योया मङ्गलाचरण मब्यूसे छक्वलं अनुष्टुप छन्दय् संवत्, महीना, पक्ष, तिथि, वार- नेसं ८२७ वैशाख कृष्ण १० वसुवाः बियातःगु दु ।

४. अथ नेपालभाषा- संस्कृत धाय् धुंकाः आः नेपालभाषां धाय्त थथे "अथ"(शुरु) खँग्वलं शुरु यानाः नेपालभाषा/देशभाषा च्वय्गु चलन दु ।

५. तिथिमिति- थन हाकनं नेपालभाषा संवत्, महीना, पक्ष, तिथि, नक्षत्र, वार- नेसं ८२७ वछलागा १० उत्तरभाद्रनक्षत्र व वसुवाः बियातःगु दु । गुलिं गुलिंस योग, करण, मुहूर्त राशि नं बियातःगु दइ ।

६. आराध्यदेवया प्रिति- सम्वन्धित द्योयात लय्ताय्केत थ्व यानागु धकाः क्यनेत थथे "प्रितिन" (विष्णुया) कनातःगु दु ।

७. शासक- थन जुजु व प्रमानया नां न्ह्यथनातःगु दु । प्रमानया नां प्रायः अभिलेखय् दइमखु तर थन थ्व जनसाधारणं तःगु अभिलेख जूगुलिं जुजु भूपतीन्द्र मल्लया नां जक मखु प्रमान हाकु भारोया नां समेत न्ह्यथनातःगु दु ।

८. दाता- थन तःम्ह दाता दु - प्रमुख (चुकुति) त्वाःनायः (मनोहरसिं, रामचन्द्र) जेलात्वाःया पञ्च सकल । इमिसं फले ल्ह्वने ज्या याःगु खः ।

९. दानश्लोक-स्यंकुसा पञ्च महापातक लाइगु व भिंकुसा शिवलिंग स्थापना याःगुया पुण्य लाइगु खँ न्ह्यथनातःगु दु । दानश्लोक प्रायः सिलकं दइ तर गद्यं नं थथे च्वय्गु याः।

१०. जीर्णोद्धारया भाला- छुं नं कीर्ति तइपिसं व स्यंसा सुनां ल्ह्वनेगु खः, व खँ नं कनातइ । व ल्ह्वनेज्या सरकार, दाताया सन्तानं व न्ह्याम्ह जनसाधारणं याय्फु । थन थ्व ल्ह्वनेज्या जेलात्वाःया लो

१.२ "शंख्वासम्वत् ८२७" या अभिलेख नकली मखु

नेपाल सरकारं नेसं ११२० कछलाथ्व १० बिहीवार नेपालसंवत् नीस्वँमि शंखधरयात राष्ट्रिय विभूति घोषित यासेंलि नेपाली जनमानसय् छगू हलचल वःगु खः । थ्व हलचलय् छथ्वः मनूतसें वंशावली जक नां वःम्ह शंखधरयात राष्ट्रिय विभूति नालाः सरकारं मखुगु ज्या यात धकाः कुंखिन धाःसा अप्पो धैथें नेवाःतय्सं लय्ताःप्वंकल । शंखधरया प्रमाणिकताया माग याये शुरु जुल-सरकार व इतिहासकारपिं धर्म संकटय् लात । थुगु हे इलय् देशय्मरु भ्याः (६:४४/११२० थिंलाथ्व २) वाःपति ल्वहपौया किपा नाप बिया बुखँ बिल-

"थ्व शिलापत्र किम्बदन्ती मखु प्रमाण खः" ।

थ्व बुखँय् इतिहासय् न्हापांखुसि शंखधरयात छम्ह ऐतिहासिक पुरुष नालाः नेपालसंवत्यात "शंख्वासम्वत् (८२७)"धयातःगु क्यनातःगु दु । थ्व बुखँ शंखधरया प्रमाणिकताया माग यानाच्वंपिं सुंक च्वने माल तर छथी नुगः मूपि मनूतय् न्ह्यो मवल । इमिसं नेपालया इतिहासय् चाख तयाः पत्रकारिताय् इतिहास छ्यलाच्वंम्ह भाजु अशोक श्रेष्ठयात छ्यल । हिमाल (१-१५ माघ २०५६) पत्रिकाय् धाय्कल- "..... वडा कार्यालयसंग संबद्ध कोजु भन्ने भाइले पुरानो शिलापत्रको बीचको भाग चर्किएकोले त्यसको ठाउँमा नयाँ शिलापत्र बनाएर राखेको जानकारी दिए"(पृ १२)

थ्व कपोलकल्पित खँ खः । नेसं ८२७ या जेलात्वाः ख्वपय् दुगु ल्वहंपौ यात "नयाँ शिलापत्र" गुगुं हालतय् धाय् फैमखु । अथे धाय्गु ऐतिहासिक वस्तु म्हमस्यूगुया दसि जक खः । थौंकन्हय् जेलात्वालय् दुगु ल्वहंपौया छापा राष्ट्रिय अभिलेखालययय् बाँध संख्या ३ खाम संख्या १९ व अभिलेख संख्या ६१ स दु । उगु छापाया आधारय् शंकरमान राजवंशीजुं नेसं १०८३ (विसं २०२०)स हे वय्कःया भक्तपुर शिलालेख सूची (पृ.२८) थुगु अभिलेखया अंश पिकयादीगु दु । दुर्भाग्यवस छापाय् संवत्या एकस्थानी अंक (७) व "शंख्वा" खँग्वः या घटबढं बांलाक मवः । शंकरमानजुं थुलि जक बियादिल - "सम्वत् ८२- वैशाखकृष्ण ..... वृहस्पति (वारे) । थ्व कुन्हु श्री ३ ..... प्रीतिन श्री जयभूपतीन्द्र मल्ल .... हाकु भारोया वेल ..... जेलाटोलया ..... ।" शंकरमानजुं ब्वंगु ल्वहंपौ या छापा अभिलेखालयं २०५६ चैत १८ गते प्राप्त जूगु दु ।

शिलाापत्रया नेसं १०८३ या छापा व आःया किपा छुं मपाः । प्रदीपमान श्रेष्ठं नेसं ११२० कछलागां जाकिचुं तयाः काःगु किपाय् खँग्वः फुक यच्चुक सीदु

। 'चर्किएको' धा:गु शिलापत्र क्यने मफय्क मनगढन्त रुपं दुगु शिलापत्रयात नयाँ (२/३ वर्ष अघि) धाय्गु समाजय् शंखधरया "विभूतित्व" प्रति शंका ब्वलंकातय्गु कुत्सित चाल जक खः ।

शंख्वा संवत् ८२७ या अभिलेख भाजु योगेशराजया सम्पादनय् "सुथां अभिलेख प्रकाश (छब्व)" अभिलेख ल्या: १३स पिदन । उकी संवत् "८२७" व "शंख्वासम्वत" स्पष्ट रुपं ब्वनात:गु दु । अभिलेखय् खँग्व: छस्वा: याना:पिकयात:गु दु व परिचय ब्यूबले अवले "शंख्वा व नेपालसंवतय्या स्वापु यच्चुक (ऐतिहासिक ?) नालेगु या:गु" खँ कनात:गु दु । ऐतिहासिक खँग्वलय् न्ह्यस:चिं तया: भाजु योगेशराजं शंख्वासंवत्या महत्वयात मखंछू यानादिल । दक्वसिवय् आश्चर्य ला हाकनं मेगु दु- नेसं १११९ यंलाथ्व ३स नेपा:या नांजा:पि इतिहासकारपिं स:ता: नेपा:या प्रामाणिक इतिहास तयार याय्गु ज्याय् थ्यंमथ्यं न्ययद्दँ न्ह्योनिंसें ज्या सनाव:गु संशोधन मण्डलया दुज: भाजु दिनेशराज पन्तं उगु सफू विमोचन या:बले थुगु शंख्वा संवतय्या श तक नं चर्चा मजू ।

१.३ मल्लकालीन स्वंगू अभिलेखय् शङ्खधर लुल

नेपालसंवत्या प्रणेता शङ्खधरयात नेपाल सरकारं नेसं ११२० कछला १० विहीवार राष्ट्रिय विभूति घोषणा यासेंलि वाय्क:या ऐतिहासिकताय् न्ह्यस: दंगु ख: । थुगु हे भ्वलय् देशय्मरु भ्यालं नेसं ११२० थिंला २स ख्वप जेलत्वा:या नेसं ८२७या अभिलेख छापा न्ह्यथना: "थ्व शिलापत्र किम्वदन्ती मखु प्रमाण ख:" बुखँ बिसेंलि मल्लकालय् शंखधर छम्ह ऐतिहासिक व्यक्ति रुपं नालात:गु सिद्ध जूगु ख: । आ: वया: मेगु निगू अभिलेखग्रन्थय् शंखधर संवत्या नां व:गु दु ।

शंखधर संवत्या चर्चा मल्लकालया थीथी अभिलेखय् जूगु खँ न्हापा हे प्रकाश जुयाच्वंगु ख:, तर उकियात विद्वान्पिसं ऐतिहासिक महत्व बिया: चर्चा मया: व उकियात पाय्छिकथं न्ह्यथने ज्या नं मया: ।

शङ्करमान राजवंशीजुं थ:म्हं सम्पादनया:गु भक्तपुर शिलालेख सूची (नेसं १०८३)स ख्वप जेलत्वा:या अभिलेखांश पिकयादीबले "सम्वत् ८२- वै शाखकृष्ण..." धया जक पिकाल, "सम्वत्"या न्ह्योने "शंख्वा" दुगु वा:चाय्के मफत । भाजु योगेशराजं सुथां अभिलेख प्रकाश (१११९)स पूर्ण पाठ पिकया: टिप्पणी बिल - नेपालसंवत्यात थन शंख्वासंवत् धका: अपालं विवाद जुयाच्वंगु शंख्वा व नेपालसंवत् नाप स्पष्ट (ऐतिहासिक ?) स्वापू दुगु खँयात संकेत या:गु दु । भाजु योगेशराजं शंख्वात तिफ्यानाः ऐतिहासिक धाय् मछा: ।

राष्ट्रिय विभूति शङ्खधरया चर्चा राष्ट्रिय अभिलेखालयं पिका:गु राष्ट्रिय अभिलेखालयका नेपालभाषा/नेवारभाषा अभिलेखग्रन्थका वर्णनात्मक सूची (११२१)स नं जूगु दु । उकिया धल:मि डा. जनकलाल वैद्यं जन्मपत्रिका लेखन विधि (पौ ४२) नां छुना: उकी नेपालसंवत्यात "नेपालिक शंखधराब्द" धयात:गु व उकिया संवत् ८६९ दु धका: टिप्पणी बियादीगु दु । उकिया परख नेपाली-जर्मन हस्तलिखित ग्रन्थ सूचीकरण परियोजनाया धल:मिपिसं नेसं ११२४ थिंला २४स माइक्रोफिल्म ए ४१३/२७ स्व:बले उकिया ज्योतिष ग्रन्थया खास नां जातकपरिपाटिप्रबन्ध जुयाच्वन व अन संवत् नेसं ८६४/शसं १६६६/ विसं १८०१ दुगु जुयाच्वन । जात:या छगू नमूना बीकथं अन च्वयातल- श्रैयोस्तु ॥ नेपालिके शंखधराब्द सम्वत् ८६४..... ॥ ज्येष्ठमासे शुक्लपक्षे ॥ दशम्यान्तिथौ जात ॥

नेसं ११२४ चिल्लाया छन्हु नेजहसू परियोजनाया तत्कालीन हाकिम दिवाकर आचार्यजुं धयादिल-राष्ट्रिय अभिलेखालयं पिकायात:गु वासिष्ठ

लैङ्गोपपुराणया सूची स्वयां अन शंखधरसंवत् च्वयातःगु दु खनि । बृहत्सूचीपत्रम् अष्टमो भाग/पुराणेतिहास (२०२५)या सम्पादक बाबुकृष्ण शर्मा अन सम्वत् शङ्कदत्तके (पौ २५३) धयातःगु मथुल खनि । थ्व नां च्वयातःगु पाय्छि खःला मखुला धकाः माइक्रोफिल्म ए २७४/६ नेजहसूपया धलःमिपिन्सं स्वबले अन च्वयातःगु खन - सम्वत् शङकुदत्तके सप्तशते षट्षष्ट्यधिके मासि जेष्ठे कृष्णपक्षे त्रयोदशीतिथौ ॥ (पत्र ५१ ख ३-४) (शङ्कुदत्तसंवत् ७६६ तछलागा १३)

मल्लकालया थन न्त्यथना स्वंगुलिं अभिलेख राष्ट्रिय अभिलेखालयस दु । जातकपरिपाटिप्रबन्ध (८६४) लगत द्वितीय ल्याः २५२ स, ख्वपया अभिलेख (८२७) छापा बाँध ३ खाम १९ अभिलेख ल्याः ६१ स व वासिष्ठलैङ्ग उपपुर ाण (७६६) लगत पञ्चम ल्याः ५३९८स मूलप्रति सुरक्षित द ।

स्वंगू अभिलेखमध्ये दक्वसिवय् महत्वपूर्ण थन शङ्कुदत्त संवत् नां छुनातःगु खः । थुकिं जनतां लिपा शंखधर धकाः नां छूम्ह वास्तविक ऐतिहासिक पुरुषया नां शङ्कुदत्त जुयाच्वन । थन बालयात बालक नं धाःथें संस्कृतया "स्वार्थे क" (थःगु हे अर्थय् क प्रत्यय स्वाये) सूत्रकथं शङ्कुदत्त-यात शङ्कुदत्तक च्वयातःगु दु । आप्टेया प्रशिद्ध संस्कृत कोषया 'गुप्त' खँग्वलय् बियातःगु सिलःकथं प्राचीन इलय ब्रम्हुतय् शर्मा व देव क्षेत्रीं वर्मा, वैश्यं भूति व दत्त अले शूद्रं दास लिनां तइ । थुकथं नेपालसंवत्या प्रणेता शङ्कुदत्त छम्ह वैश्य साहु खनि धकाः यच्चुक सीदत । संस्कृतय् शङ्कुया अनेक अर्थ दु । उकिमध्ये छुं अर्थ खः - भाला, थां, करोड, महाद्यो आदि ।

नेपालभाषाविज्ञानकथं विचायाय्बले शङ्कुदत्त, शंख्वा व शंखधर स्वतांया ध्वनिविकासकथं स्वापू दु । नेसं ७६६स अभिलेखन लूगु शङ्कुयात नेसं ८२७स गुहालिया ग्वाहालि, मुहालिया म्वाहालि जूथें उ(कु=खु)या वा (ख्वा) जुयाः शंख्वाकथं नां छुत, तर नेसं ८६४ थ्यंबले शंख्वायात शंख, दत्तयात धर धाःगु जुइ धकाः शंखधर यानाबिल । अझ लिपा जूवले गोर्खाभाषा वंशावली शंख्वायात साफा(९४५), साख्वा(९६४), साख्वाल(९६७) आदि च्वयाहल । थ्वया लिउ निगुलिं स्वानाः शंखधर साख्वाल धाय्गु यात । न्त्यागुसां थ्व लोकं ब्यूगु नां जुल । थथे आकाश-पाताल पाक्क नेपालभाषाय् सः हिलेयः, गथे हृदयफोलमालायात हिराण्यःमाः, पिशाचचतुर्दशीयात पाहांचःह्रय्, अक्षयश्रीं दय्कुगु यल पूचोया महाविहारयात अक्षेश्वर स्यंकाः धया हे च्वंगु दु ।

१.४ शङ्कुदत्तसंवत् ७६६या वासिष्ठलैङ्गोपपुराण

पुलांगु संस्कृत वाङ्मयय् पुराण भिंच्याथी दु । इपिं ब्रह्मा आधारित खुगू (ब्रह्म, ब्रह्माण्ड, ब्रह्मवैवर्त, मार्कण्डेय, भविष्य, वामन) विष्णु आधारित खुगू (विष्णु, भागवत, नारदीय, गरुड, पद्म, वराह) व शिव आधारित खुगूं (वायु, लिङ्ग, स्कान्द, अग्नि, मत्स्य, कूर्म) । थथे हे उपपुराण नं भिंच्याथी हे दु । इपिं खः - सनत्कुमार, नारसिंह, नारदीय, शिव, दुर्वासा, कपिल, मानव, उशना, वारुण, कालिक, साम्व, सौर, आदित्य, माहेश्वर, देवीभागवत, वासिष्ठ, विष्णुधर्मोतर, नीलमत । वासिष्ठ नं छगू उपपुराण खः । व लिङ्गपुराणनाप ज्वःलाः, उकिं उगु पुराणयात वासिष्ठ-लैङ्ग-उपपुराण नं धाइ । नेपालय् ब्वलंगु छगू उपपुर ाण खः - स्वस्थानी ।

राष्ट्रिय अभिलेखालय लगत पञ्चमया ल्याः ५३९८स पत्र ५१ दुगु, २४X८ सेन्टिमिटरया, नेपाल-लिपि, संस्कृतभाषां भ्वँतय् च्वयातःगु छगू वसिष्ठं च्वःगु लिङ्गपुराणम्वन्धित उपपुराण दु । उगु ग्रन्थ ईसं १९७२ फेब्रुअरी २८स नेपाल-जर्मन हस्तलिखितग्रन्थ संरक्षण परियोजना ए २७४/६ कथं माइक्रो फिल्म याःगु दु । भिंनिगू अध्याय, ८८८ सिलकय् च्वयातःगु दु "इत्युपपुराणे वासिष्ठलैङगे.....अध्याय" ! "नम श्री सदाशिवाय" धकाः शुरु यानातःगु उगु वासिष्ठलैङ्ग उपपुराणय् अन्त्यय् च्वयातःगु दु-

श्री मच्छीशिवभक्तेन, कृष्णादे(५१प२)वेन धीमता ।
दत्तं लिखित्वा पुत्राय, गङ्गाधराय मुक्ततः ‼
पशुपतिदेशे लिखितमिदं !
सम्वत शङ्कुदत्त(३)के सप्तशते षट्षष्ट्यधिके,
मासि ज्येष्ठे कृष्णपक्षे त्रयोदश्यांतिथौ

थुगु सिलकं छम्ह शिवभक्त बुद्धिमान कृष्णदेवं थःकाय् गङ्गाधरया निमित्त च्वया ब्यूगु व पशुपतिदेशय् शङ्कुदत्त संवत् ७६६ तछलागा १३ तिथी च्वःगु खँ सीदत । थुगु ग्रन्थया आदि व अन्त्य वाक्यया छुं सिलः बाबुकृष्ण शर्माया सम्पादनय् पुरातत्व प्रकाशनमाला ४३ ल्याखं राष्ट्रिय अभिलेखयपाखें वि.सं २०२५ (नेसं १०८८)स बृहत्सूचीपत्रम् अष्टमो भाग पुराण- इतिहासस (पौ २५२) पिदंगु दु । अन नां शङ्कदत्तक धकाः द्वंकातःगु दु । माइक्रोफिल्म स्वयाः शङ्कुदत्त पाय्छि नां सीकेफुगु खः ।

बृहत्सूचीपत्रम्या “सम्वत शङ्कुदत्तके”यात नेपालसंवत् खः धकाः महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयया शिक्षक तत्कालीन दिवाकर आचार्य नेसं ११२४ चिल्लापाखे वाःचाय्कुगु खः । मखुसा म्हीसं ३६ दँ न्ह्यो पिहां वयाच्वनाः नं व शंखधरसंवत् खः धकाः खंके मफयाच्वंगु खः ।

थुगु ग्रन्थयात वासिष्ठोपपुराण नं धाइ । थ्व शिव आधारित उपपुराण खः । थुकी शिवया महिमा व वसिष्ठया खँल्हाबल्हा ल्याखं च्वयातःगु दु ।

पशुपती च्वःगु ग्रन्थय् शङ्कुदत्त नां वःगुलिं शंखधरयात वंशावली पशुपतिनाथ नापं स्वाकातःगुली सत्यता संकेत यानाच्वंगु दु । थ्व नाम शंखधर शूद्र मखु वैश्य खः धकाः यच्चुक सीदत । प्राचीन कालय् “दत्त” वैश्यतय्सं तइगु लिनां (दथुनां) खः । मल्लकालया अभिलेखय् शंखधरया स्वथी नां खने दत । भाषाविज्ञानरुपं इमिगु स्वापु थुकथ दुगु जुल- शङ्कु (७६६) - *शङ्खु (अन्दाजी ८०० जःखः) - शङ्ख्वा (८२७) - शङ्ख (८६४) अथेहे दत्त (७६६)*धह्व (अ. ८०० जःखः)-धर (८६४) । निगुलिं स्वानाः शङ्कुदत्त *शङ्खुधह्व (अ.८०० जःखः)- शङ्ख्वा(धर) (८२७)शङ्खधर (८६४) ।

१.५ “सम्वतशङ्कुदत्तके” छ्यलातःगु मूलपाठ

आलेखन

(पत्र ५१ पश्च)

(१) ? वासिष्ठलौङ्गे यत्प्रोक्तं, सारं संसारनाशनं ।
तदेव प्राप्त कामार्थं लिषिता पुष्टिका मया ।
नमः शिवाय (२) शान्ताय, सच्चिदानन्दरुपिने ।
त्वन्नाम पठना देव, भवामि शिवरुपतां ॥
श्रीमच्छीशिवभक्तेन कृष्णदे (३) वेन धीमता ।
दत्तं लिषित्वा पुत्राय, गंगाधराय मुक्ततः ॥
पशुपतिदेशे लिषितमिदं ॥
सम्वत शङ्कुदत्त

(४) के, सप्तशते पट्षष्ट्यधिके, मासि ज्येष्टे कृष्णे पक्षे त्रयोदश्यातिथौ ॥ लिषन सिद्धमभवत् शिवं

(५) ? सप्तशते षट्षष्ट्यधिके, मासि ज्येष्टे कृष्णपक्षे त्रयोदश्यातिथौ ॥ लिषि

सिद्धमभवत्

भाय्हिला

वासिष्ठलिङ्ग(उपपुराण)य् गुगु धैतल, व संसारनाश (?) याय्या सार खः । वहे प्राप्त याय्गु इच्छां जि थ्व सफू च्वया । शान्तम्ह शिवयात ज्वजलपा, गुम्ह धात्थें चित्त आनन्दरुपम्ह खः । छिगु नां ब्वनाः द्योया जि शिवरुप जुये । च्वछाय् बहम्ह शिवया भक्त बुद्धिमान कृष्णदेवं खुशी जुयाः थः काय् गङ्गाधरयात च्वया बिया । पशुपतिदेश(ग्वल)य् थ्व च्वःगु खः । संवत् शङ्कुदत्तकय् न्हय्सलय् खुइखु अप्पो दँय् (नेसं ७६६) ज्येष्ठ (तछला) महीनाय्, कृष्णपक्षय् (गाकय्) त्रयोदशी तिथी च्वयाः सिधय्कुगु जुल । भिनेमा ! न्हय्सलय् खुइखु अप्पो दँय् तछलागा त्रयोदशी तिथी च्वयाः सिधय्कुगु जुल ।

म्हसीका

वासिष्ठलैङ्ग उपपुराणया म्हसीका देशय्मरु भ्याः ११:३७ (११२४ कौलागा १४) पौ १,२ स्वयादिसं । थन च्वसु १.४स पिदंगु दु ।

१.६ “नेपालिके शंखधराब्द” छ्यलातःगु मूलपाठ

आलेखन

(१) चारमाह ॥
गेहात्सौख्यमुदाहरन्ति मुनयो होरावलं शीलतां,
द्रेष्काणे पद निंधनस्यनि (२) जयः सप्तांसके चिह्नितं ।
वर्ण्णं रुपगुणाश्च धिस्न तनया प्रायानवांशे खिलं
भागे द्वादशके (३) वयावयमिति स्त्रीशांशके स्त्रीफलं ॥
थन, ग्रह कुण्डरी दशम लग्न तय ॥ तिथि पंचक तय ॥

(४) षट्दृक्ष चोय । श्रैयोऽस्तु ॥ नेपालिके शंखधराब्द सम्वत् ८६४ (भावनाम संवत्सर) उत्तरायणे ॥ दक्षिणगो

(५) रे ॥ ग्रीष्मऋतौ ॥ ज्येष्ठमासे शुक्लपक्षे ॥ दशम्यान्तिथौ जांत ॥ अमुक दिने । उत्रफाल्गुनी घ

(६) टि विघटि तस्मिनृक्षे जात ॥ (अमुक करणे) मुहुत्ते । वज्र घटि विघटि तद्यो गे जात ॥ दिनया गोवा

भाय्हिला

....चार धाल । मुनितय्सं होरा (१/२ राशिब्व)या वलं छें सुख दइ धका: दसु विइ । द्रेप्काण (१/३ राशिव्व)या थासय् भा:तयात व्व: वियाच्वनी (?) सप्तांश (१/७ राशिब्व) चिं दुथाय् त्याकेज्या जुइ । नवांश (१/९ राशिब्व)य् अवश्य प्राय: म्प्याय्या वर्ण (उन) रुप गुण च्वछ्वाय्ज्या जुइ । द्वादशांश (१/१२ राशिव्व)य् बय(उमेर)या खँ वइ । त्रिशांश (१/३० राशिब्व)य् मिसासम्वन्धी खँ वइ । थन ग्रह कुण्डली भिंगूगु लग्न तये । तिथि पञ्चक तय् । खुगू दिशा (षट्कोण ?) च्वये । भिनेमा । नेपालय् शंखधर दँ संवत् ८६४ भावनांया संवत्सरय् उत्तरायणय्, दक्षिण गोलार्धय ग्रीष्मऋतइ (ताल्लां) ज्येष्ठ (तछला) थ्वकय् दशमी तिथी बुल । फलाना दिनय्, उत्तरफाल्गुनी घटि विघटि, उगु नक्षत्रय् बुल । फलाना करणय् (फलाना) मुहूर्त्तय वज्रयोगय् घटि विघटि उगु योगय् बुल ।। दिनया... ।

म्हसीका

थुगु अभिलेखया ग्रन्थ जातकपरिपाटिप्रबन्ध (जात: च्वय्गु सफू) म्हसीका "मल्लकालीन स्वंगू अभिलेखय् शङ्खधर लुल" देशय्मरु भ्या: (११:३६/नेसं ११२४ कौला ७, पौ १) स्वयादिसँ । थन च्वय् १.३ च्वसु पिदंगु दु ।

(संस्कृत पाठ ब्वनेत व अर्थ छ्वायत आचार्य शोधार्थी निराजन काफ्ले पाखें गुहालि कयागु ख: ।)

१.७ 'शङ्कुदत्त'निसें 'शङ्खधर'तक

नेपालसंवत्या प्रणेता शङ्खधरया बारे लुयाव:गु थीथी ऐतिहासिक सामग्रीं शङ्खधरया ऐतिहासिकताया पुष्टि जूगु दु । आ:तकया दुने शङ्खधरया नां दुथ्या:गु स्वंगू मल्लकालीन अभिलेखत लुयाव:गु दु । मेगु नं लुयावये फुगु संभाव्यता नं थुकिं अप्वयेका ब्यूगु दु ।

शङ्खधरसंवत्या चर्चा मल्लकालया थीथी अभिलेखय् जूगु खँ न्हापा हे प्रकाश जुयाच्वंगु ख:, तर उकियात विद्वान्पिन्सं ऐतिहासिक महत्व बिया: चर्चा यायेगु व पाय्छि कथं न्त्यथनेगु ज्या जुइमफु । शंकरमान राजवंशीजुं थ:म्हं सम्पादन या:गु 'भक्तपुर शिलालेख सूची' (२०२०)स ख्वप जेंलात्वा:या अभिले खांश पिकयादीबलय् 'सम्वत ८२- वैशाखकृष्ण.....' धका: जक पिकाल, 'सम्वत्' या न्त्य:ने 'शंख्वा' दुगु वा:चायेके मफुत । भाजु योगेशराजं सुथां अभिलेख प्रकाश(१११९)स पूर्ण पाठ पिकया: टिप्पणी बिल । थुकी नेपालसंवत् शंख्वासंवत् धका: आपालं विवाद जुयाच्वंगु शंख्वा व नेपालसंवत् नाम स्पष्ट (ऐतिहासिक ?) स्वापू दुगु खँयात संकेत या:गु दु । भाजु योगेशराजं शंख्वायात तिफ्याना: ऐतिहासिक धाये मछा: ।

राष्ट्रिय विभूति शङ्खधरया चर्चा राष्ट्रिय अभिलेखालयं पिका:गु 'राष्ट्रिय अभिलेखालयका नेपालभाषा/नेवारभाषा अभिलेखग्रन्थका वर्णनात्मक सूची (११२१)'स नं जूगु दु । उकिया धल:मि डा: जनकलाल वैद्य जन्मपत्रिका लेखन विधि (पौ ४२) नां छुना: उकी नेपालसंवत्यात 'नेपालिक शंखधराब्द' धयात:गु व उकिया संवत् ८६९ दु धका: टिप्पणी बियादीगु दु । नेपाली - जर्मन हस्तलिखित ग्रन्थ सूचीकरण परियोजनाया धल:मिपिन्सं नेसं ११२४ थिंला २४ स माइक्रोफिल्म ए ४१३/२७ स्व:बले उकिया ज्योतिषग्रन्थया खास नां 'जातकपरिपाटिप्रबन्ध' जुयाच्वन । थुकिया संवत् नेसं ८६४/शसं १६६६/विसं १८०१ दुगु जुयाच्वन ।

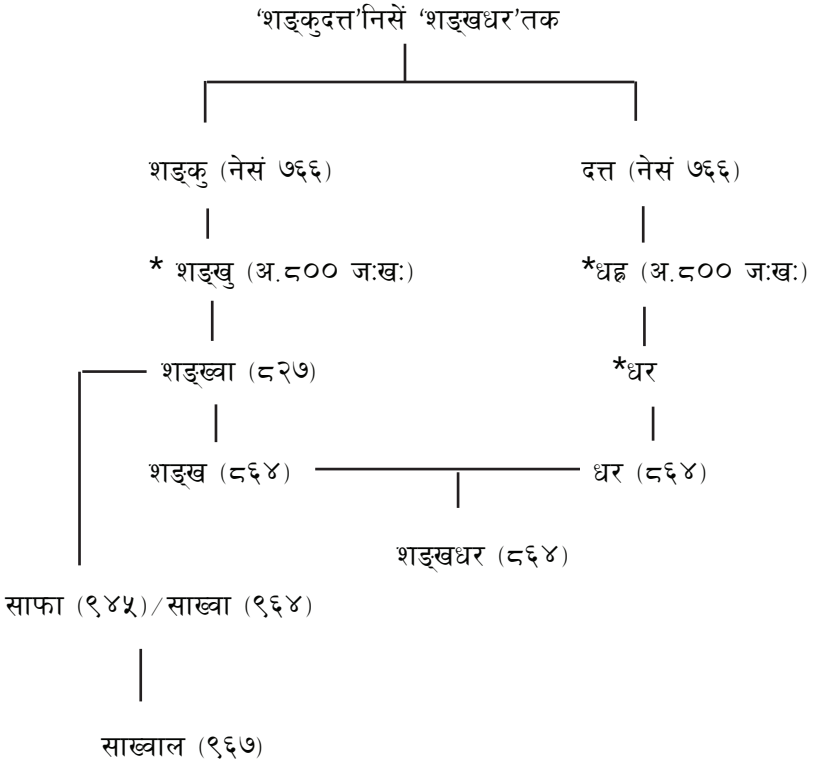
नेसं ११२४ चिल्लाया छन्हु नेजहसू परियोजना तत्कालीन हाकिम दिवाकर आचार्यजुं धयादिल राष्ट्रिय अभिलेखालयं पिकायात:गु वासिष्ठलैङ्गोपपुराणया सूची स्वयां अन शंखधर संवत् च्वयात:गु दु खनिं । बृहत्सूचीपत्रम् अष्टमो भाग/पुराणेतिहास (१०८८)या सम्पादक बाबुकृष्ण शर्मा अन सम्वत् शङ्कदत्तके (पौ २५३) धयात:गु मथुल खनिं । थ्व नां ब्वयात:गु पाय्छि ख:ला मखुला धका: माइक्रोफिल्म ए २७४/६ नेजहसूपया धल:मिपिंस स्व:बले अन च्वयात:गु खन - सम्वत् शङ्कुदत्तके सप्तशते षट्षष्ट्यधिके मासि जेष्ठे कृष्णपक्षे त्रयोदशीतिथौ ॥ (पत्र ५१ ख ३-४) (शङ्कुदत्तसंवत् ७६६ तछलागा १३)

पशुपती च्व:गु ग्रन्थय् शङ्कुदत्त नां व:गुलिं शंखधरयात वंशावली

पशुपतिनाथनाप स्वाका: त:गुली सत्यता संकेत यानाच्वंगु दु । थ्व नामं शंखधर शूद्र मखु वैश्य ख: धका: यच्चुक सीदत । प्राचीन कालय् 'दत्त' वैश्यतय्सं तइगु लिनां (दथुनां) ख: । थुकिया दसि कथं संस्कृत कोशय् 'गुप्त' नामय् थथे च्वयात:गु न्त्यथनेबह जू -

शर्मा देवश्च विप्रस्य
वर्मा त्राता च भूभुज: ।
भूतिर्दत्तश्च वैश्यस्य
दास: शूद्रस्य कारयेत् ॥

थुकथं ' शङ्कुदत्त' नांपाखें शङ्ख्वा जुया: लिपा 'शंखधर' धयागु शब्दया विकास जूगु खनेदु । थुगु तथ्य आ:तक लूगु च्वय् न्त्यथना कथंया अभिलेखया लिधँसाय् भाषावैज्ञानिक दृष्टिकोण पुष्टि जूगु दु ।

१.८ लिच्छवि सार्थवाहतय् भ्वलय् शङ्खधर 'महाजन'

क्याम्ब्रिज विश्वविद्यालय पुस्तकालय बेलायतय् क्लास-मार्क एड ११६० ल्याखय् दुगु मल्लकाल तक बयान यानात:गु छगू भाषा वंशावली च्वयातल - "(बालुवा) बोकि आउदा बेलामा बाटोमा कोहि येक १ साष्वा नाम शुद्रजाति महाजन कांतिपुरवासिले बालुवाका भारिहरु देख्यो र भरियाहरुकन बुझाई बालुवाका भारि सबै आफना घरमा लै. गया । (पृ २८)

अनया हे क्लास-मार्क एड १९५२ (क)या डेनियल राइटं ई.१८७७ स पिका:गु "हिस्ट्री अफ नेपाल" जुजु सुरेन्द्र वीरविक्रम शाहया जन्म शकसंवत् १७५१ (नेसं ९४९) तक बयान यानात:गु भाषा वंशावली नं च्वयातल - "(वालुवा) वोकी आउदा वेलामा बाटोमा कोही साष्वाल नाम शूद्रजाति महाजनं कांतिपुर वासीले वालुवाका भारी सबै आफना घरमा लेगया" । (पृ ८६)

भाषा वंशावली शंखधरयात "शुद्रजाति" धाय्गु या:सां नापं 'महाजन' नं धाय्गु या: । महाजन प्राय: शूद्र जुइमखु, थ्व श्रखधर बाखंयात तस्सकं क्वह्यंम्ह जूसां तस्सकं त:धंगु ज्या या:म्ह धका: च्वछाय्त परिकल्पना या:गु खनेदु ।

महाजन व साहु बंजा: तथा ध्यवा ग्यइम्हेसित थुइकीगु पर्याय खंग्व: ख: । महाजन हिन्दी व नेपाली भाषाय् प्राय: छ्य:सा नेवा:तय् दथुइ साहु खँग्व: छ्यलेगु या: । अथे जूगुलि खय्भासं छ्य:गु महाजन नेपालभाषाय् साहु ख: । "साहु" खँग्व: नेपालभाषाय् नेसं ८०३ या अमरकोश (ल्या:७, पत्र १५२ क.४) परम्परागत खँग्व: धुकुती हे खने दय्धुंकल ।

साहु खँग्व: लिच्छविकालय् तस्सकं प्रचलित 'सार्थवाह' खँग्व:या विकसित रुप ख: । धनवज्र वज्राचार्यजुं थ:गु लिच्छविकालका अभिलेख (२०३०) सफुती धयादीगु दु- "व्यापारीतय् पुच:यात 'सार्थ' धाइ । सार्थतय् नाय:यात 'सार्थवाह' धाइ । ..... सार्थ खँग्व: थथे हे छगू देशं मेगु देशय् वना: बनय्ज्या याइपिं बनियाँतय्त थुइकीगु खँग्व: ख: । (पृ. ५२)

साहु खँग्व: सार्थवाहया सा, ह वा (व=उ), छक्वलं उच्चारण जूबले साहउ अर्थात् साहु जूवन, र्थ आख: धा:सा दथुइ लाना: तनावन । त:धंम्ह बंजा: धका: च्वछाय्त नेवा:तय् दथुइ साहु धका: सम्बोधन याय्गु चलंन जुल । नेपाल अधिराज्यय् साहुजी धाल कि नेवा: धका: थुइकेगु समेत जुयावंगु दु । नेवा:तय् दथुइ सिंहलसार्थवाहया सँदेय् बनेज्या बाखं तस्सकं लोकंह्वा: ।

लिच्छविकालय् सार्थवाहं धार्मिक ज्याखं या:गु दसु दु । ईसं ४८०या ग्वलया छगू शिवलिंगया जलहरीया अभिलेखय् च्वयातल- (शक)संवत् ४०२ ज्येष्ठ शुक्ल त्रयोदशी । जुजु मानदेवया पालिया निगाहं..... बुद्धिमान सार्थवाह.....

रत्नसंघं प्रभुसंघया नामं थ्व (प्रभुकेश्वर) शिवलिङ्ग संसारया भिं जुइमाः धकाः स्वन । (वज्राचार्य २०३०:५६)

थथे हे ईसं ४८०या हे टेवहालय् महाकाल मूर्तिया क्वस्सं तयातःगु अभिलेखय् च्वयातल- जुजु मानदेवं बांलाक पृथ्वीया पालन याना च्वंबले कल्याण कामना याइम्ह सार्थवाह गुहमित्रं (शक)संवत् ४०२ आषाढ शुक्ल पूर्णिमाया दिनय् इन्द्र नामक भगवान् सूर्ययात भक्तिं थन स्वन । (वज्राचार्य २०३०:६०)

थथे जुजु खलः मखुपिं लिच्छविकालया जनसाधारणं साहु सार्थवाहपिंस धार्मिक कृति तयावंगु खँ नेपालया सामाजिक इतिहासय् च्वछाय्वहगु खँ खः । थ्वहे छाय्वहःगु खँ खः । थ्वहे भ्वलय् लिच्छवि ईया अन्तिमय् शंखधर संभवतः सार्थवाहुं (महाजनं) अवले न्ह्यानावयाच्वंगु मानदेवसंवत्या पलिसा नेपालसंवत् छ्यलेकथं अबलेया दक्व दुनियाया त्यासा पुलाब्यूगु खनेदु, गुम्हेसित आः वयाः नेपाल सरकारं राष्ट्रिय विभूति नालेगु घोषणा यात ।

१.९ कलिसंवत् ३९८१स साख्वान हिला नेपालसंवत्

तीर्थलाल नघःभनिजुया मुनाय् दुगु आर्यावलोकितेश्वर बुँगदेवया घटनावली (दक्वसिवय् लिउया घटना नेसं ९६४ दुगु) च्वयातल- "शुभ संवछल हिलाया प्रशंसा ल्हाया ॥ नेपाल वर्ष ३९८१ जुया थ्व वेलस कलिजुग थन संवछल हिल साख्वा धायाम्हन हिल छि संवछलन ग्वया जुरो ॥ अष्टपानिं चोयागुलिस ल्हेया थ्व सफू ॥"

थुकिं नेसं शुरु जूबले कलिसंवत् ३९८१ जुयाच्वंगु सीदत । उकिं थन थ्व कलिसंवत् बारे खँ सीकेगु जुइ ।

संस्कृत पुराण साहित्यय् व लिपा ज्योतिषशास्त्रय् छगू कल्पय् थ्व पृथ्वी मनूतय् विनाश जुइगु व हाकनं मेगु जीवात्मा शुरु जुइगु खँया परिकल्पना यानातःगु दु । ब्रह्माण्ड सृष्टि याःम्ह ब्रह्माया छन्हुयात कल्प धाइ । तर थ्व छन्हु मनूतय् ४ अरब ४९ करोड ४० लाख व ८० द्वः दँ जुइ । थुकियात छसिंकथं क्वय्वियाकथं ल्याः नालेगु याइ-

१. मनूया ३० दँया पितृया दँछि जुइ ।
२. पितृया १०० दँया देवया दँछि जुइ ।
३. देवया ३००० दँया छगू युग जुइ ।
४. युग ४या छगू महायुग जुइ ।

५. महायुग ७१या छगू मन्वन्तर जुइ ।
६. मन्वन्तर १४या छगू कल्प जुइ ।

युग प्यंगू दु- सत्य (कृत), त्रेता, द्वापर व कलि । कलिया भोग वर्ष जम्मा ४ लाख ३२ द्वः दँ खः । द्वापरयुग कलिया निदुगं ईयात नाली । महाभारत ल्वापु द्वापरयुगया अन्त्यय् जूगु व युधिष्ठिर जुजु जुसेंलि कलियुग शुरु जुल धाइ । थौंकन्हय् कलियुगया न्हापांगु पाद (१/४=१ लाख ८ द्वः दँ) न्ह्यानाच्वंगु दु ।

कलिसंवत् छगू ताय्का (परिकल्पित) संवत् खः । थ्व ऐतिहासिक संवत् मखु । भारतय् न्हय्गू शदीनिसें थुकिया चर्चा जुइगु शुरु जुल । ईसं ५७३-८७९ दुने च्वःगु धकाः नालातःगु सुमतितन्त्रय् थुकियात युधिष्ठिर-दुर्योधन निम्हसिया राज्यकाल नालातल । उकी स्पष्ट धयातःगु दु- जातो दुर्योधनो राजा कलि (सन्ध्यं) प्रवर्त्तते (दुर्योधन जुजु जुसेंलि कलियुग जुइ ।) नेसं ७७५स ल्ह्यःगु हरिवंश सफुती "श्री कलिगतवर्ष ४७५६" धयातःगु दु । सुमतितन्त्र, हरिवंश निगुलिं राष्ट्रिय अभिलेखालय दुगु सफू खः । आशा सफूकुथी दुगु नेसं ८०२ या जातकज्या (ज्योतिषग्रन्थ) सफुती च्वयातल - वर्ष ३९८१, थे नेपालसम्वत्सरण तंडाव कलिगत वर्ष धाय । अन थुकियात "युधिष्ठिरगतवर्ष" नं धयातल । (माइक्रोफिल्म/ई २०५१/१६, पूर्णिमा ८१, पौ ६३) डी.सी. सरकारया इण्डियन इपिग्राफी (भारतीय अभिलेखविज्ञान ई. १९६५)स कलिसंवत् ईपू ३१०२ फेब्रुवरी १८ तारीखय् शुरु जूगु धयातःगु दु । (पौ ३१८) कलिसंवत् ३०४४ वंबले विक्रम संवत् व २९०९ वंबले शकसंवत् शुरु जूगु खः ।

मध्यकालया अभिलेखय् कलिसंवत् छ्यलीवले प्यंगू संवत् छक्वलं छ्यलेगु याः । थ्व तःधंगु अभिलेख तइबले प्रायः छ्यलेगु याः । छुं दसु थथे खः -

१. यल उकुवहीया स्थितिमल्लया सुवर्णपत्रय्-
   कलिराज वर्ष ४४९२
   विक्रमराज वर्ष १४४८
   शकरांज वर्ष १३१३
   नेपालिक (वर्ष) ५११
२. यल लुँहिति धर्ममल्लया अभिलेखय्-
   कलिगत वर्ष ४५०५
   विक्रमराज वर्ष १४६१
   शकराज वर्ष १३२६
   नेपालिक (वर्ष) ५२२

३. ख्वप लाय्क कुमारीचोकया जितामित्र मल्लया ल्वहंपती-
कलिगत वर्ष ४७७८
विक्रमराज वर्ष १७३४
शकराज वर्ष १५९९
नेपालिक (वर्ष) ७२७

थथे हे मेमेगु आपालं अभिलेखय् प्यंगू संवत् छ्यला तःगु भीसं खनी। थ्वहे परम्परां थौंकन्हय् दक्व पात्रोय् कलिगत/कलिराज वर्ष अर्थात् कलिसंवत् उल्लेख याय्गु चलन दु।

१.१० २५१/२९१ ऋणमोचन दँ अर्थात् नेपालसंवत्

सँदेय्या छम्ह भिक्षु श्रीसेन् (dgelson dPal sde) सँय् सिद्धतय्बारे अशीतिसिद्धाभिसमय (Grub thob brgyad cu'i mnon par tbgs pa) चय्म्ह सिद्धतय् ई ग्रन्थय् च्वयातःगु दु। व तन्जूर ग्रन्थय् सँय् अनुवादया रुपय् च्वयातःगु दु। इपिं खः-

1. sDe dge bsTan 'gyur (देगे तन्जूर)
2. sNar thang bsTan 'gyur (नार्थाङ तन्जूर)
3. gSer gyi lag bris ma/gSer bris bsTan 'gyur (सेर्ग्यीलाग् ब्रिसमा/सेर्विस तन्जूर ("स्वर्णग्रन्थ")

नार्थाङ व सेर्ब्रिस तन्जूरय् धाःसा थुगु ग्रन्थयात चतुरशीतिसिद्धलेखोपाय (चय्प्यम्ह सिद्धतय् च्वखँ) श्रीसेनया ग्रन्थया पुष्पिकाथ व च्वःगु ई बियातःगु दु

For the benefit of all sentient beings has the dGelson dPalse (Śrîsena) under the constellation Ârdrâ the both day if the dark half of the month Caitra in the year 251 writen what Miphamzlabu and Bhababhatra and dgeb'igočha and gNasbži-bidEasgrub together have heard in Bulonkho in Nepal. [Excursus II, P.169]

अथे धैगु संवत् २५१ चैत्र कृष्ण षष्ठी (चौलागा ६) आर्दा नक्षत्र खः। थन न्ह्यथंगु 'बुलोङ्खो' नेपालया थाय्कथं न्ह्यथन, तर अप्पो भोटविर्दपनि धापूकथं उकिया अर्थ "ऋणमोचन" खः।

श्रीसेनं च्वःगु ई निथी वःगु दु। नार्थाङ व सेब्रिस तन्जूरय् २५१ दँ व दे गे तन्जूरय् २९१ दँ च्वयातल। वास्तवय् छु खः चैत्र कृष्ण षष्ठी आर्द्रा नक्षत्र लाःगु लुइके फःसा व क्वःछी फै।

थ्व संवतवारे प्यम्ह महानुभावपिंस नेपालय् (bal pòi yul gyi) ऋण मोचन (bu lon Khor mñams) याःगु खँ न्यंगु दँ धयातःगु दु। इपिं सँदे य्-नेपालय् अबले दुपिं खः। इमिवारे जानकारी मदु। इमिगु खँ सीके फःसां संवत्या पाय्छि तिथि लुइके फै। इपिं महानुभावपिं खः -

१. अजितचन्द्र/अलाभचन्द्र (Mi Pham zla ba)
२. भवभद्र/भवभट्ट (Bha ba bha tra)
३. कल्याणवर्मा/कुशलवर्मा (dge ba'i go cha)
४. चतुःस्थानसिद्ध/चतुर्थतीर्थाकसिद्ध (gNas bzhi'i grub thob/gNas bzhi'i dnos grub)

थ्व "ऋणमोचन" (Levelling of debts) संवत् शङ्कुदत्त (शंखधर) महाजनं न्ह्याकुगु नेपालसंवत्या लिपा ब्वलंगु बाखंया ऐतिहासिकताया दसि जूवंगु दु।

[थ्व टिप्पणी प्राध्यापिका मय्जु गुद्रुन वुन्हेमानं (Gudrun Buhnemann) पिकाय्त्यंगु नेपालमण्डलीय परम्पराया ८४म्ह सिद्धतय् बारे सचित्र वर्णन (Pictorial Representation of a Tradition of Eighty-four Siddhas from Nepal) ग्रन्थया परिचय बः कयाः च्वयागु खः। वय् कःया परिचययया अंश ३.२ च्वसुकथं थन न्ह्यनागु दु। -न्ह्यब्वमि]

२ नेपालसंवत् प्रसङ्ग

२.१ नेपालसंवत्या म्हसीका

मध्यकाल (नेसं १-८८८) शुरुया नेपालय् थौंया नेपाल अधिराज्य दुने मू स्वंगू तःधंगु राज्य ब्वलन । इपिं राज्य खः- पश्चिम नेपालय् सिंजाराज्य, मधे शय् तिरहुत (त्रिभुक्ति), व मध्य क्षेत्रय् नेपालमण्डल । पूर्वय् किरात राज्य दुगु खः, तर अन ऐतिहासिक लिखित परम्परा बांलाक ब्वमलन । च्वय् न्त्यथनागू मू स्वंगू राज्यय् मू स्वंगू सांस्कृतिक-ऐतिहासिक प्राचीनता दुपिं स्वथी जाति दु खः । इपिं खय् (खस), द्वय् (मैथिल) व नेवाः समुदाय खः । नेपालमण्डलय् ने पालसंवत् नीस्वन । थुकिया शुरुवात शकसंवत् ८०२ व विक्रमसंवत् ९३६ शुरु जुयाः खुला लिपा कार्त्तिक शुक्ल प्रतिपदा उकथं ईशवी ८७९ अक्टोबर २० तार ीखय् जूगु खः । थ्व निश्चित खँ खः व थुकी ल्वापु मदु । तर थ्व गुकथं न्त्यात धैगु खँय् थीथी विचाः खनेदु ।

नेपालय् थीथी वंशावलीया चलन दु । छथी मल्लकालय् संस्कृत भाषाय् चीहाकलं जुजुया शासन ई व इमि थीथी ज्याखं टिपोट यानातःगु, मेगु शाहकालय् च्वःगु भाषा (अर्थात् नेपाली भाषा) वंशावली । थुकी विस्तारपूर्वक जुजुया ज्या कनातःगु दु । मल्लकालय् नेपालभाषां धाःसा जुजु व मेपिं मुख्य व्यक्ति, दे गः वा घटनाया भूतवृत्तान्त (घटनावली) च्वय्गु यात । केसर पुस्तकालयय् लुयावःगु छगू संक्षिप्त वंशावलिइ नेपालसंवत् बारे च्वयातःगु दु- "राजा श्रीराघवदेव वर्ष ६३ मास ६ । श्रीपशुपतिभट्टारके संवत्सर प्रवृत्तिः कृता ।" (पेटे क १९५८:२१३)

थुकिं मल्ल कालय् जुजु राघवदेवं पशुपतिया नामय् संवत् छ्यःगु धारणा दुगु खँ सी दु । तर थ्व खँ मेमेगु स्रोतं प्रमाणित मजू । थ्व संवत्या छ्यलेज्या दक्वसिवय् न्हापां राष्ट्रिय अभिलेखालययय् लगत प्रथम ल्याः १६४७ स दुगु चिकित्साग्रन्थ लङ्कावतारय् "सम्वत् २८ कार्त्तिक कृष्णदिवाष्टम्याम्"

च्वयातःगु लूगु दु । (राजवंशी २०३१:१८) थुकिया नां पशुपतिसंवत् कथं मखु "नेपालवत्सर" नामं आः तक सीदुगु दक्वसिवय् न्हापां नेसं १४८ माघ शुक्ल दशमी (ई. जनवरी ९, १०२८) उल्लेख जूगु कलकताया एस. के. सरस्वतीया व्यक्तिगत संकलनय् दुगु अष्टंसाहस्रिका प्रज्ञापारमिताय् छ्यःगु दु । (पेटेक १९८४:३७)

पृथ्वीनारायण शाहं नेपाल अधिराज्य छ्वाः यायुंकाः नेपालमण्डलया वंशावली गोरखा(नेपाली)भाषाय् विस्तारपूर्वक च्वय्गु यात । थुकथं च्वःगु वंशावली आःतक स्यूगु न्हापांगु पद्मगिरिं (अ नेसं ९४५) च्वःगु इण्डिया अफिस लाइब्रेरी, लण्डनय् च्वंगु "गोर्खा वंशावली" खः । थुकी दक्वसिवय् न्हापां ख्वपया जुजु राजज्योतिषीं पिकाःगु साइतय् यँया भचाखुसिया ह्वना लखुतीर्थया फि ख्वपय् छ्वःगु प्रसंग वःगु दु । शंखधरथाय् फि लुँ जूगुलिं उगु लुँ यँया दक्व जनताया त्यासा पुलाबियाः पशुपति शंख ज्वनातःम्ह मूर्ति तःगु खँ वःगु दु । (हजरत १९७० :५०) पशुपती थौंकन्हय् पश्चिम दक्षिण कुनय् भक्ततय् मूर्तिया भ्वलय् शंख ज्वनातःम्ह मूर्तियात शंखधर खः धकाः थ्वीकेगु यानावयाच्वंगु दु । थुकथं जुजु राघवदेवया पालय् थ्व हे शंखधरं जनताया त्यासा पुलाबियाः न्हूगु संवत् ह्यूगु खँ मनूतय् नुगलय् हुइ मफैकथं छ्वाप लानाच्वंगु लिपा खने दुगु सीदु । उगु खँ थ्यंमथ्यं ९०० (गुसः) दँ लिपा पत्याः याय् थाकूगु घटनाया रुपय् खने दःवल । थुकी सत्यांश भचा व अलंकारांश अप्पो दय्फु तर थज्यागु गुगुं घटना जूगु जुइ फु । थ्व हे प्रसंगय् डा. कमलप्रकाश मल्लं थःगु छगू च्वसुइ न्त्यब्वःगु खँ थन न्त्यथेनवह जू- "संदेय् सम्बन्धी ज्ञाता छम्ह अमेरिकीं हालय् जितः कंकथं "ऋणमुक्ति वर्ष अनुसार" संवत्या तिथि उल्लेख याःगु मध्यकालया अन्त पाखे या संदेय्या ल्वहंपौं लूगु दु ।"

नेपालसंवत् नीस्वंगूबारे इतिहासकारपिसं थीथी संभावनाया चर्चा यानाच्वन । फ्रान्सया प्राच्यशास्त्री सिल्भान लेभीं थ्व संवत् नेपाल संदेय्या शासनं मुक्त जूगु लुमंती छ्यःगु अनुमान यानादीगु दु । थ्व खँ ऐतिहासिक ल्याखं पाय् छि खने मदु । अथे हे वय्कलं नेपालीतय् ८ ल्याःयात मभिं ताय्कीगु चलन कथं शकसंवत् ८०१ शुरु जुयाः खुला लिपा कार्त्तिक शुक्लप्रतिपदां (सामान्य कथं ८०२) चीहाकगु शकसंवत् रुपय् छ्.यःगु जुइफुगु खँ नं न्त्यथनातःगु दु । (लेभी १९०५-८) दिल्लीरमण रेग्मीं (१९६५:५१) लिच्छविवंशं ठकुरीवंशय् शासन परिवर्तन जूगुलिं थ्व संवत् न्त्याःगु जुइ धकाः अनुमान यानादीगु दु ।

हालय् संशोधन-मण्डलया इतिकासकारपिसं नेपालसंवत् प्रचलनयात

ज्योतिषशास्त्रया मिखां स्वया: थ्व शुरु जूबलेनिसें जक खने दुगु अयनाश (सूर्यया गति विशेष)या गणना पद्धतिया आविष्कर्ता वटेश्वरया जन्म सालया लुमंती थ्व न्ह्याकुगु ला मखुला धका: शंका न्ह्यथंगु दु । भारत (गुजरात वा पंजाव)या आनन्दपुरया वटेश्वरं १९ दँ दुबले करणसार व २४ दँ दुबले सिद्धान्तज्योतिष ग्रन्थ च्व:गु ख: । उकी च्वमिं वया जन्म "शकेन्द्रकालाद् भुज- शून्य- कुञ्जरै:" (शकराज ८०२ वने धुंका:) जूगु खँ कनात:गु दु । (पन्त २०४१:२७-२९) थ्व परिकल्पनायात भाजु ज्ञानमणि नेपालं (२०५४:१६-१८) वटेश्वरसिद्धान्त कथं साइतय् भारतपाखें ब्यापार या: व:पिं साहू महाजन मध्ये छम्हसिनं प्रशस्त धन दय्का: पशुपतिया नामं यँयापिनि त्यासा पुलावियाः न्हूगु संवत् छ्यःगु जुइफु धका: भाजु महेशराज पन्तया आशंकाय् तँ छानाबिल । थुपिं खँ पाय्छि जुइ थाकु । छता ला वटेश्वरया जन्म तिथि प्राप्त मजू, मेगु वया जन्म स्वयां खुला वा अप्पो महिना न्ह्यो हे नेपालसंवत् शुरु जुइ धुंकल व नेसं २५(२४ दँ जूबले)या सफुती व:गु खँया आधारय् नेसं २८ निसें खने दय् धुंकुगु संवत् गुकथं सम्बन्धित जुइ ?

नेवा:तय्सं म्हपूजा याइगु बारे स्वर्गीय ठाकुरलाल मानन्धरया मान्यता दु- नेसं शुरु जूगु इलय् पाखे विशालनगरय् लिच्छवि राजधानी जुया च्वंथाय् त:धंगु मिच्याना: शहर हे ध्वस्त जुल । अन च्वंपिं यँ, यल व ख्वप नगरय् च्वं वन अले म्वाय् खंपिसं त:धंगु विपतिं न्हूगु जन्म का:थे भा:पा: म्हपूजायात अर्थात् न्हूकथं संवत् नं छ्यल ।

च्वय् न्ह्यथना खँ इतिहासकारतय् छथी बुद्धिविलास वा तर्क ख: । जनताया नुगलय् ला सुं व्यक्ति (धाय्नु शंखधर) जनताया त्यासा पुलाबिया न्हूगु संवत् ह्यूगु खँया छाप हुइ मफय्क लानाच्वन । उकथं हे पञ्चाङ्ग/पात्रोय् नं "शंखधरकृत नेपालसंवत्सर" धका: च्वय्गु परम्परा न्ह्यानाच्वन । थुकियात ने पालीय संवत् नं धाइ । थ्व संवत्या विशेषता सुं व्यक्ति राजवंशया नामं थुकिया नां मच्वंसे देशया हे नां क्वकया: च्वंगुली दु । थ्व संवत् शुरु जूसांनिसें नेपालया इतिहास प्राचीनं मध्यकालय् हिउगु मान्यता दु ।

थ्व संवत् नेपालया मध्यकाल व आधुनिक कालया द्वलंद्व: इतिहास, संस्कृति, कला, साहित्य आदिया इतिहास ब्वनेबले थ्व संवत्या ज्ञान अनिवार्य जू । थुकथं थ्व संवत् नेपालया कला, संस्कृति थें नेपालया हे गौरवया प्रतीक जुयाच्वंगु दु । मध्यकालय् थ्व संवत् चीनया मिङ वंशी जुजु तायि मिङं "महाचीनाब्द" नामं नेसं ५३५ आषाढ शुक्ल दशमी छ्यलाः भ्वँतया शासक शक्तिसिंहरामयात

संस्कृत भाषा, रञ्जना लिपिं परवाना (राजाज्ञा) च्वयाह:गु इतिहास प्रशिद्ध जू । चीनिया शैली खँ धाय्बले "युङलो १४, महिना ५, जेन जू दिन" (Yung lo 14th, 5th month, day jen - tzu = june 16th, 1415) जुइगुयात अबले अन्तर्राष्ट्रिय ख्याति प्राप्त नेपालसंवत् महाचीनय् थुलि संवत् जुइ धैगु भावं नेपालसंवत्यात "महाचीनया संवत्" धका: छ्यलाहल । (पेटेक १९८४:२१९) मध्यकालय् भारतया कोचबिहारया जुजु प्राणनारायणं (नेसं ७४७-७८६) थ:गु लुँया मुद्राय् नेपालसंवत् छ्यल । (मिराशी १९४१:१) कोचबिहार थौकन्हय् पश्चिम बंगालया छगू जिल्ला ख: । जुजु प्राणनारायण नेपाल, यँया जुजु प्रताप मल्ल (७६१-७९४)या सस: दाजु ख: । नेपा:या जुजुं कोचबिहारया जुजु वीरनारायणया निम्ह म्ह्यार्यपिं रुपमति व अनन्तप्रियादेवी नाप इहिपा या:गु ख: । इमित नेपालया अभिलेखय् (मुद्राय्) "बिहारी राजकन्या" धयात:गु दु । (तमोट १११३) मध्यकालय् व लिपा नं संदेशय् नेपालसंवत् छ्यल्ला: अभिलेख व ग्रन्थ च्व:गु छुं छुं द हे दु । थुकथं थ्व संवत् मध्यकालय् अन्तर्राष्ट्रिय रुपं छ्यःगु दु ।

नेपालय् छ्यःगु संवत् मध्ये नेपालसंवत् हे थज्यागु संवत् ख: गुगु छ्यसांनिसे आ:तक मदिक्क न्ह्यानावयाच्वंगु दु । नेपालय् दक्वसिवय् न्हापां राज्याभिषेक वर्ष ("वसाभिसितेन"=वर्षाभिशिक्तेन) छ्यःगु खनेदु । थ:गु राज्याभिषेकया भिंप्यदँ(१४)य् कपिलवस्तु जिल्लाया निग्लिहवा (गाविस) कनकमुनि बुद्धस्थलय् व नीदँ(२०)य् रुपनदेही जिल्लाया लुम्बिनी शाक्यमुनि बुद्ध जन्मस्थलय् अथेहे गुगुं इलय् (अभिलेख मदु) कपिलवस्तुया गोटिहवा (गाविस) क्रकुच्छन्द बुद्धस्थलय् भारतया देवानांप्रिय जुजु अशोक (ईपू २६९-२२८) नेपालया पश्चिम मधेशय् व:गु ख: (प्रधान २०३१) । शकसंवत् १०७स जय(देव) वर्माया इलंनिसें छ्यःगु राणाकालपाखे छ्यलेगु त्व:तल । नेसं ३३६ नापं विक्रमसंवत् १२७३ अमृतेश्वरपूजा सफुती न्हापां छ्यःगु खनेदत । (टण्डन २०३९: ५५-५६) थ्व संवत् चन्द्र शमशेर या पालय् विसं १९६० (नेसं १०२३)निसें सरकारी ज्याखँय् छ्यल्लेगु यात । ने पालया च्वापुगुँ क्षेत्रय् तिब्वती ल्होसार (न्हूदँ)या थीथी रुप शेर्पा, तामाङ, गुरुङ जाति छ्यलेगु या:। मैथिली क्षेत्रय् मधेशय् लक्ष्मणसंवत् छ्यलेगु या: । थुपिं संवत् मध्ये नेपालसंवतं अप्पो नेपालया राष्ट्रियताया आत्मसात या:गु दु । थ्व नापं न्याय्कीगु म्हपूजां नेपालया सांस्कृतिक विशेषतायात ब्वयाच्वंगु दु ।

२.२ सुमतितन्त्रकथं ३०४ मानदेवाब्द धुंकाया संवत्

सुमतितन्त्र नेपालमण्डलय् ब्वलंगु नेवाः संस्कृत वाङ्मयया ज्योतिष विषयया तस्सकं तःधंगु ग्रन्थ खः । थुगु सफू पण्डित नयराज पन्त, देवीप्रसाद भण्डारी व दिनेशराज पन्तया सम्पादनय् २०३५ सालय् (नेसं १०९८) पिदंगु दु । थ्व सफूया बः कंयाः लिच्छवि अभिलेखय् छय्लातःगु निथी संवत्या क्वःछीज्या नं जूगु दु । सुमति सुं व्यक्तिया नां खः गुम्हेसित बांलाक म्हसीके मफुनि । संस्कृत ज्योतिष ग्रन्थ च्वज्या परम्पराय् सृष्टिनिसें गणना याःसा 'सिद्धान्त' कलियुगंनिसें ल्याख्याःसा 'तन्त्र' व इष्ट (चाहे जूगु) दँनिसे ल्याख्याःसा 'करण' नां छुइगु परम्परा दु । उकथं सुमतितन्त्र कलियुगंनिसें ल्याख्याना तःगु ग्रन्थ खः । थ्व सफू स्वनिगलय् हे च्वःगु खः धैगु खँ उकी उगु सफू च्वःगु थाय्या अक्षांश ३७ व देशान्तर पला १२० (२ घडी) बियातःगु कारणं सिद्ध जूगु दु । (पन्त २०४३ :१२५-३५) सुमतितन्त्र बेलायतया ब्रिटिश म्यूजियमय् (आः ब्रिटीश लाइब्रेरी) नेसं ४७६स ल्त्यःगु व राष्ट्रिय अभिलेखालयय् नेसं ४९५स ल्त्यःगु निगू लुयावःगु दु । थुकी नेपालसंवत् मानदेव संवत् ३०४ धुंकाः छ्यःगु खँ प्रकारान्तरं (मेकथं) न्त्यथतनातःगु दु । लिच्छविकालय् छ्यःगु संवत् क्वःछीत निर्णायक आधार जूगु ब्रिटीश लाइब्रेरीया सुमतितन्त्रया संवद्ध अंश क्वय्बियाकथं न्त्यथने फु । गथे-

जातो दुर्योधनो राजा कलिसन्ध्यं प्रवर्त्तते ।
युधिष्ठिरो महाराजा दुर्योधनस्तयोपि वा ॥
उभौ राजौ सहस्रे द्वे वर्षन्तु सम्प्रवर्त्तति
नन्दराज्य शताष्टञ्च् श्चन्द्रगुप्तस्ततोपरे ॥
राज्यङ् करोति तेनापि द्वात्रिंशच्याधिकं शतं ।
राजा शूद्रकदेवश्च वर्ष सप्ताब्धि चाश्विनौ ॥
शकराजा ततो पश्चाद् वसुरन्धकृतन्तथा ।
इत्येते भाषितम्मह्यं ज्ञेया राजा क्रमेन तु ॥
सेषा युताश्च कृत-अम्वराग्नि ३०४
श्रीमानदेवाब्द प्रयुज्यमाना एतानि पिण्ड कलिवर्षमाहुः ॥

(पत्र २ ख -३ क/पूर्णिमा २१:६५-६६)

(सारांश- दुर्योधन जुजु जुसेंलि कलियुग जुइ । युधिष्ठिर-दुर्योधनसंवत्

२००० दँ, नन्दसंवत् ८०० दँ चन्द्रगुप्तसंवत् १३२ दँ शूद्रकदेवसंवत् २४७ शकसंवत् ४९८ दँ, अर्नलि मानदेवसंवत् ३०४ दँ न्त्याइ)

थन महत्वपूर्ण खँ खः- नेपालय् शकराज्याब्द वसुरन्धकृत (वसु=८, रन्ध (प्वाः)=९, कृत (युग)=४) अर्थात् ४९८ दँ न्त्याइ व मानदेवाब्द कृत अम्वराग्नि (कृत=४, अम्वर=०, अग्नि=३) अर्थात् , ३०४ दँ छ्यली धयातःगु दु । मानदेवसंवत् ३०४ दँ न्त्याइ धाःगु हे अर्नलि नेपालसंवत् शुरु जुइ धाःगु खः । थुगु ग्रन्थ च्वःबले नेपालसंवत् न्त्यानाच्वंगु मदीनिगुलिं उकिया चर्चा मदु । थन फुक गत (वंगु)संवतय् जक छ्यलातःगु दु । धात्थें हे लिच्छवि अभिलेखय् शकसंवत् १०७ निसें ४९८ दँ तक छ्यले धुंकाः मानदेवसंवत् २९ निसें ३०२ तक छ्यःगु दु ।

लिच्छविसंवत्को निर्णय (२०४३ :१३६-१५३) सफुती क्वःछिनाः धयातःगु दु- "विसं ६३३ देखि ९३७ भित्रको कुनै समयमा सुमतितन्त्रको रचना भएको हो ।" थथे धाःगुया आधार खः - विसं ५५६या आर्यभटया गोलपादय् ५६२या वराहमिहिरया पञ्चसिद्धान्तिकाय्, ६८५या ब्रम्हगुप्तया ब्राह्मस्फुटसिद्धान्तय् अयनांशया चर्चा मदुगु व विसं ९६१ (नेसं २४)या वटेश्वरया सिद्धान्तय् थुकिया चर्चा वःगु ९८९ (नेसं ४२)या मुञ्जालया लघुमानसकरणय् गणना पद्धति समेत न्त्यथनातःगु खः । सुमतितन्त्रय् अयनांशया चर्चा मदु । अयनांश धयागु सूर्यो दक्षिणायन, उत्तरायन जुइगु गतिया ल्याःचाः खः ।

राष्ट्रिय अभिलेखालययया सुमतितन्त्रय् "कृतअम्वराग्नि" व "(श्री)मानदेवाब्द प्रयुज्यमान एतानि पिण्ड" खँभ्वः ल्वमंसे चिं तयाः तनातःगुया लिपा नेसं शुरु जुइधुंकाः तंगु तँसा (क्षेपक) भाःपियाः नं संशोधन- मण्डलया दुजःपिं नयराज, महेशराज, दिनेशराज पन्तपिंस सुमतितन्त्र नेसं शुरु जुइ न्त्यो च्वःगु ग्रन्थकथं वकालत यानाच्वंगु खः, तर ब्रिटिश लाइब्रेरीया सुमतितन्त्रय् उगु अंश ग्रन्थ लिच्छविकालय् मखु नेपालसंवत् शुरु जुइधुंकाः मध्यकालया शुरुइ संभवतः नेसं २४ अथवा ४२ दुनेच्वःगु नालेमाःगु अवस्था वःगु दु । थथे मखु, लिच्छविकालय् (विसं ६३३-९३७) च्वःगु खःसा मानदेव-संवत् ३०४ तक छ्यली गथे धाय्फै ? संशोधन-मण्डलया छम्ह दुजः दिनेशराज पन्तं "सुमतितन्त्रको विषयमा फैलाइएको भ्रम" (आजको समाचारपत्र, २०५४ असार ७ शनिवार पृ.५) च्वसुइ स्वीकार यानादी धुंकूगु दु- "यसरी वीर पुस्तकालयमा रहेको सुमतितन्त्र भन्दा १९ वर्ष अघि सारिएको सुमतितन्त्रमै मानदेव-संवत्को चर्चा क्रमपूर्वक आएकोले विसं १४३१ (नेसं ४९५) मा सारी छुटेर मात्र थपिएको हो,

त्यो थपुवा होइन भन्ने स्पष्ट छ ।"

थुकथं नेपालसंवत्या चर्चा प्रणेता व संवत्या नां मकासें दक्वसिवय् न्हापां सुमतितन्त्रय् मध्यकालया शुरुइ ज्योतिष जगतय् जूगु खनेदु । थ्व तस्सकं गौरवया खँ खः ।

२.३ नेपालसंवत्सरस तने (नेसं पूर्व) छ्यलाया छगू दसु

छुं संवत् लोकय् तस्सकं छ्यलेगु जुल कि फयांफक्व उकिं हे व संवत् स्वयां न्हापाया घटना खँ नं थुइकेत स्वइ । अशोक लुम्विनी थःगु राज्याभिषेकया नीदँ दुबले (वीसतिवसाभिक्षितेन=विंशतिवर्षाभिषिक्तेन) वःगु खँ लुम्बिनी अशोकया ब्राह्मीलिपि अभिलेखय् च्वयातःगु दु । उकिया चलन चल्तीया ईशवी संवत् (ईसं) पूर्व २४९ धाय्गु चलन दु । सम्बन्धित संवत् स्वयां न्हयोया घटना 'पूर्व' धकाः थुइकेगु याइ । थन मल्लकालया छगू ऐतिहासिक घटनावली ग्रन्थय् नेपालसंवत् पूर्व धाय्त "नेपालसंवत्सरस ...तने" धयातःगु छगू प्रसंग न्हयथने । थ्व राष्ट्रिय अभिलेखालय लगत ४ ल्याः १६७६ इतिहास विषय ल्याः २३स दुगु बी २३९/४ कथं नेपाल-जर्मनी पाण्डुलिपि संरक्षण परियोजनां मार्च १७, १९७२स माइक्रोफिल्म काःगु थ्यासफू ग्रन्थया ४८ क पत्रय् दुगु घटना टिपोट खः । व थथे खः-

(१) (सिद्धि) नेपालसम्वत्सरे जोह्यें शर विन्दु त्रयेन वै ।
विवेश लोकना(२)थोसौ, स्थित ललितपट्टने ॥
नेपालसंवत्सरस ३०५ थ्वन त(३)ने श्री नरेन्द्रदेव राजान श्रीबुगदेव यरस बिज्याकु जुरो ॥
(४) (सिद्धि) वेद वह्नि विरिचार्स्य नेपालसम्वत्सरे कृते । हरिसिंहोमहि(५)पार, दे व्यासहमाविशेत् ॥
नेपालसम्वरस ४३४ थ्वन (६) षोप श्रीहरिसिंहदेव राजान श्रीतलेजुदेव नेपालस (७) बिज्याचकु जुरो ॥ ४३४

थन जुजु नरेन्द्रदेव यलय् बुंगद्यो बिज्याकुगु खँ वःगु दु । लिच्छवि जुजु नरेन्द्रदेवया मानदेवसंवत् ६७ निसें १०३ (ईसं ६४३-६७९) तकया अभिलेख लूगु दु । नेपालसंवत् कथं धाय्गु खःसा थ्व नेसंपूर्व २३७निसें नेसंपू २०१ जुइ । च्वय्

न्हयथना संस्कृत सिलकय् शर (वाण=५), विन्दु (फुति-०), त्रय (स्व-३) व ने पाल-भाषानुवादय् ल्याःग्वलं ३०५ स्पष्ट च्वयातःगु दु । श्रुति परम्पराय् २०० यात ३०० दँ न्हयो धकाः भ्रम जुल जुइ धकाः नालाकाःसा बुंगद्यो नेपालय् हःगु नेसं पूर्व २०५ (ईसं ६७५) जू वइ ।

नेसं शुरु जुइ न्हयोया घटना नेसं तने (पूर्व) धकाः च्वयातःगु स्यूगु चलन मल्लकालय् हे दय्धुंकुगु खँ आःतक मस्यूनिगु खः । संस्कृत, नेपाली ग्रन्थय् बुंगद्योया घटना कलिगत वर्ष ल्याखं न्हयथनेगु याः । थुकिया विवरण दे वीप्रसाद लंसालं सम्पादन याःगु भाषा बंशावली (भाग २) (विसं २०२३ :१२-१३) स न्हयथनातःगु दु । अन बुंगद्यो नेपालय् हःगु कलिगत वर्ष ३६०० (नेसं पू ३८१), ३६०६ (नेसं पू ३७५), २६२३ (नेसं पू ३५८) खः धकाः थीथी सफुती च्वयातःगु विवरण दु ।

च्वय् न्हयथना निगूगु घटनाय् हरसिंहदेव ख्वपय् तलेजु नेसं ४३४ स बिज्याकल धयातःगु तस्सकं अर्थपूर्ण व संभावना दुगु खँ खः ।

२.४ कूचबिहारया जुजुं नेपालसंवत् छ्यःगुया पृष्ठभूमि

हेमराज शाक्यया सौजन्यं "नेपाःया मुद्रा" (ई. १९८९) नांगु न्हूगु अंग्रेजी सफू ब्वने खन । व स्वस्वं मुद्रा ल्याः २६२या सुकी (नेसं ७६९)या वयानय् प्रताप मल्लया रानी रुपमतियात "बिहारी राजकन्या" धाःगुया पादटिप्पणी ध्यान वन । उकी च्वयातल- "रुपमतिया दाजु कोचबिहारया प्राणनारायणं (ई. १६३३-६६) थःगु लुँया मुद्राय् नेपालसंवत् छ्यलातःगु चाख दइगु खँ जुइफु, शायद थ्व संवत् नेपालं पिने थबले जक छ्यगु जुइ ।" च्वमिपि ह्रोदेश, गाब्रिश्च व वाल्देत्तारो पिसं थ्व खँया बः कथं भि.भि. मिराशीया "प्राणनारायणया छगू स्वर्णमुद्रा" (ई. १९४१) च्वखँ न्हय्थनादीगु दु । नेपालसंवत्या छ्यला सँदेय्-चीन याःगु खनेदुगु तँसाय्-भारतं नं छ्यःगु थ्व तथ्यं मध्यकालय् नेपालसंवत्या लोकप्रियता क्यं । थ्व गुकथं संभव जुल, ऐतिहासिक स्वापु दुवालाः स्वये ।

कोचबिहार वा कूचबिहार थौंकन्हय् भारतया पश्चिम बङ्गाल प्रान्तया छगू जिल्ला खः । न्हापा थ्व कामरुपं (आसाम) राज्यया छगू अङ्ग खः । थ्व राज्य ई. १९५० जनवरी पश्चिम बङ्गालय् दुथ्याकुगु खः । थ्व राज्यया प्रवर्तक विश्वसिंह (१६ शदी पूर्वार्ध) खः । मध्यकालय् थ्व चिकिचाधंगु हिन्दु राज्य खः ।

नेपालया स्वापू कामरुपनाप भिःस्वसः दँ न्हापानिसें दु । लिच्छवि जुजु

नरेन्द्रदेव (ई. ६४३-६७९), आचार्य बन्धुदत्त व ललित ज्यापु स्वम्ह जाना: बुङ्गद्यो नेपालय् ह:गु खँ प्रशिद्ध जू । नांजा:म्ह लिच्छवि जुजु जयदेवं (ई. ७ १३-७३३) थ:गु पशुपतिया ई. ७३३या प्रशिद्ध अभिलेखय् सिल:ल्या: १५स न्हापाया कामरुप क्षेत्रया भगदत्त राजवशंया जुजु श्रीहर्षदेवया ह्मचाय् राज्यमतिनाप इहिपा या:गु खँ सगर्व न्त्यथनात:गु दु ।

स्वयम्भूलाल श्रेष्ठं (१०५१-११०७) "कुचबिहारनाप नेपा:या वैवाहिक स्वापू" नांगु महत्वपूर्ण च्वखँ च्वयादीगु दु । उकिं सी दु कोचबिहारयात न्हापा कामतापुरी नं धा: कामरुपया कामाक्षादेवीया स्वापू कोचबिहारनाप तस्सकं सत्ती । साफल्य अमात्यया "कामारु कामाक्ष र नेपाल" मेगु महत्वपूर्ण च्वखँ ख: । उकी छथाय् च्वयात:गु दु-

"राजा विश्वसिंहया यक्व रानीपिंमध्ये मुख्य रानी रत्नकान्ति नेपालयाम्ह ख: । थ्व हे नेपाली राजकुमारीनाप रतिकान्त उपाध्याय धाइम्ह पण्डित छम्ह नं आसाम वंगु ख:, गुम्ह लिपा विश्वसिंहया नवरत्नमध्ये छम्ह जुल ।" (भाय्हिला) रानी रत्नकान्ति नेपालय् सुया ह्मचाय् ख:, मालेमानि । थुगु इलय् नेपालय् ख्वपय् भुवन मल्ल (नेसं ६२५-६३९), प्राण मल्ल (६४४-६६८), यँय् सूर्य मल्ल (६४४-६५०), नरेन्द्र (अमर) मल्ल (६५८-६८०) जुजु जूगु खनेदु ।

कोचबिहार जुया: भूटान व अनं संदेय् वनेगु अ:पूगु लँपु दुगुलिं अन स्वतन्त्र मुद्रा चलन जूगु खनेदु । विश्वसिंहया काय् जुजु नरनारायणं (नेसं ६७५-७००) आपालं मुद्रा पिकाल । थ्व परम्परा वया काय् लक्ष्मीनारायण (७००-७४७), वया छय् प्राणनारायण (७४७-७८६) व अनंलिपा नं न्हचानावंवन । कोचबिहारया ध्यबायात जुजुपिनि लिनां नारायाणपाखें 'नारायणी' धाय्गु या: । थ्व नारायणी मुद्रा अंग्रेज-कोचबिहारया सन्धि, नेसं ८९२ कथं पिकाय्मन्त । थ्वयां न्हचो मध्यकालय् जुजु प्राणनारायणं थ:गु शासनकालय् नेपालसंवत् छचला: लुँया मुद्रा पिका:गु जुयाच्वन । थुकिं स्वस:त्या दँ न्त्यो नेपालया व कोचबिहारया बांला:गु मौद्रिक स्वापु नं दैगु खँया छुमां ब्यू ।

प्राणनारायणया नां नेपालया अभिलेखय् नं व:गु दु । प्रताप मल्लया हनूमानढोकाया नेसं ७६९ या छगू अभिलेखय् "वीरनारायणया ह्मचाय् रुपमति, काय् प्राणनारायण" धका: वंशावली बियात:गु दु (श्रेष्ठ, ११०७) । प्रताप मल्ल (७६१-७६४)या हे स्वयम्भू अनन्तपुरया नेसं ७७५या अभिलेखय् वंशावली बीगु सिलसिलाय् नेपालभाषां च्वयात:गु खँ थन न्त्यथनेबह जू । गथे:-

"..विहारनगरया नायक... महाराजाधिराज श्रीश्री प्राणनारायण, केहे

राजकुमारी श्रीश्री रुपमतीदेवी थ्वयात केहे राजकुमारी श्रीश्री अनन्तप्रियादेवी थ्वह्म महारानी भूपकेशरी श्री कवीन्द्र जय प्रताप मल्लदेवस पत्नी जुरो ।" (अभिलेख संग्रह ३)

नेपालया जुजु प्रताप मल्लं कोचबिहारया जुजु प्राणनारायणया निम्ह केहेँपिं रुपमति व अनन्तप्रियानाप इहिपा या:गुलिं नेपाल व कोचबिहारया स्वापू थीथीकथं जू वंगु सी दु । थुकिया हे छगू विकसित रुप कोचबिहारया मुद्राय् छ्य:गु नेपालसंवत् ख: । कोचबिहारनापया नेपालया स्वापूबारे विशेष मालेज्या याय्बहजू ।

२.५ नेपालसंवत्या अन्तर्राष्ट्रिय प्रयोग

नेपालसंवत् नेपालया इतिहास राजवंश परिवर्तन मज्वीकं हे प्राचीन (ई. १८५-८७९) व मध्यकाल(ई. ८७९-१७६८) यात ब्यागलं याइगु आधार स्रोत जूगु दु । थुगु इलंनिसें अभिलेखय् ज्योतिषसम्बन्धी विवरण अप्पोया वल । नेपालसंवत् छ्यलेधुंका:या जुजुपिंत उत्तर लिच्छवि/ठकुरी/संक्रमणकाल/अन्धकार युगया जुजु नालेगु चलन दु । नेसं ३२१ स अरि मल्ल (३२१-३३६) जुजु जुसेंलि मल्लकाल (३२१-८८८) न्त्यात ।

नेपालसंवत् न्हापां आख:-ल्याखं (अक्षराङ्क) राष्ट्रिय अभिलेखालययागत न्हापांगु ल्या: १६४७स दुथ्या:गु ताडपत्रय् पुलांगु नेपाललिपिइ च्वयात:गु लङ्कावतारय् छ्यलात:गु दु । गथे-संवत् २८ कार्त्तिक कृष्ण दिवाष्टम्याम् (नेसं २८ कछलागा अष्षमी) (राजवंशी, २०३९: लिपिचित्र १८) ।

आ:तक स्यूगु ल्याखं नेपालसंवत्यात न्हापां "नेपालवत्सर" नामं कलकत्ताया एस.के.सरस्वतीयाके दुगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता अभिलेख ग्रन्थय् छ्यलात:गु दु । गथे "राजा वसु मनु प्रथिति श्रीमान् नेपालवत्सरे प्रगते माघ शुक्ल दशम्यां राज्ञ श्रीरुद्रदेवस्य" (जुजु रुद्रदेवया इलय् नेसं १४८ सिलाथ्व दशमी, उकथं जनवरी ९, १९२८) (पेटेक, १०८४:३७) थ्व स्वयां न्त्यो संवत् जक धाइगु ख: ।

नेपालसंवत् शकसंवत् ८०२, विसं ९३६ कार्त्तिक शुक्ल पारु तथा ईसं ८७९ अक्टोवर २० तारीख शुरु जूगु ख: । नेसं ५०९ पाखेया गोपालराज वंशावली थुकिया खँ मदु । केशर पुस्तकालय (ल्या: १७१)या अपूर्ण वंशावली जुजु जयदेव द्वितीय (ई. ७१३-७३३)निसें जुजु राजदेव (ई. १३४७-१३६१/नेसं

४६७-४७९)या नेसं ४६९ तक घटना तथा राजवंश न्त्यथनातःगुली जुजु राघवदेव वर्ष ६३ मास ६॥ श्री पशुपतिभट्टारके संवत्सर प्रवृर्त्ति : कृता ।" (पेटेक, १९५८:२१६) लिपा 'मास ६' व 'श्री' या दथुइ नेपालभासं "संवत् दयकु" धकाः तनातःगु दु। भतिचा क्वस्सं जुजु नरेन्द्रदेवया थासय् नं "संवत्त दयकुह्म" धकाः तनातःगु दु। (वज्राचार्य-मल्ल, १९८५:२०५-२०६) थ्व वंशावलीया पूवंगु प्रति 'नेपालवंशावली' (पत्र १-१३) लूगु दु। थुकिया ७ ख -११ ख (डा. मल्लं ल्याः च्वयातःगुयात 'ख' पौ नालेमाः धकाः मसियाः ७ क-११ क धयातःगु दु) पत्र केशर पुस्तकालयया वंशावलीनाप ज्वः लाः। उकी नेपालभाषा तनातःगु मदु, गोपालवंशनिसें विसं १८४७ (नेसं ९१०) तक घटना टिपोट दु। (मल्ल १९८५:७५-१०१) उकी राघवदेवबारे थथे च्वयातःगु दु- "राजा श्री राघव वर्ष ३६ ॥ मास ८ ॥ श्री पशुपतिभट्टारके सम्वत्सर प्रवृत्ति कृता" (७ ख. ३-४) आःतक लूगु दक्वसिबय् न्हापांगु पद्मगिरि(अ.नेसं ९४५)या इण्डिया अफिस लाइब्रेरी, लण्डनया गोर्खा वंशावली न्हापां ख्वपया ज्योतिषीं ब्यूगु साइतकथं यँया विष्णुमति व भचाखुसिया ह्वना लखुतीर्थय् साइतय् काःगु फि यँया महाजन साख्वानं कयाः लुँ जूगुलिं वं संवत् चले याःगु बाखं वःगु दु। (हजरत, १९७० :५०) अनंलि थ्व वंशावलीया खँ लोकप्रिय जुजुं वयाः पशुपतिया दक्षिणय् भ्वलि दुगु भक्तय् मूर्तिमध्ये पूर्व सिथय्या शंख ज्वनातःम्हेसित शंखधर भाःपियाः उकिया किपा तःपाय्क दय्काः नेसं ११०५।६ निसें दँय्दसं न्हूदँबले कुबियाः यँदेय् चाःहीकेगु चलन जुयावःगु दु।

नेपालसंवत् न्त्याम्हसिनं न्त्याकथं चले याःसां मध्यकालीन नेपालय् थ्व तस्सकं चल्ती दुगु खः। थुकिया लोकप्रियता चीनय् तक थ्यन। चीनया मिङं वंशी जुजु तायि मिङ संदेय्या लामा तिङ तासि रिजिन मार्फत् नेपाःया भ्वँतया तत्कालीन महाथ शक्तिसिंहराम (५०२-५४७)यात संस्कृत भासं रञ्जना लिपिं परवाना (राजादेशपत्र) छ्वयाहःगुली 'महाचीनाब्द' धकाः नेपालसंवत् छ्यलातःगु दु। (वज्राचार्य, २०३९:२५-२८) नेपालया पररा्ष्ट्र मन्त्रालयय् दुगु - आः राष्ट्रिय अभिलेखालयय् (बट्टा नं.१५ पत्र नं.१३९) दुगु उगु "महाचीनाब्द ५३५ आषाढ शुक्ल दशम्यां" (महाचीनसंवत् ५३५ दिल्लाथ्व दशमी मंगलवार, उकथं जून १६, १४१५)या परवाना लिपा खय्भासं उल्था यानातःगुली "युङलो १० सालका १० मैह्ना" धकाः तत्कालीन चीनय् छ्यलीगु संवत् धकाः नं बियातःगु दु। (राजवंशी, १९८४: २१८) थ्व पाय्छि खः। थन 'महाचीनाब्द' चीनया संवत् तःहाकःगु व थःगु पहया जूगुलिं उकिया ज्वः लाःगु नेपालया अबले प्रचलित

नेपालसंवत् छ्यगु यच्चुक सी दु। थ्व पौ मिङवंशी इतिहासय् चिनिया भासं च्वयातःगु मदु, बरु थ्व स्वयां न्हापा शक्तिसिहरामं युङलो १२ महीना ८ इ-माओ न्हिखुन्हु (अगस्त २९, १४१४) राजदूत छ्वःगु अभिलेख दु। (पेटेक, १९८४:२ ९८)

नेपालसंवत् भारतय् नं छ्यःगु दु। मध्यकालय् कामरुप आसामया छगू अङ्ग कोचबिहार आः पश्चिम वङ्गाल प्रान्तया छगू जिल्ला खः। अन अन्दाजी ई. १५५०निसें १९५० प्यसः दँ छगू चिकिचाधंगु राज्य दुगु खः। व राज्यया संस्थापक विश्वसिहं (नेसं ६७५ न्त्यो) नेपाःया म्ह्याय्मचा रत्नकान्तिनाप इहिपा नं याःगु खः। थथे इहिपाया स्वापु शायद कामरुपं नेपालय् मत्स्येन्द्रनाथ हःम्ह लिच्छवि कालया जुजु नरेन्द्रदेव (ई. ६४३-६७९)या पालंनिसें नेपाल कामरुपया स्वापु दुगुलिं जूगु जुइ। यँया जुजु प्रताप मल्लं (७६१-७९४) कोचविहारया जुजु वीरनारायणया निम्ह म्ह्याय्पिं रुपमति व अनन्तप्रियादेवीनाप इहिपा याःगु खं थःगु अभिलेखय् सगर्व न्त्यथनातःगु दु। नेपालया अभिलेखय् वीरनारायणया काय् प्राणनारायणया नं उल्लेख वःगु दु। थ्वय्कः कोचबिहारया जुजु, प्रताप मल्लया ससःदाजु प्राणनारायणं (७४७-७८६) थःगु लुँया मुद्रा पिकाःबले नेपालसंवत् छ्यलातःगु खः। व संवत् गुलि खः धैगु खँ व सम्बन्धी भी.भी. मिराशी (१९४१)या च्वखँ "प्राणनारायणया लुँया मुद्रा" स्वंये खनेवं सीकेफै। (तमोट, १११२:३१-३२)

चीन (पेकिङ), भारत(कोचबिहार) धुंकाः सँदेय्नाप जूगु आधुनिक नेपाःया निम्हम्ह जुजु प्रतापसिंह (८९५-८९७)या पालय् नेसं ८९५स जूगु सन्धि नेपालभाषां व नेपालसंवत् छ्यलाः जूगु नं थन न्त्यथनेबह जू थ्व सन्धिपत्र नेपालय् थीथी नेपाली भाषा वंशावली अनुवाद हे मयासे ल्त्ययातःगु दु। थ्व न्हापा भाजु दिल्लीरमण रेग्मीं (१९६१:२२६-२२७) पिकाःगु खः। वयां लिपा भाजु धनवज्र वज्राचार्य (२०१९:२७३-२७६) थःगु नेपाली अनुवाद सहित पिकयादिल। भाजु शङ्करमान राजवंशीं (१९८३:७-१०) पररा्ष्ट्र मन्त्रालयय् थुकिया मूलप्रति हे स्वये खन। आः थ्व राष्ट्रिय अभिलेखालयय् (बट्टा नं. ३ पत्र नं.२६ स) तत्कालीन नेपाली अनुवाद पाठ राजवंशीया पाठभेद व गणनानापं पिकयादीगु दु। थ्व सन्धि ८९५ गुंलाथ्व त्रयोदशी बुधवार उकथं विसं १९३२ साउन २८ गते जूगु खः। भ्वं च्वय्ज्या यंलाथ्व षष्ठी शुक्रवार भाद्र २० गते जुल।

नेपालसंवत्या थुपिं अन्तर्राष्ट्रिय छ्यलां थ्व अबले लोकं ह्वाःगु खँ यच्चुक सीदु। सँदेशय् नेवाःतय्सं तःगु अभिलेखय् थुकियात छ्यलीगु सामान्य

खँ खः । गथे- ल्हासा छ्वास्कामिनी अजिमाया लुखायागु लुँसिया सिजःपौ (नेसं ७८९), च्यागू पालाया झौचि दुगु ल्हासाया झिम्ह थकालिया छगू बन्देज (९०३) ल्हासा च्यातंग्या पालाया थनातःगु गं (९५४), अनया हे पालाया भ्वं (९५९), अनया हे आजुया आसनयागु लुँसिया सिजःपाता (९८४), ल्हासा झोरमुचि भगवान्या थाय् न्यत तु छेँयापिसं छायातःगु लुँदेवा (९९६), ल्हासा अदालतया भ्वं (१००२), ल्हासा च्यातंग्या पालाया पचिं म्हिचा (१००३) आदिस च्वयातःगु अभिलेख । (हृदय १०९१) नेपालसंवत्या अन्तर्राष्ट्रिय छ्यलाया मिखां मालेज्या यातधाःसा मेमेगु प्रयोग नं लुयावइगु संभावना दहे दु ।

२.६ प्राणनारायणया लुँमुद्रा

-च्वमि भि.मि.मिराशी

थ्व मुद्राया अस्तित्वबारे जिं थुगु हे अनुसन्धानपत्र (दँ २, पौ १४९)स पिदंगु उत्तरप्रदेशय् लूगु कल्याण-धन (treasure - trove) बारेया छगू चीहागु टिप्पणीं स्यूगु खः । अबले जि 'नारायण' (गथे - वत्सदामन्नारायण) लिउ आखः च्वयातःगु वत्सदामनया लुँमुद्राबारे ब्वँज्या यानाच्वनागु खः । उकियात पुर ालिपिया बः कयाः "च्यागूगु शदीपाखे"या धाय्गु यानातःगु दु । जितः थ्व मुद्राय् नं चाख दत, छायधाःसा छुं छुं खँय् थ्व वत्सदामनया मुद्रानाप ज्वःलाः । न्हापांगु, थ्व 'नारायण' नां लिउ दुगु जुजुं पिकाःगु खः, निगूगु, थ्व शक संवत् ७५७ [1] मितिया धकाः थुइकाच्वंगु ईनाप ज्वःलाः । राइबहादुर प्रयाग दलालया सौजन्यं लखनउया प्रान्तीय संग्रहालययया क्युरेटर भाजु वि.एस.अग्रवाल एम.ए. पाखेँ जिं थ्व मुद्राया निखेया तस्सकं बांलाःगु लेपन थासा (plaster cast) काये खन । वय्कलं थुकिया स्रोत व तौलया सुचं बियाः नं जितः क्वमिलु जुइमाय्कल । जिं भाजु अग्रवालया इच्छाकथं थ्व मुद्रा थन पिकयाच्वना ।

थ्व मुद्रा उत्तरप्रदेशया हमीरपुर जिल्लाया महोबा तहसीलया भटिपुरा गामय् लूगु मुद्रा पुचःपाखें वःगु खः । उगु हे मुद्रा पुचलय् न्त्यथना थुगु मुद्रा त्वःता औरंगजेवया १०८ गः वहमुद्रा नं दु ।

न्त्यथना मुद्रा लुँया खः, अले ०.९ इञ्च व्यास दय्क ग्वःलाः । थुकिया ग्यँसु (तौल) १०६ ग्रेन (६.८७ ग्राम) दु । थुकिया लिब्व (पश्चभाग) य् निभ्वः चाकः ज्यानातःगु दुनेया चाकलिं फुतिया दुने क्वय्बिया प्यभ्वः खँभ्वः (legend) च्वयातःगु दु :-

१) श्रीश्री २) शिवचरण ३) कमलमधु ४) करस्य

न्ह्ब्व(अग्रभाग)य् उथेंन्याःगु चाकः दुने न्याभ्वः खँभ्वः च्वयातःगु दु, गथे -

१) श्रीश्री २) प्राणनारा ३) यण भूप ४) स्य शाके ५) ७५३ ।

थुपिं निथी खँभ्वःया भाव सामान्यरुपं स्वापु दु । उकिया अर्थ खः - शिवया पालि-पलेस्वांया भम्वः (जुयाच्वंम्ह) नां जाःम्ह जुजु प्राणनारायणया शाके ७५३ (या थ्व मुद्रा खः) ।

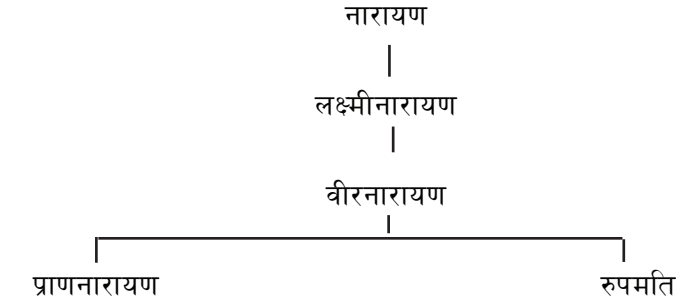
लिपागु नागरी आखलं च्वयातःगु मुद्राया खँभ्वःया लिपिं यच्चुक क्यं । थन संवतय् 'शाके' ध्यातःसां व शकसंवत् जुइ फैमखु । थ्व त्वःता मुगल मुद्राया पुचलय् लुयावःगु प्राणनारायणं पिकाःगु थ्व ध्यबा १६ वा १७ शदी स्वयां न्ह्यो छ्यलाबुलाय् वःगु खैमखु । इतिहासय् स्यूम्ह थुगु ईया छम्हयां छम्ह प्राणनारायण नां ज्वःलाःम्ह कूचविहारया वंशावली व ध्यबाय् क्वय्बियाकथंया जुजुपिं अन दुगु खनेदु -

विश्वसिंह (ईसं १५१५-१५४२/नेसं ६३५-६६०)
नरनारायण (ईसं १५४०-१५८४/नेसं ६६०-७०४)
लक्ष्मीनारायण (ईसं १५८४-१६२२/७०४-७४२)
वीरनारायण (ईसं १६२२-१६२७/७४२-७४७)
प्राणनारायण (ईसं १६२७-१६६६/७४७-७८६)

थ्व राजवंशया दक्वसिवय् न्हापांगु ध्यबा नरनारायण [३] खः । इपिं फुक वहया खः । इपिं न्त्यथना ध्यबानाप आकार व खँभ्वःल्याखं उथें च्वं । इमिके न्त्यब्वया जुजुया नां दुगु खँभ्वः दइ, अले मिति शकसंवतय् दइ, (गथे श्रीश्रीमन्नर नारायणभूपालस्य शाके १४७७) अले लिब्वय् न्त्यथना ध्यबाय् जुजुया शिवप्रति भक्ति क्यनातःथें व हे अभिव्यक्ति दइ (गथे - श्रीश्रीशिवचरणकमलमधुकरस्य) । नरनारायणया काय् लक्ष्मीनायणं थःगु नामय् थज्याःगु हे वहमुद्रा पिकाल । [४] इपिं थ्यमथ्यं १५१ ग्रेन (९.७८ ग्राम) तौल दु । इपिमध्ये गुलिं शकसंवत् १५०९ (ईसं १५८७-८८ = नेसं ७०७-०८)या खः । वीरनारायणया मुद्रा दुगु खँ आःतक मस्यूनि, तर वया काय् तथा उत्तराधिकारी प्राणनारायणया न्त्यथना लुँमुद्राया थेँ ढाँचा तथा पहया गुलिखे ध्यबा लूगु दु । इमिगु तौल धाःसा छ्यसिंकथं १४८ नं १४२ ग्रेनय् (९.५९ नं ९.२० ग्रामय्) क्वहांवःगु दु । इपिंमध्ये निगुली शकसंवत् १५५५ (ईसं १६३३-३४ = नेसं ७५३-५४) दु प्राणनारायणं बाकु वहमुद्रा [५] नं पिकाल, तर गनतक जिं स्यू थन न्त्यथने त्यनागु लुँमुद्राय् न्हापांगु खः । थुकिया तौल १०६ ग्रेन (६.८७ ग्राम) दु, गुगु वय्कःया वहमुद्राया तौल स्वयां ४० ग्रेन (२.५९ ग्राम) म्हो जू ।

नरनारायणनिसें प्राणनारायणतक कोच जुजुपिनि थुपिं फुक मुद्राय् शकसंवत् १४७७ निसें १५५५ (नेसं ६७६-७५४) तकया मिति दु । इपिं लक्ष्मीनारायण अकवर [६] समकालिक व प्राणनारायण [७] औरंगजेब समकालिक धकाः मुस्मां वंशावली च्वमिपिंस पुष्टि यानातःगु दु । अय्सां थ्व न्त्यथना प्राणनारायण लुँमुद्राय् शाके ७५३ छ्वाय् च्वल, गुगु वय्कःया हे वहमुद्रा स्वयां च्यासः दँ पाः ? प्राणनारायणया मेगु मितिनाप ज्वःलाकेत थुकिया नेवार या नेपालसंवत् धःका नालेगु जक छगू उपाय दु, गुगु ईसं ८७८-७९ स शुरु जूगु खः धकाः कीलहर्न क्वःछिनातःगु दु । थुकथं संवत् ७५३ ईसं १६३१-३२ जुइ, गुगु प्राणनारायणया [८] शासनकाल (ईसं १६२७-१६६६ = नेसं ७४७-७८६) दुने लाः ।

प्राणनारायणया मुद्राय् थ्व नेपाली प्रभाव छु हुनिं जुल जुइ ? थुकिया लिसः मालेत झीसं नेपालया [९] मल्लवंशी जुजु प्रताप मल्लया यँया अभिलेखय् मिखा ब्वय्माः । पण्डित भगवानलाल इन्द्रजीं थुगु अभिलेखया सम्पादन याःगु दु । थुकी नेपाली जुजु प्रताप मल्लया ससः दाजु प्राणनारायणया पुर्खावली क्वय् बियकथं बियातःगु दु -

रुपमतिया इहिपा च्वय् न्त्यथना जुजु प्रताप मल्लनाप जूगु खः । यँया अभिलेख सं. ७६९ चिल्लाथ्व ६ बिहीवारया खः । जुजुया मेमेगु अभिलेखं सीदु - थ्व नेपालसंवत् खः । कीलहर्न [१०] क्यंकथं थ्व ईसं १६४९ फेब्रुवरी २२ बिहिवार लाः । प्राणनारायण जुजु प्रताप मल्लया ससःदाजु जूगुलिं थन न्त्यथना सं. ७५३ व हे (नेपाल) संवत् [११] जुइमाः । उगु दँ, छ्यःगु खःसा ईसं १६३१-६२ लाः ।

कूचविहारया वंशावली च्वमिपिसं व प्रताप मल्लया यँया अभिलेखय् ब्यूगु निगू वंशावली छता त्वःता मेगु फुक हे ज्वःलाः; लिपागुली लक्ष्मीनारायणया अवुया नां नारायण जक ध्यातल । जुजुया मुद्राय् [१२] नरनारायण च्वयातःगुलिं अवश्य नं व नां पाय्छि जुइमाः । यँया अभिलेखया खुगूगु सिलः क्वथीक स्वयाः ब्वनधाःसा उकिं नं उथें न्याःगु नां [१३] क्यं । उकी पून्नरायण ध्यातःगु दु, गुकिया संस्कृत अर्थ नरनारायण थें हे खः ।

यँया अभिलेखय् ध्यातल - प्राणनारायणया तापाबाज्या पुन्नारायण

(अर्थात् नरनारायण)नं बिहारनगरी शासन यानाच्वंगु खः । अभिलेख सम्पादन याःम्ह पं. भगवान्लाल इन्द्रजीं थुकियात बिहार तायकल ।[१४] उकथं वय्कःया ल्याखं विहारनगरी धयागु विहारया राजधानी खः । प्राणनारायण व वया क्वचाःगु १६ शदी व शुरुया १७ शदी विहारय् अधिकार यानातल धैगु खँ पत्याः याय् बह मजू, छाय्धाःसा, भीसं स्यू ई. १५७४ (नेसं ६९४)स दाउद खाँया विद्रोह क्वत्यलाः अकवरं विहारय् व्यागलं मुगल सरकार दय्कल अले मुगल साम्राज्य व उकिया उत्तराधिकारीपिसं थुकियात छगू सुबह अथवा प्रान्त ल्याखं न्ह्याकायंकल । विहारनगरी सामान्यरुपं कूचविहारया राजधानी खः । देय्या न्हापायागु राजधानी कूचविहारं छुं माइल येता (दक्षिण) लाःगु कामतापुर खः । न्हापाया अन्तिम हिन्दु जुजु नीलाम्वरयात गौरया अफगान शासक हुसेन शाहं राज्यच्यूत यासेंलि उगु राज्यय् अराजकता ब्वलन, गुकिं कोच जातियात थःगु हे राज्य स्वनेत मौका चूलात । थ्व जातिया जुजुपिं भगवान् शिवयात मतिनाय् दुबीका ब्यूम्ह हीरा नांयाम्ह कोच मिसापाखें दुगु खः धाइ । इमिसं थःगु राज्ययात विहार धाय्गु यात, छाय्धाःसा थ्व हीरानाप१५ शिवं सुलाः मतिना याःगु थाय् खः । उकिं विहारनगरी कूचविहारया थौंकन्हय्या शहर खः ।

थुकथं थ्व मुद्रा पिकाःम्ह प्राणनारायण कूचविहारया जुजु खः । मेमेगु मुद्राय् नेपाली प्रभाव खनेमदुगु ल्याखं वय्कलं थ्व लुँमुद्रा नेपालनाप थःपिनि वैवाहिक स्वापु क्यनेत पिकाःगु जुइफु ।

लिक्वखँ

१. अण्टे (Ante), दँ २, पौ १४९ ।
२. थुपिं मिति अन्दाजी खः, हण्टर (W.W.Hunter) या ल्याखं विश्वसिंह ई.१५२४(नेसं ६४४)निसें शासन यात, अले नरनारायण ई.१५५५(नेसं ६७५) निसें । वय्कःया बंगालया सांख्यिकीय लेखा (Statistical Account of Bengal) दँ १०, पौ ४०६ व लिनु स्वयादिसँ ।
३. बंगालया एशियाइ समाजया अनुसन्धान पौ (J.A.S.B) दँ ६४ (१९१०), किपा २२ ल्याः ६ । ५. व हे, दँ ६४ (१८९५), पौ २४० ।
४. व हे (न्हूगु माला), दँ ६ (१९१०), किपा २२ ल्याः ६ ।
५. व हे, दँ ६४ (१८९५), पौ २४०क।

६. अकवरनामा स्वयादिसँ, (सं. ब्लकमान), पौ ३४० । लक्ष्मीनारायणं थःकेहेँ (कोच वंशावलीकथं म्ह्याय्) बंगालया अबलेया शासक राजा मानसिंहयात इहिपा यानाबिल । इहिपा अकबरया शासनया ४१ दँय् जूगु खः ।
७. पारसी इतिहासकारतय्सं थुम्ह कोच जुजुया नां भीमनारायण अथवा प्रेमनारायण धकाः बियातल, तर थ्व ढुंगु खः । कूचविहारया वंशावली बुरगिइ पाय्छि नां प्राणनारायण धकाः बियातःगु दु । भीर जुम्लं ई. १६६१ (नेसं ७८१)स कूचविहारय् हताः वंबले प्राणनारायणं शासन यानाच्वंगु खः ।
८. शर एडवार्ड गायतं प्राणनारायण जुजु जूगु ई.१६३३ क्यनातःगु दु (आंसामया इतिहास, निक्वः खुसि, पौ ३६५), तर न्त्यथना मुद्रां छुं दँ न्ह्यो हे प्राणनारायण सिंहासनय् च्वने धुंकुगु सीदु । कूचविहारया वंशावली बियातःगु ई.१६२७ राज्यारोहण दँ नालाकायेबह जू ।
९. इण्डियन एण्टिक्वेरी, दँ ९, पौ १८८ ।
१०. व हे, दँ १७ पौ २५०-५१ ।
११. नेपालसंवत्या मिति बीबले प्रायः संवत् व नेपालसंवत् खँग्वः छय्लेगु याः । उकिं प्राणनारायणया मेमेगु मुद्रा व मेपिं कोचविहारया जुजुपिसं थें शकसंवत् छ्यःथें 'शाके' खँग्वः न्त्यछ्यलातःगु थ्व मिति मेथाय् मदुगु पहया जूगु दु ।
१२. बंगालया एशियाइ समाजया अनुसन्धान पौ (J.A.S.B.), दँ ६४ (१८९५) ब्व २४, ल्याः १ व २ ।
१३. सिलः क्वय्वियाकथं दु-

आस्ते काप्यमरावतीव विलसद्दन्तीन्द्दिव्यांगना-
युक्ता स्वर्णमयी विहारनगरी सा राजधानी परा
श्रीमच्छीकमलाधिका मधुपतेरिन्द्रेण तुल्यस्य च
प्रच्यर्थिव्रजनिजितस्य नवपुन्नारायणस्यापि च ॥

१४ इण्डियन एण्टिक्वेरी, दँ ९, पौ १८९ ।
१५. हण्टर (W.W.Hunter - A Statistical Account of Bengal), दँ १०, पौ ४०४

(भाय्हिला - काशीनाथ तमोट)

२.७ "नेपालसम्वत्" व तिथिं न्ह्याःगु गोरखापत्रया सच्छिदँ बुन्हि

नेपालया दक्वसिवय् पुलांगु पत्रिका गोरखापत्रं थः सच्छिदँ क्यन धकाः वंगु २०५७ वैशाख २४ गते शनिवार (नेसं ११२० बछलाथ्व ३) झःझः धाय्क बुदिं हन । अबले पिज्वःगु गोरखापत्रया न्हापांगु ल्याःया किपाय् धाःसा च्वयातःगु खनेदु -"नेपालसंवत् १९५८ मिति ज्येष्ठवदि ३ सोमवार" । थन "नेपाल सम्वत्" व "ज्येष्ठवदि ३" च्वयातःगु खनीबले ब्वँमिपिं अजूचाइ । थन नेपालसंवत्या अर्थ नेपालय् छ्यःगु संवत् खः व पुन्हिं क्वचाइगु विक्रमसंवत्या तिथि (पूर्णान्तमान) कथं "ज्येष्ठवदि ३" (ज्येष्ठकृष्ण तृतिया) धाःगु अमाइं क्वचाइगु नेपालसंवत्या तिथि ल्याखं (अमान्तमानं) थुखुन्हुयात बछलागा (वैशाखकृष्ण) तृतिया धाइ । थुकथं गोरखापत्र न्हापां पिदंबले "नेपालसम्वत्" व तिथि छ्यलाःपिदंगु यच्चुक खनेदु । तिथी बूम्ह गोरखापत्रया बुदिं गोरखापत्र संस्थानं तथा राष्ट्रं गते हँसेलि राष्ट्रया महत्वपूर्ण पत्रिकाया थःगु खास तिथि बुन्हि व नं सच्छिदँय् क्यंगु बुदिं सगं हे मकासे प्वक्तां वनीगु खनाः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, यलध्वखां वया तिथिबुन्हि वंगु बछलागा ३ आइतवार बःचाहाकलंसां हन । अबले विभागया नायः सहप्रा. काशीनाथ तमोट गोरखापत्र छ्यःगु तिथि व "नेपाल सम्वत्" वारे छगू न्वचु वियादीगु खः ।

गोरखापत्रं छ्यःगु "नेपाल सम्वत्" वास्तवय् विक्रमसंवत् खनि धकाः छु दँ लिपा जक सिल । अबले "नेपाल सम्वत्" खँग्वः छ्यलाः नेपालय् छ्यःगु दक्वसिवय् पुलांगु संवत् छ्यला धकाः गौरव ताय्कुगु खः, तर व वास्तविक नेपालसंवत् मखु । धात्थें नेपालसंवत् ला अबले १०२१ लाः थौकन्हय् ११२० क्यन । गोरखापत्रया नेपालया संवत् प्रति असीम ममता दु । वया नेपालया संवत् छ्यल्लेगु तःधंगु इच्छा दुगु सी दु । थः बूबले मनं तुंगु नेपालया संवत् छ्यले ज्या आः सच्छिदँय् क्यने धुंकाःसां गोरखापत्रं नेपालसंवत् छ्यलाः थःगु म्हगस पूवंकेमाः, पूवंकेबहजू ।

विसं १९५८ ज्येष्ठवदि ३ सोमवार वाःपौ गोरखापत्र पिदने धुंकाः उगु दँ दच्छियंक तिथि हे न्ह्यात । विसं १९५९या चैत मसान्तक नं थ्व तिथि तयाः हे पिकाल । थुकथं थ्यंमथ्यं सच्छिगु वाःपौ गोरखापत्र पिदने धुंकाः विसं १९६० वैशाख संन्हुनिसें गते च्वनाः पिदन । नेपालय् लिच्छवि (प्राचीन) कालनिसें मल्ल (मध्य) काल, शुरु शाहकाल, शुरु राणाकालय् तक शकसंवत् १०७ (विसं २४२)निसें विसं १९५९ तक १७१७ दँ तक न्ह्यानावःगु तिथि सरकारी ज्याखँ

न्ह्याकेगु परम्परा त्वाःदल ।

भाजु जीतबहादुर मानन्धरं थःगु बिरिञ्चिनारायण नांगु सफुती दुने "१९६० साल वैशाख १ गते" (पृ ९-१३) च्वसुइ चन्द्र शमशेर राणा प्रधानमन्त्रीं गते छ्यःगु बारे च्वयादीगु दु -

१९५९ साल चैत्त वदि ८ रोज ७ या सनदया प्रस्तावया वाक्य- (१) "नेपाल गोश्वारा हुलाक घरया हाकिम कारिन्दा पूर्जि स्वयाः भर मुलुकय् २५।२४।२२।२०।१६।१२। गण्डी ध्यबा धकाः स्याहा स्रेस्ताय् क्यनाः च्वय्गु व ध्यवा ग्वय्ज्याया आम्दानी खर्च च्वय्बले स्याहा धपोट तःहा जूगुलिं व ध्यवा लागि मोहः मोहःया लागि ध्यबा कायविय् मजियाः दुनियातय्त पीर जूगुलि आः नेपाल पहाड भरमुलुकय् ६० साल वैशाख १ गतेनिसें मोह रु. १ या ध्यबा २५ गंडीया चलन छ्यलादीगु दु ।" (पृ.११)

सनदया च्यागूगु दफाय् -(२) "आः ६० सालया रकमया मितिनिसें संल्हुया ल्याखं १ गतेनिसें गुलि न्हिया महीना उलितकया १ स्याहा यानाः गते वार च्वय्गु सुदि वदि च्वय्म्वाः ॥ "(३)" आवंलि ब्याज किस्ता विलापि", सुत काइबले नं संल्हुल्याः ल्याखं कायगु ।" (पृ.१३)

३ तँसा ज्वलं

३.१ तन्जूर(नार्थङ संस्करण)या लिपौ

Begning:
Excursus II

This treatise is found in the Tangyur, Preserved in Copenhagen (Narthang-edition ?) volume Go 123 or 211 according to the numeration of the Royal Library in Copenhagen.

End:
Roman transliteration

mi pham zla ba dan/bha ba bha tra dan / dge ba'i go cha dan/ gnas bzi'i dnos grub dan bcas pa / bal po'i yul gyi bu lon khor mnams nas / lo nis brgya Ina cu rca gcig na la zla'i nag phyogs kyi ches drug gi nin par skar ma lag la / dge slon dpal sdes sems can thams cad kyi don du bris pa'o // //dge'o //

English Translation

For the benefit of all sentient beings has the dGeslon dPalsde (Srisena) under the constellation Ardra the 6th day of the dark half of the month Caitra in the year 251 written what Miphamzlaba, and Bhababhatra and dGeba'igocha and gNasbzi'idnosgrub together have heard in Bulonkho in Nepal. Virtue !

(Courtsey : Prof. Gudrun Buhnemann)

३.२ नेपालया चौरासी सिद्ध परम्पराया परिचययया खँधी

A paragraph from the Introduction to Pictorial Representations of a Tradition of Eighty-four Siddhas from Nepal (by Prof. Gudrun Buhnemann. Forthcoming)

According to the colophon, the text was written down by the monk dpal sde/*Srisena 251/291 years "after levelling of debts (bu lon) in Nepal," according to what Mi pham zla ba (*Ajitacandra), Bhavabhadra, dGe ba'i go cha (*Kalyanavarman) and gNas bzhi'i grub thob / gNas bzhi'i dnos grub (*Catuhsthanasiddha ?[5]) <had heard>. The expression "levelling of debts" should be understood as "after the introduction of the Nepala Samvat (N.S.) in Nepal." According to legend, the Nepala Samvat was introduced in Nepal on Thursday, October 20, 879 (the first day of the bright half of the month of kartika of the year 936 of the current Vikrama samvat) after the Kathmandu merchant Sakhva (Sanskritized as Sankhadhara) had paid off the national debt (Levi 1905-1908, volume. 2:179-180). There is a descrepancy in the number of years that elapsed according to the bsTan'gyurs. The sNar thang and gSer bris bsTan'gyurs specify them as 251 but the sDe dge bsTan'gyur as 291. The day is indicated as the sixth day of the dark half of the month of caitra. Since the Nepala Samvat started in October 879 in the month of Kartika, the month of caitra fell in the year 880.[6] Thus *Srisena wrote his text either in CE 1131 (251 years after 880) or 1171 (291 years after 880).[7]

Footnotes:

[4] Cordier 1915: 475, Schmid 1958: 169 and Lokesh Chandra 1999-2005, volume 1:Xii take the words bu lon khod as the name of a place in Nepal.

[5] See Cordier 1915: 475

[6] See the table in Slusser 1982, volume 1:390.

[7] Lokesh Chandra 1999-2005, volume 1: xii converted 251 to CE 1130 and Schmid 1958: 169
erroneously to CE 1122. Schaeffer 2005: 38 converted 291 errone-

३.३ चौरासी सिद्धबारे हिन्दी च्वसुया लिब्व

वज्र आसनपाद तथा भिक्षु श्रीसेनद्वारा
वर्णित चैरासी सिद्ध

श्रीवङ्छुग् दोर्जे

अपने अपने कृत्यों के अनुरुप विविध मुद्राओं को धारण किये ८४ सिद्धोंका यह क्रम सम्पन्न हुआ । अलाभचन्द्र, भवभट्ट, कुशलवर्मा तथा चतुर्थ तीर्थों के सिद्धों सहित नेपाल देशका ऋण चुका पाउँ, यह सोच संवत् २९१ व (Wa) मास कृष्ण पक्ष ६ के बुध नक्षत्र को भिक्षु श्रीसेन द्वारा सर्वसत्वों के अर्थ यह ग्रन्थ लिखा गया है ।

(साभार : धी (दुर्लभ बौद्ध ग्रन्थ शोध पत्रिका, सारनाथ वाराणसी), ल्याः ९,
१९८६, पृ. २३९-२५६)

३.४ भट्टोत्पलरत्नमालाटीका सूची विवरण

भट्टोत्पलरत्नमालाटीका, राअ लगत ६-८६७, नेजहसंप रील ए १०००/१०, ज्योतिष, नेपाललिपि, संस्कृत, भ्वं (व्यंसफू), पूमवं, पत्र १८४, प्रकाशपत्र १४०, नाप २४.० X ९.० सेमि, फिल्म काःगु मे ६, १९८५, च्वमि श्रीपति भट्ट, ल्त्यामि दैवज्ञ शंकरराज, ललितपुर महानगर, जुजु महीन्द्र मल्लदेव । नेजहसूप इन्भेन्ट्री १०७३७, सूचीनिर्माता MS/RA (माधवशरण उपाध्याय/रवि आचार्य), अगस्त ४, २००८ ।

अन्त्य
(पत्र १९१अग्र८) एतच्छाश्त्रंमाधुनिकविनिर्मितमृषिहेतुभूतया एतस्मिन् शास्त्रे अभ्यासं मावधीरयान्तिन् तच्हिं आगमो मुनिभाषितमेव अर्थस्य अर्थवसा(१९१पश्च१)ध्यैः संक्षिप्त निबद्धमिति ॥
सस्वद् वाक्यं प्रमाणं प्रकटपटुमतेर्वेदवेदान्तवेतुः
सूनू श्रीनुनिगस्यारुतवरनानेति(२) श्रीमहादेवनामा ॥
तत्प्रोक्ता रत्नमाला लुचिरविवरणै जजेतं भोजनान्तैः
लेमिनो दुर्ज्जुनेदो प्रकरणरमरं स्थाय(३)त व्योमयुग्मं ॥ ॥

पुष्पिका
इति श्रीश्रीपतिभट्टविरचितायां भट्टोत्पलरत्नमालानामटीकाविवरणं टीका(४)रं समाप्तं ॥ ॥
आकाशग्निगजे वर्षे नभस्यपंचमी शिते ।
कण्ठस्याभरणो टीका, सम्पूर्ण्णं लिखत् ॥ ॥
(५) स्वस्ति ॥ श्री शंखधराब्दे ॥ सम्वत् ८३० भाद्रपदशुक्ले ॥ पञ्चम्यान्तिथौ ॥ स्वातिनक्षत्रे ॥ ब्रह्मयोगे ॥ शुक्रवासरे ॥ तद्दिने (६) श्रीश्रीश्रीललितापुरीमहानगरे ॥ श्रीश्रीजयश्रीवीरमहीन्द्रमल्लदेवस्य विजयराज्ये ॥ श्रीमणीग्लात्पूर्व्वस्थश्रीवंबि(७)लंखुस्थाने गृह दैवज्ञशंकरराजेन लिखित पूर्ण्णमिदं । ।
उदकानरचौरेभ्यो मूषिकेभ्यस्तथैव च ॥
रक्षतव्यं प्र(८)यत्नेन न देयं यस्य कस्यचित् ॥ ॥ शुभमस्तु सर्व्वदा ॥

लिक्वय् तँसा
तैलमूषजलश्चौरराज्ञश्च पवनोऽनरः ।

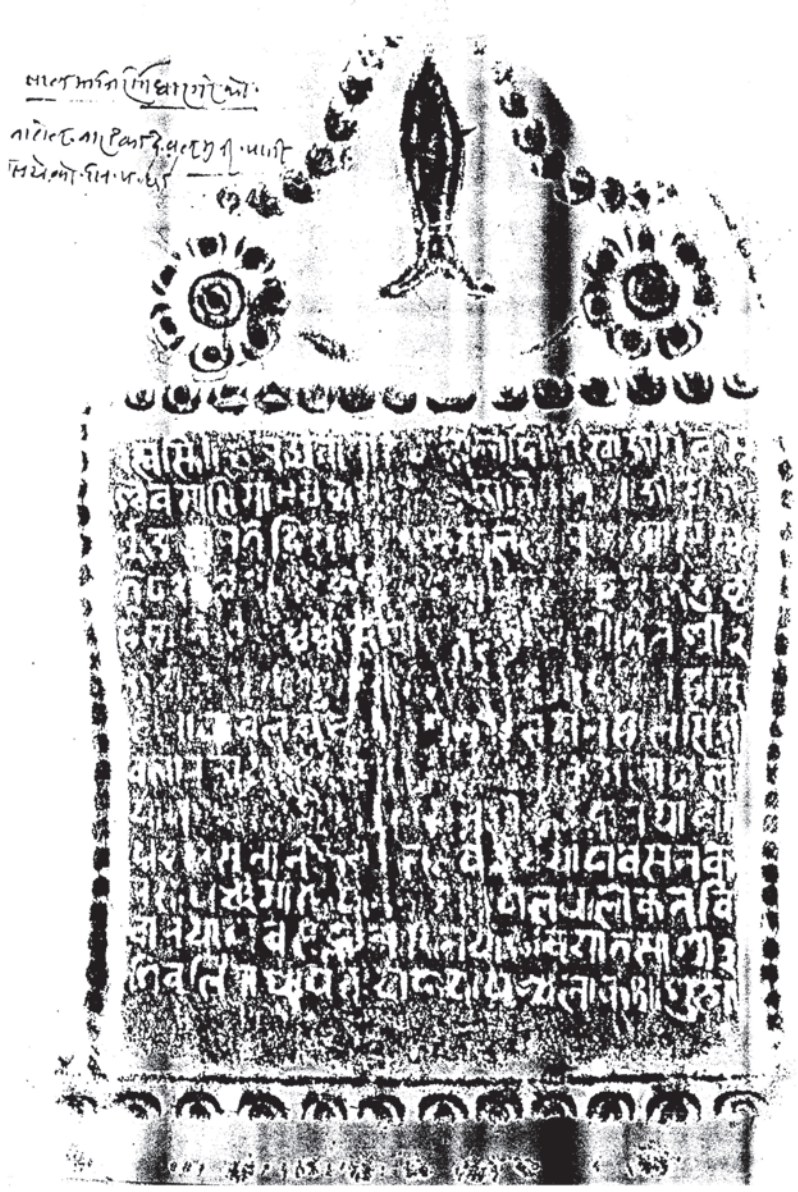
४. मूल अभिलेख ज्वलं

किपाधलः

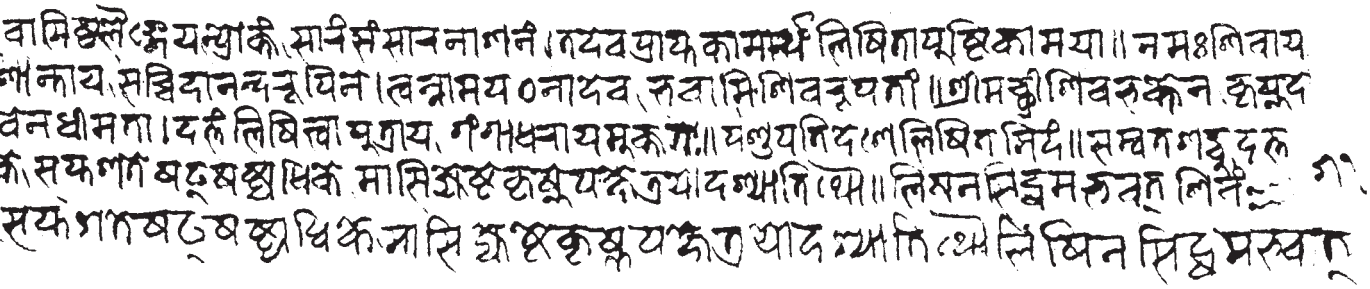
१. “शंख्वासम्वत् ८२७” या अभिलेख
२. अभिलेखालयं कयातःगु ख्वप जेलत्वाःया अभिलेखया छापा
३. जातकपरिपाटिप्रबन्धया छपौ
४. वासिष्ठलैङ्गोपपुराणया छपौ
५. आर्यावलोकितेश्वर बुंगदेवया घटनावलीया छपौ
६. तन्जूर (नार्थाङ संस्करण)या सँय् लिपिया छपौ
७. चीनया जुजु तायि मिङं च्वयाहःगु परवाना पौ
८. गोर्खानेपाल व ल्हासाया धर्मपत्र
९. ऐतिहासिक घटनावलीया छपौ
१०. कूचविहारया जुजु प्राणनारायणया लुँमुद्रा
११. केसर वंशावलीया छपौ
१२. ‘गोर्खापत्र’या न्हापांगु ख्वाःपौ
१३. भट्टोत्पलरत्नमालाटीकाया छपौ

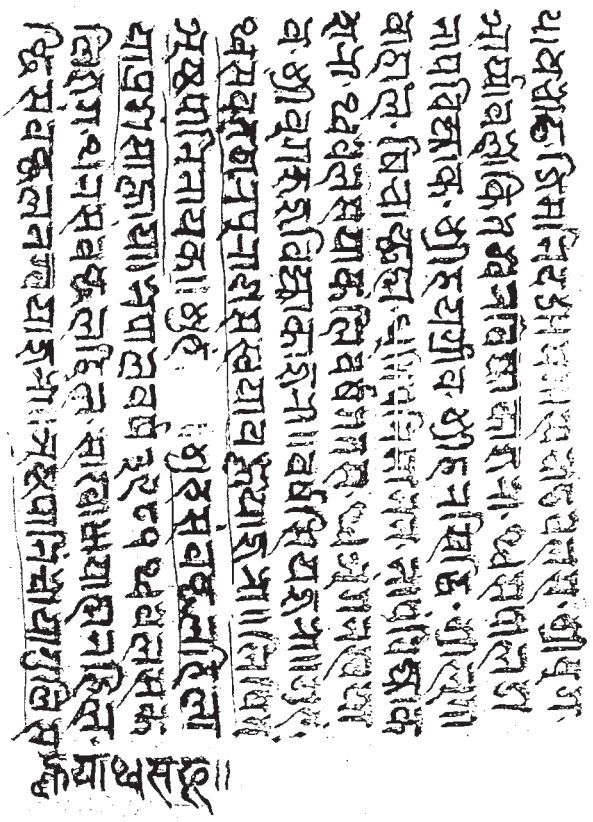
१. शंख्वासम्वत् ८२७या अभिलेख

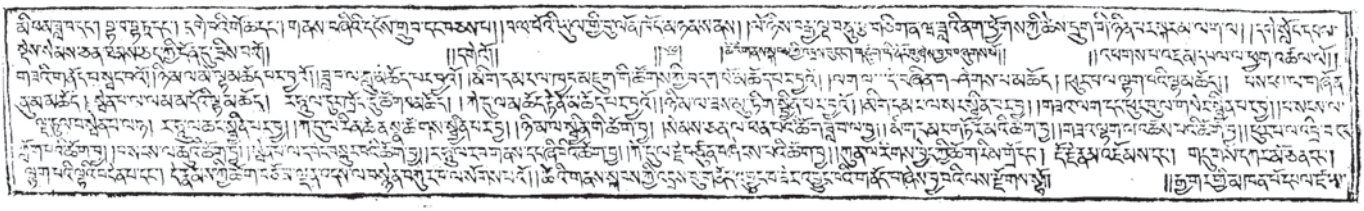

३. जातकपरिपाटिपबन्धया छपौ

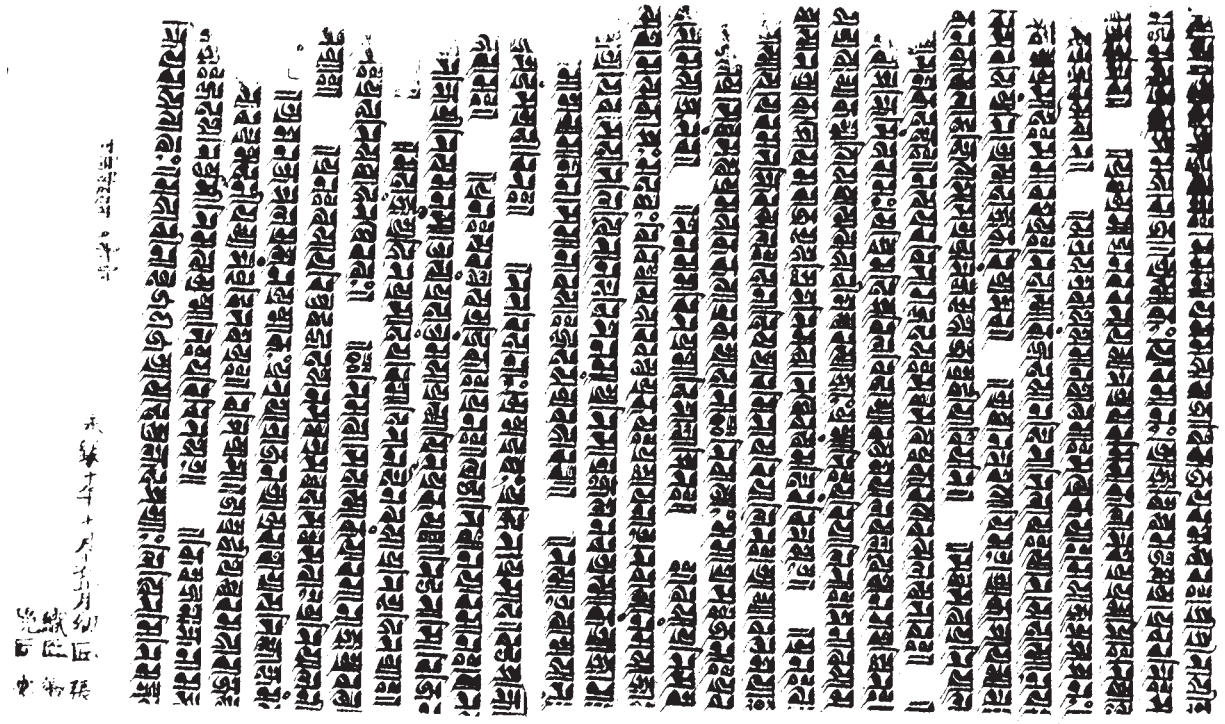

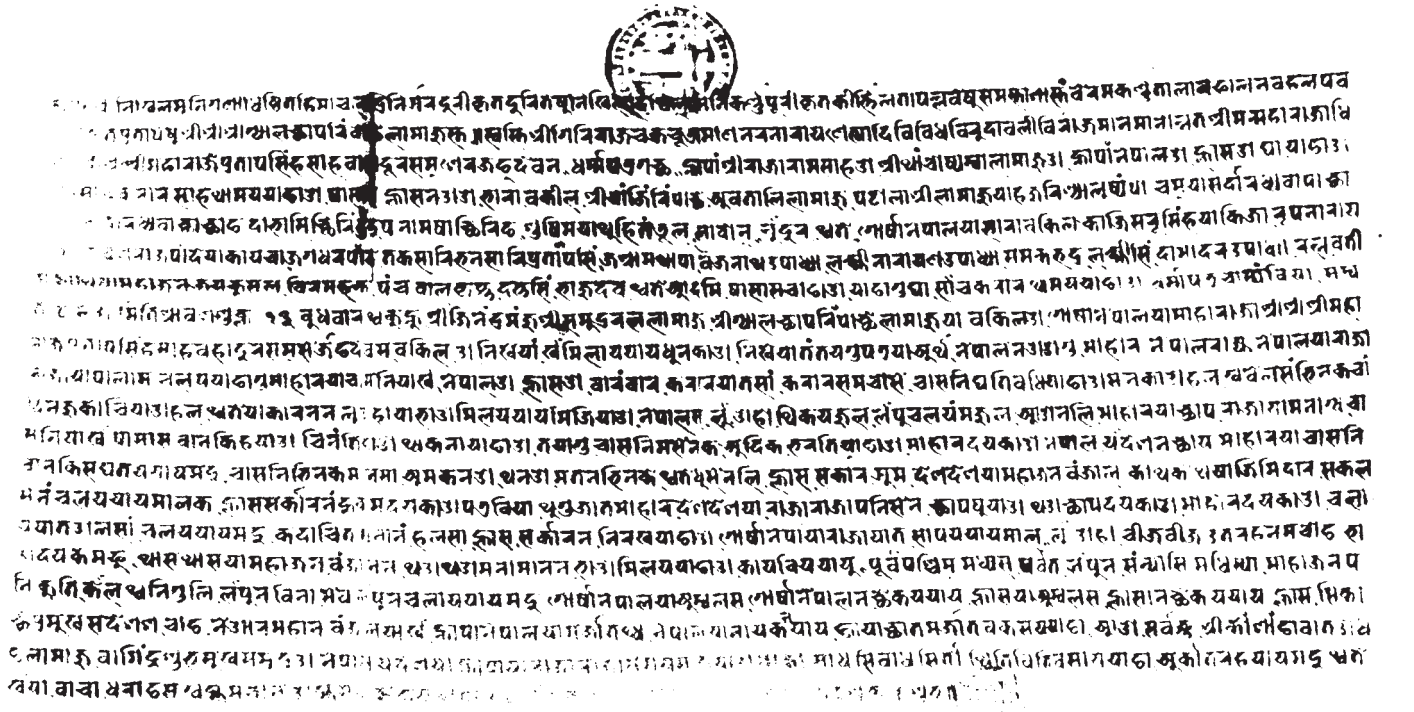
६. तन्जूर (नार्था संस्करण)या सँय् लिपिया छपौ

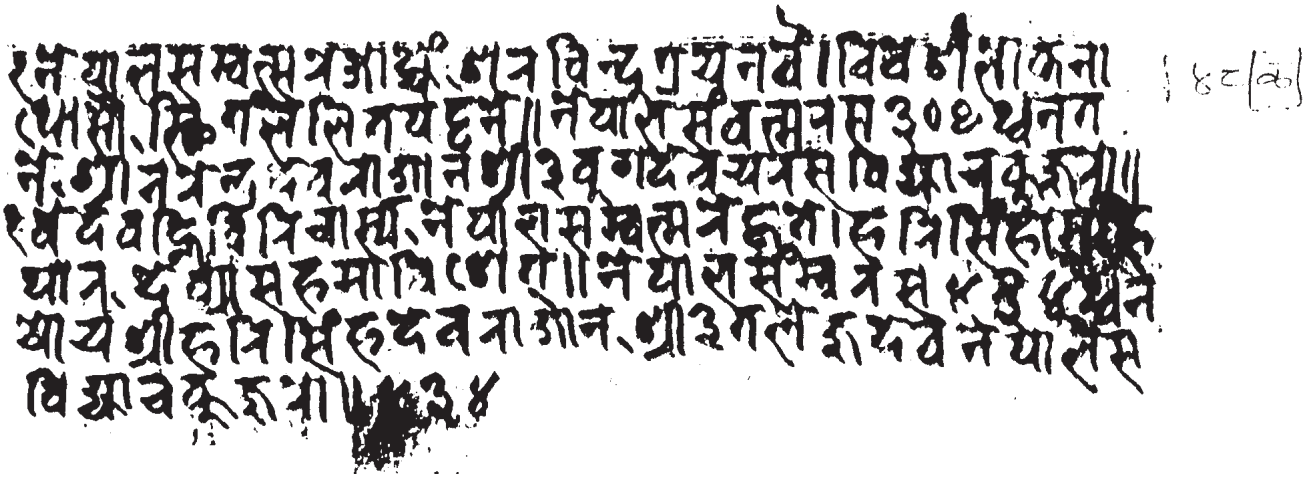
७. चीनया जुजु ताथि मिङ च्यागःगु परवाना पौ

८. गोर्खानेपाल व ल्हासाया धर्मपत्र

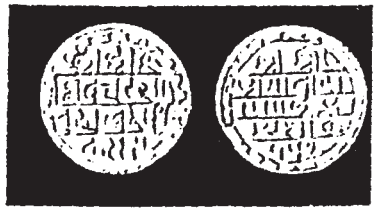

९. ऐतिहासिक घटनावलीया छपौ

१०. कूचविहारया जुजु प्राणनारायणया लुँमुद्रा

This coin comes from a hoard which was found in the village Bhaṭipurā, Tahsil Mahobā, District Hamirpur, in the United Provinces. The same hoard contained, besides the present coin, 3 gold coins of Aurangzeb and 108 silver coins of Akbar, Jahangir, Shah Jahan and Aurangzeb.

Rev. Obv.

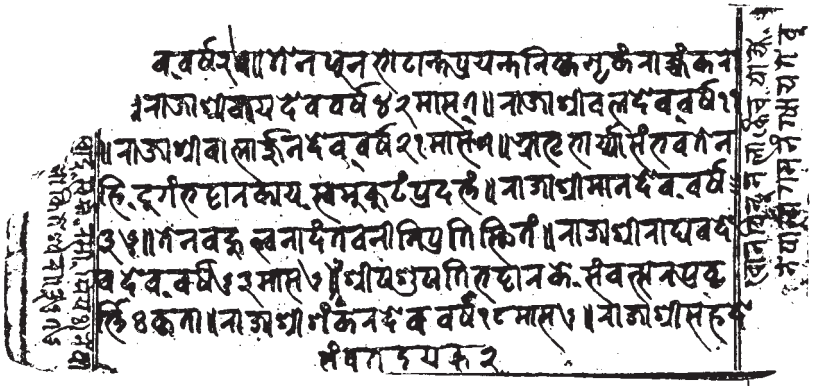
The present coin is of gold and round in shape, with a diameter of ·9″. It weighs 106 grains. It has on the reverse, inside a circle of dots enclosed between two lines, the following legend in four lines:—(1) *Śrī-śrī-*(2) *Śiva-charaṇa-*(3) *kamala-madhu-*(4) *karasya.* On the obverse side it has, inside a similar border, the legend in five lines, viz., (1)*Śrī-śrī-*(2) *Prāṇanārā-*(3) *yaṇa-bhūpa-*(4) *sya Śāke* (5) *753.* The two legends are plainly connected in sense. They mean '*(This coin is)* of the illustrious

1. *Ante*, Vol. II, p, 149.

(सौजन्य : हुलाक मार्फत् प्रकाश दर्नाल, दिल्ली अध्ययनकाल, ई. १९९७ नवेम्बर १२)

११. केसर वंशावलीया छपौ

Facsimile Plates of the Fragment of a *Vaṃśāvalī*
[Kaiser Library]

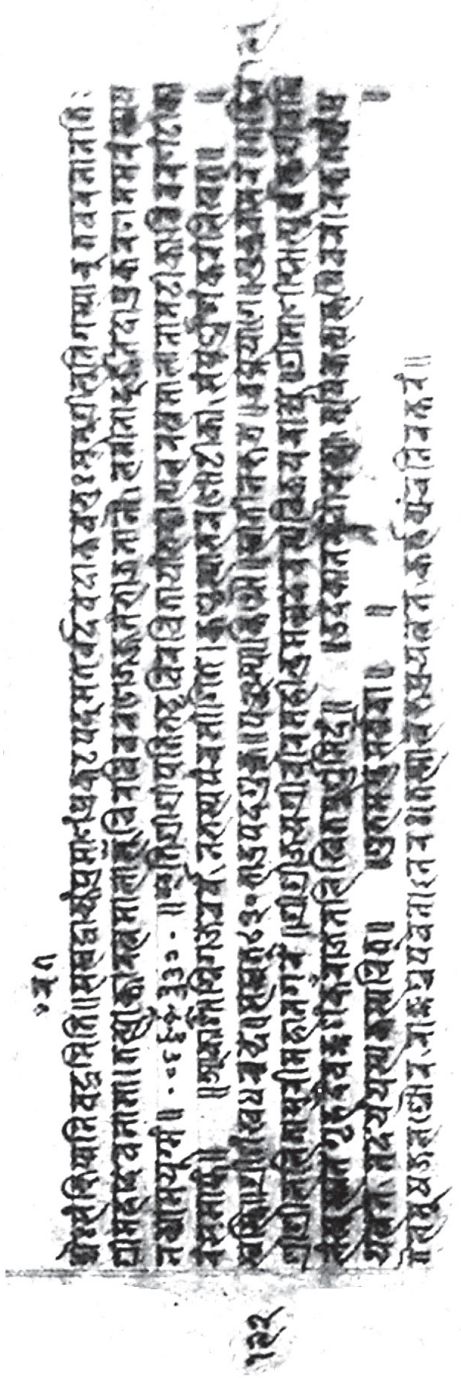
1

१२. गोर्खापत्रया न्हापांगु ख्वाःपौ

नेपालय छयःगु दुछ्वांमिवइ धलपः ... वाःपौ गोरखापत्र पिदने धंका वि

१३. भट्टोत्पलरत्नमालाटीकाया छ्यौ

लिधँ-धल:

१. पुरालेख स्रोत

अभिलेख (शंख्वासंवत् ८२७), शिलापत्र, जेलात्वा:, ख्वप । छापा-राअन, बाँध ३ खाम १९ अभिलेख ६१, १६x१६ सेमि ।

आर्यावलोकितेश्वर बुंगदेवया घटनावली- व्यक्तगत (तीर्थलाल नहा:भनि), यँ, पत्र ५५, भ्वं-थ्यासफू, १९.५x१३.३ सेमि, नेपाललिपि, नेपालभाषा । (अन्तिम वर्णन नेसं ९६४ वैशाख) ।

ऐतिहासिक घटनावली- राअन, लगत ४-१६७६, पत्र १०३, भ्वं-(थ्यासफू), नेपाललिपि, संस्कृत-नेपालभाषा । नेजहसंप माइक्रोफिल्म बी २३९/४ ।

गोर्खा वंशावली (१)- क्याम्ब्रिज विश्वविद्यालय पुस्तकालय, लण्डन, वेलायत, क्लास-मार्क Add. 1952 (१), भ्वं, देवनागरी, गोर्खा (नेपाली)भाषा । (अंग्रेजीभाय्हिला Wright, 1877)

गोर्खा वंशावली (२)- क्याम्ब्रिज विश्वविद्यालय पुस्तकालय, लण्डन, वेलायत, क्लास-आर्क Add. 1160, भ्वं, देवनागरी, गोर्खा (नेपाली)भाषा ।

जातकपरिपाटिप्रबन्ध- राअ, लगत २-२५२, पत्र ८, भ्वं(-थ्यासफू), २०.३x७.८ सेमि, नेपाललिपि, संस्कृत-नेपालभाषा । नेजहसंप माइक्रोफिल्म ए४२३/६ ।

भट्टोत्पलरत्नमालाटीका, राअ, लगत ६-८६७, पत्र १८४, भ्वं(-ब्यंसफू), २४.०x९.० सेमि, नेपाललिपि, संस्कृत । नेजहसंप माइक्रोफिल्म ए १०००/१०, ने जहसूप इन्भेन्ट्री ल्या: १०७३७ ।

वासिष्ठलैङ्गोपपुराण- राअ, लगत ५-५३९८, पत्र ५१, भ्वं-(ब्यंसफू), २४x८ सेमि, नेपाललिपि, संस्कृत । नेजहसंप माइक्रोफिल्म ए २७४/६ ।

२. प्रकाशित ज्वलं

क. दक्षिण एशियाइ भाषा

अमात्य, साफल्य, विसं २०४२
"कामारु कामाक्षा र नेपाल" । गरिमा,३:८:३२ (साउन), पृ.१९-२३ ।

गोखापत्र । "साप्ताहिक समाचार । भाग १ संख्या १ नेपाल सम्वत् १९५८ मिति ज्येष्ठवदि ३ सोमवार ।" (प्रकाशित समाचार फोटो)

टण्डन, गोविन्द, विसं २०३९
"विक्रम संवत् र नेपालमा यसको प्रयोग ।" धर्मसन्देश, ११:१, पृ.४६-६६ ।

टण्डन, गोविन्द, विसं २०५२
नेपालमा गूठीव्यवस्था । काठमाडौ: नेपाल अध्ययन समूह, २१९ पृष्ठ ।

तमोट, काशीनाथ, नेसं १११२
"कोर्चविहार, पश्चिम वंगाल, भारतया जुजुं नेपाल संवत् छय:गुया पृष्ठभूमि ।" पलिस्था (स्मारिका), ल्या: ३ (कछला), पौ ३१-३२ । लिसापिका-प्रेमशान्ति तुलाधर व नरेशवीर शाक्य (सं.)- नेपालसंवत् व शंखधर साख्वा: (यँ: न्हूज:गुथि) नेसं ११२७, पौ ५०-५२ ।

तमोट, काशीनाथ, नेसं १११३
"नेपाल संवत्या अन्तर्राष्ट्रिय प्रयोग" । पलिस्था (स्मारिका), (४)(कछला), पौ २३-२५ । लिसापिका- राजभाइ जकमि (ख:) शंखधर ताँ लुमन्ति-पौ । शंखधर पुल स्मारिका २०६२ (काठमाडौ: ककञ्चो चागल विकास सेवा समाज), नेसं ११२५, पौ ४०-४२ ।

तमोट, काशीनाथ, नेसं १११७
"नेपालसंवत्को सामान्य परिचय ।" आजको समाचारपत्र, (विसं २०५३ कार्त्तिक २७, कछला म्हपूजा), पृ.९ ।

तमोट, काशीनाथ (अनु.), नेसं १११९
"प्राणनारायणया लुँमुद्रा" । च्वमि भि.भि.मिराशी, नागपुर, भारत । पलिस्था, ७:७ (म्हपूजा), पौ १३-१५ । मूल लेख- Mirashi, 1941 ।

तमोट, काशीनाथ, नेसं ११२०

"शंख्वा सम्वत् ८२७ या अभिलेखय् छपुलु ।" देशय्मरु भ्याः, ६:४५ (थिंलाथ ८, पौ ३)-७ :७ (सिलागा २७), पौ ३। लिसापिका-प्रेमशान्ति तुलाधर व नरेशवीर शाक्य (सं.)- नेपालसंवत् व शंखधर साख्वाः (यँः न्हुजःगुथि) नेसं ११२७, पौ ४३-४९ ।

तमोट, काशीनाथ, नेसं ११२०

"तिथिकथं गोरखापत्र सच्छिदँय् क्यंगु बुन्हिः लुमंकेबहगु छुं खँ" । त्रिवि नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, यलध्वखाय् वछलागा ३ स सच्छिदँ बुन्हि न्याय्कुबले न्त्यब्वःगु न्वचुया ल्हातंच्वया टिप्पण-पौ ।

तमोट, काशीनाथ, नेसं ११२१

"ल्वहंपौ अभिलेखया छुं धाँचा" । नेपालभाषाया केन्द्रीय विभाग, पाटन संयुक्त क्याम्पस, यलध्वखाया ग्वसालय् नेसं ११२१ दिल्ला ३ आइतवार जूगु नेपालमण्डलया ल्वहंपौ अभिलेख म्हसीके मुँज्याय् न्त्यथंगु टङ्कित पौ, ६ पौ । पिथना-जीवनकुमार महर्जन (सं.)-नेपालमण्डलया ल्वहंअभिलेखया थीथी पक्ष (यलः न्हूहिसु पुचः), नेसं ११२४, पौ ७-१३ ।

तमोट, काशीनाथ, नेसं ११२७

"२५१/२९१ ऋणभोचन दँ अर्थात् नेपालसंवत् ।" देशय्मरु भ्याः, १४:४ (सिला २१), पौ १,५ ।

दोर्जे, वङ्छुग, ई. १९८६

"वज्र आसनपाद तथा भिक्षु श्रीसेन द्वारा वर्णित चौरासी सिद्ध ।" धी(दुर्लभ बौद्ध ग्रन्थ शोध पत्रिका, केन्द्रीय उच्च तिब्बतीशिक्षा संस्थान वाराणमी), अङ्क ९, पृ. २३९-२५६ ।

नेपालदेशीय पञ्चाङ्गम् , विसं १९५१/नेसं १०१४, राष्ट्रिय अभिलेखालय, काठमाडौंसा संकलित ।

नेपाल, ज्ञानमणि, विसं २०५४

नेपालको पूर्वमध्यकालको इतिहास। कीर्तिपुरः नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र ।

पन्त, दिनेशराज, विसं २०४५

गोरखाको इतिहास (तेस्रो भाग) काठमाडौ : लेखक स्वयं । "रामशाहको उल्लेख भएको वि.सं. १८३२को पत्र", पृ. ८२५-८३४ ।

पन्त, दिनेशराज, विसं २०५४

"सुमतितन्त्रको विषयमा फैलाइएको भ्रम" । आजको समाचारपत्र, असार ७ शनिवार, पृ. ५ ।

पन्त, नयराज (निर्णायक), विसं २०४३

लिच्छविसंवत्को निर्णय । काठमाडौ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, ६४० पौ ।

पन्त, महेशराज, विसं २०४१

"वटेश्वरसिद्धान्त र नेपालसंवत्" । पूर्णिमा, ५९ (माघ), पृ.२७ -२९ ।

पन्त, महेशराज, विसं २०४९

"विसं ६३३ देखि नेपालमा नयाँ संवत् चलेको थियो भन्ने कुराको एउटा थप प्रमाण ।" पूर्णिमा,८१ (ज्येष्ठ), पृ. ६३-६९ ।

प्रधान, भुवनलाल, विसं २०३१

"नेपालमा अशोक स्तम्भहरु" । गोरखापत्र, असार ८ शनिवार, पृ.५ ।

पौडेल, नयनाथ(सं.), विसं २०१८

"मालतीचोकको अभिलेख" । अभिलेखसंग्रह, चौथो भाग माघ, पृ.६-१० ।

मल्ल, कमल पी., विसं २०५३

"नेपालसंवत्को प्रसंग" । आजको समाचारपत्र, कार्तिक २७ मंगलवार, पृ.२ ।

मानन्धर, जीतवहादुर, विसं २०४६

विरिञ्चिनारायण । काठमाडौ : तारादेवी मानन्धर, १२० पौ ।

योगेश राज, नेसं १११९

सुथां अभिलेख प्रकाश १ । ख्वपः सुथां ।

राजवंशी, शङ्करमान (सं.), विसं २०२०
भक्तपुर-शिलालेख-सूची । काठमाडौ : वीर पुस्तकालय ।

राजवंशी, शङ्करमान, ईसं १९८३
"ऐतिहासिक पत्र-एक परिचय" । रोलम्ब, ३:२ (अप्रिल-जून), पृ.४-१० । (मूलको प्रतिलिपि प्रकाशित) (१) "नेसं ५३५मा नेपालका शक्तिसिंहराम राजालाई चीनको राजा तायिमिङले पठाएको फरमानापत्र" पृ.४-७ (२) श्री ५ प्रतापसिंह शाहले ल्हासामा ग्याल्छा परिं बोछेलामा (!) - लाई पठाएको लालमोहर, पृ.७-१० ।

राजवंशी, शङ्करमान, विसं २०३१
नेपाली लिपिविकास । काठमाडौ : कैलाश पब्लिकेशन (कैलाश २ :१-२ पुनःमुद्रित)

लंसाल, देवीप्रसाद, विसं २०२३
भाषा वंशावली, भाग २ । काठमाडौ : नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, विजयादशमी ।

वज्राचार्य, गौतमवज्र व महेशराज पन्त (सं), विसं २०१८
"स्वयम्भू अनन्तपुरको अभिलेख ।" अभिलेख-संग्रह, तेस्रो भाग, पृ.१७-१८ ।

वज्राचार्य, गौतमवज्र, विसं २०३३
हनूमान्ढोका राजदरवार । काठमाडौ : नेपाल र एशियाली अध्ययन संस्थान, २९० पृष्ठ ।

वज्राचार्य, धनवज्र(सं.), विसं २०१९
पण्डित सुन्दरानन्द विरचित त्रिरत्नसौन्दर्यगाथा । काठमाडौं : नेपाल सांस्कृतिक परिषद्, पौष २७ । "प्रतापसिंह शाहको पालामा वि.सं. १८३२ मा भएको नेपाल-भोट सन्धि", पृ.२७३-२७६ ।

वज्राचार्य, धनवज्र, विसं २०३०
लिच्छविकालका अभिलेख (अनुवाद, ऐतिहासिक व्याख्यासहित) । कीर्तिपुर : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, ६१७ पृष्ठ ।

वज्राचार्य, धनवज्र, विसं २०३१
"चीनको मिङवंशी बादशाहले शक्तिसिंहरामलाई पठाएको पर्वाना"। भ्वाइस अफ हिस्ट्री (इतिहास विभाग, त्रिवि), पृ.२५-२८ ।

वज्राचार्य, धनवज्र र टेकबहादुर श्रेष्ठ, विसं २०३५
पाञ्चाली शासन पद्धतिको ऐतिहासिक विवेचना । कीर्तिपुर : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र ।

वज्राचार्य, धनबज्र, विसं २०५६
मध्यकालका अभिलेख (अनुवाद, ऐतिहासिक व्याख्या सहित) । कीर्तिपुरः नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र ।

वैद्य, जनकलाल, विसं २०५८
राष्ट्रिय अभिलेखालयका नेपालभाषा/नेवारभाषा अभिलेखय्ग्रन्थका वर्णनात्मह सूची । काठमाडौ : राष्ट्रिय अभिलेखय, "जन्मपत्रिका लेखन विधि", पृ. ४२ ।

शर्मा, बाबुकृष्ण (सं.), विसं २०२५
राष्ट्रियाभिलेखालयस्थ-हस्तलिखित-प्राचीन-पुस्तकानाम् बृहत्सूचीपत्रम्, अष्टमोभागः (पुराणेतिहास)। काष्ठमण्डपः राष्ट्राभिलेखालय, जेष्ठ ३० ।

शिवदत्त, ईसं १९२९
नामलिङ्गानुशासनम् (अमरकोष) पञ्चम संस्करण । मुम्वइः निर्णयसागर प्रेस ।

श्रेष्ठ, अशोक व एकाराम सिं, विसं २०५६
"३६ वर्षसम्म ओझेलमा परेको शब्द संख्या सम्वत्" । हिमाल, माघ १-१५,

पृ.१२-१३ ।

श्रेष्ठ, प्रदीपमान, नेसं ११२०

"थ्व शिलापत्र किम्वदन्ती मखु प्रमाण खः ।" देशय्मरु भ्याः, ६:४४ (थिंलाथ २), पौ १ । लिसापिका-प्रेमशान्ति तुलाधर व नरेशवीर शाक्य(सं.)-नेपालसंवत् व शंखधर साख्वाः (यँ : न्हूज : गुथि), नेसं ११२७, पौ १०३-१०४ ।

श्रेष्ठ, प्रदीपमान, नेसं ११२०

"थ्व वंशावली मखु ऐतिहासिक प्रमाण खः ।" देशय्मरु भ्याः, ६:४६ (थिंलागा १), पौ १ ।

श्रेष्ठ,स्वयम्भूलाल, नेसं ११०७

"कूचविहारनाप नेपाःया वेवाहिक स्वापू ।" खेलुइताः, ? (कछला), पौ २-१२ ।

हृदय, चित्तधर, नेसं १०९१

नेपालभाषा साहित्यया जातः । कान्तिपुरः नेपालभाषा परिषद् ।

ख) यूरोपीय भाषा

A Report on the Survey and Study of Newari Script, 1995. The Report presented by the National Archives, Department of Archaeology, HMG to UNESCO conducted under participant programme 1992/1993, January, Kathmandu, Nepal, 207 pp.

Bangdel, Lain Singh, 1915

Inventory of stone sculpture of the Kathmandu Valley. Kathmandu: Royal Nepal Academy .

Deb, A., 1973

"Coch Behar and Bhutan in the context of the Tibetan Trade." **Kailash**, 1:1, pp. 79-88.

Hazarat, Bikram jit, 1970

History of Nepal: As told by its own and contemporary chronicles. Hoshiarpur (Punjab):Author.

Levi, Sylvain, 1905

Le Nepal: Etude Historique D'un Royaume Hindou, Vol I-III. Reprint 1990 (First, Paris). Delhi: Asian Educational Services. [In French] English Translation published in: **Nepal: Historical study of Hindu kingdom. Ancient Nepal,** No. 23(1973 April)-115(1989 December-1980 January)

Malla, Kamal P., 1985

"Nepalavamsavali: A complete version of the Kaisher Vansavali." **Contribution to Nepalese Studies,** 12:2 (April), pp. 75-101.

Mani, Vettam, 1975

Puranic Encyclopedia. Delhi: Motilal Banarasidas.

Mirashi, V.V., 1942

"A gold coin of Prananarayana". **Journal of the Numismatic Society of India,** Vol. III, pg. 93-97.

Petech, Luciano, 1958 and 1984

Mediaeval History of Nepal (c. 750-1480). Rome: Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente (IsIMEO). Thoroughly revised in 1984.

Regmi, D.R., 1961

Modern Nepal. Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, Appendix IV, pp. 511-513.

Regmi, Dilli Raman, 1965

Medieval Nepal, part I (From AD 750-1550) Calcutta:

K.L. Firma Mukhopadhayay.

Rhodes, H.G., K.Gabrisch and C.Valdettaro, 1989
The coinage of Nepal from the earliest times until 1911. London: Royal Numismatic Society.

Sircar, D.C., 1965
Indian Epigraphy. Delhi: Motilal Banarasidass.

Tamot, Kashinath, 2004
Shankhadhar/Sakhval: A phonology of the name. A paper presented at the silver jubilee conference of Linguistic Society of Nepal, November 26-27.

Wright, Daniel (ed.), 1877
History of Nepal: Translated from Parbatiya. Third Indian ed. 1996. Calcutta: Ranjan Gupta

नेपालमण्डल अनुसन्धान गुथिया पिथना

१. नेपालमण्डल (परिच/नेपालभाषा) - काशीनाथ तमोट नेसं ११२६ यंला

२. नेपालमण्डल (सामयिकी) पिथँ १ नेसं ११२७ पोहेला

- 'यक्ष मल्लया मृत्यु तिथि' - काशीनाथ तमोट
- 'नेवाः भूमिकथं नेपालमण्डलया लागा' - काशीनाथ तमोट
- 'वेखानारायण व वय्कःया छुं मेमुना' - वज्रमुनि वज्राचार्य
- 'नेपालमण्डल अनुसन्धान गुथि परिचय' - ज्वाला स्थापित

३. नेपालमण्डल (सामयिकी) पिथँ २ नेसं ११२७ तछला

- 'प्रताप मल्लया अद्भूत पद्यया कटाक्षर' - काशीनाथ तमोट
- 'नेपाल-न्यायपाल-विधि' - काशीनाथ तमोट
- 'नेपालराजवंशावली' - रजमाइल श्रेष्ठ
- 'महर्जन समाजया परम्परा लःमंकाः' - शाक्य सुरेन

४. नेपालमण्डल (सामयिकी) पिथँ ३ नेसं ११२८ कछला

- 'चित्तधर 'हृदय' या माध्यामिक कविता' - इश्वरीमैयाँ श्रेष्ठ
- 'मालेच्वज्याया सिद्धान्त' - काशीनाथ तमोट
- 'हरसिद्धि वंशावली' - रजमाइल श्रेष्ठ

५. नेपालमण्डल (परिचय/नेपाली) - अनु. रास जोशी नेसं ११२८ पोहेला

६. शङ्खधरकृत नेपालसंवत् - काशीनाथ तमो नेसं ११२९ कछला